KRITIKAI LAPOK.

KIADJA

BAJZA.

I. Füzet.

1831.

M. ACADEMIA'
KÖNYVTÁRA

Pesten, Trattner-Károlyi'
könyvmühelyében.

VEZÉRSZÓ.

Tudományok' mezején, valamint a' hit' országában, két nevezetes felekezet van: keresztény és bálványozó. Amaz egy mindenható lénynek, az örök, a' tiszta igazságnak szabad lélekkel áldozik 's a' nemzeti közfényért buzog; ez vakon és szolgai félelem közt borúl-le álistenei előtt, mellyeket a' rejtemények' leplébe vonulni szerető önség ábránd képekből alkota néki. Nemzetünk' tudományi pályáját mindeddig az utolsó felekezet birja. Mi rettegünk a' tudományos tribunaltól, utáljuk és gyűlöljük azt, istenünk az önfény 's a' bálványozásnak vagyunk baráti. A' helyett, hogy az egyedűl-üdvezítő, az igaz útat keresnők, a' szív és vérrokonság', hír és névgőz', a' vallásbeli pártoknak 's az emberi hiuság' ezer nemű csábjainak, mint annyi isteneknek, szobrokat emeltünk. Mi érzéseinket, dicsvágyaink' ingereit megtagadni csak parányi részben sem tudjuk, feláldozni pedig önfényünket a' közfényért, valamint a' polgári,

úgy a' tudományos körben sem vagyunk eléggé erősek. Mi nem az űgyet, egyedűl magunkat szeretjük 's ez mutatja, hogy a' lélek' culturájában még messze nem haladtunk. Jaj annak, ki hiuságaink' isteneit nem tisztelve vagy nem kímélve legalább, az igazság' zászlójához álla, 's kritikai szövétnekkel járdal tudományos pályáján! Az kaján és erkölcstelen, eretnek és hongyűlölő; annak minden lépte kárhozatos bűn 's a' legvétkesebb vétek.

A' jelen lapok' kiadója jól ismeri azon viszonyokat, mellyek közé teendi magát, midőn é' birálatok' gyüjteményével fellép; tudja, hogy nevét ezek által a' magyar írók' kedvezéseibe ajánlani nem igen fogja, sejti azt, hogy nem barátjai' száma a' szerint fog nevekedni, a' mint az itt kiadandó birálatok' számai. Azonban ő egyike azoknak, kik inkább kivánnak nem szerettetni, hogysem hitök' 's a' közügy' rovására szerettetni; kik készek polgártársaik' gyűlöletét is eltűrni, ha ezen tűrés által a' közvirágzat' magvai hintethetnek-el.

A' kritikának, e' gyűlölve rettegett, 's rettegve tisztelt istennének, templomot építeni, oltárt emel-

ni közöttünk, soha sem volt olly hasznos, sőt olly szükséges, mint ma.

Ha végig szemléljük a' magyar literatura' történeteit, nem találunk kort, melly a' jelennel hasonlítható, nem évszakaszt, melly a' vivó és küzdő kor' nevét olly méltán viselhetné, mint ez. Ma tanult és tanulatlan, művész és kontár, egyiránt vergődnek a' halhatatlanság' szent bérczeihez, de az útat, mellyen oda juthatni, felette kevés ismeri. Az írók' száma koronként nevekedik 's nem sokára közegyenbe fog állani az olvasókéval; könyveink egymást érik 's haki a' mennyiségről vonna következtetést az értékre, mondhatná, hogy a' magyar literatura nem sokára az olasszal, francziával fog versenypályát futni. Vannak közöttünk emberek, kikkel a' szertelen hazafiúság szertelen dolgokat mondogattat, vannak íróink, kik ha egy történetecskét, melly legfelebb is anekdotának volt alkalmas, dialogusba szőve (mert nálunk a' drámai formához ez elég) nyolcz-kilencz íven végig hurczolhattak, shakspeari, calderoni elmét vélnek agyaikban lobogni; vagy ha egy kisded értekezést a' magyar orthographiáról, (mert

ez a' magyar írók' vesszö paripája) sok elavult, rég elúnt semmikből öszveférczelhettek, azt hiszik, hogy Révai 's Adelung hozzájok képest a' philologiában csak tanúlógyermekek 's hogy a' népek' egyetemi nyelvét minden bizonnyal ők fogják feltalálni. Említsük e a' poetasterek' hemzsegő seregét, ezeket a' béketürés' ostromlójit, ezeket a' fülkinzó unalmas troubadourokat? Könyveink' nagyobb részét ezek foglalják-el, azért van bennök a' szív és ész' szavának olly ritkán helye. 'S mind ezek a' legfellengőbb álmokban élnek 's gőthei, schilleri nagyság' bizodalmával kerengenek parányi köreikben. Embernek legfőbb boldogságát képzelet 's álmak teszik 's ha kit álmaiból vertek-fel, az boldogsága' egéből hullott-le; hagynunk kellene tehát, keresztényi kímélettel, hadd álmodják végig az illy jámborok rövid életöket 's hadd legyenek boldogok. De ez álomboldogokat imádók, hirdetők, magasztalók veszik környül; a' tévedések', a' képzelmek' kórjai elragadnak 's egész csoportokat tántorítanak a' vad tudatlanság' örvényébe az alatt, hogy a' valódi érdem félre vonúlva nem ismertetik, vagy elfeledtetik — 's ez vágja

ketté a' dolgot. Fel kell vernünk ezen ál-gőthéket ál-schillereket álmaikból, hogy imádójik is látni tanuljanak; meg kell gyujtanunk a' kritika' szövétnekét, hogy lássuk és láttassuk egymással az ösvényt, melly üdvezűlet' pontjához viszen. Ezek nélkűl a' romlás' örvényéből nincs mentség, nincs szabadúlás.

Kritika kell közöttünk, meg nem kérlelhető és kemény kritika, de részrehajlatlan, de igazságos. Ki kell irtanunk a' hizelkedés', a' szolgai csúszás' lelkét; ledöntögetnünk szobrait a' bálványozásnak; elrezzentenünk a' lelketlenséget; kimutogatnunk egymás' vétkeit, botlásait, kimutogatnunk az útat, mellyen nagy nemzetek' példájaként a' tökély' magas pontjához vergődhetni. Ha mi barátinkat, rokoninkat, mint eddig, csak ölelgetjük, hitsorsosinkat csak dicsérgetjük, nagyainknak csak hizelkedünk, bókolunk, ellenségeinket csak üldözzük 's a' jót bennök is elismerni nem tanuljuk 's nem akarjuk, ha rettegünk az igazat nyilván kimondani, ha örökké csak mellékes tekintetek' szolgarabjai leszünk, úgy a' tudományos haladásnak bízvást lemondhatunk még remé-

nyeiről is, úgy ö.ökveszteglésben tespedezünk 's egy chinai penész fogja elborítani, megemészteni nemzetiségünket, nyelvünket, tudományos létünket.

A' kiadó örömmel 's valódi gyönyörűséggel látja azt, hogy a' magyar írók, pártokra, felekezetekre kezdenek szakadni. Ohajtaná, hogy e' pártok' szelleme el ne szúnyadjon 's törekedni fog, hogy az e' jelen lapok által is mind inkább lobogásban tartassék. Az ellenkezés és küzdelmek, a' forrás, köszörűli az elméket, erőben tartja a' lelket 's a' mit szendergő béke 's nyúgalomba tengés húsz év alatt nem tehetne, azt a' vélemények' háborúji, írói párt 's vetekedés két-három év alatt képes eszközleni. A' polgári pártok, belháború, veszedelmei a' nemzetnek, az írói lázadások ellenben legczélirányosb eszközei a' tudományos haladásnak. Ott vér folyt, pusztulás, inség, halál kegyetlenkednek 's felette kétséges, felette bizonytalan, ha a' jelenkor' véráldozatai fognak e teremteni a' jövendő ivadéknak boldogságot; itt csak a' hiuság' ködei tépetnek szerte, az előítéletek zúzatnak-össze. Ott egész nemzetet éri 's érheti az ártalom, itt csak egyes em-

berek szenvednek kárt, talán egy kis hírbeli kárt; 's mi egyes emberek' vesztesége, ha még olly nagy volna is, azon megszámolhatlan haszon mellett, melly egész nemzetre hárulhat?

Ezen gondolatok forgottak a' kiadó' elméjében, midőn eltökélé, hogy egyesülve néhány lelkesebb barátival a' tudományos közügynek, e' kritikai gyüjteményt megindítsa. Általányos czéljai az eddiglen mondottakból érthetők: az előítéletek, tévedések, írói pedantismus és felszegségek ellen akár gátakat rakni, mellyek köztünk divatban vannak, vagy divatba kezdenek jőni. Szándékait azon úton reményli elérhetni, ha a' magyar literaturának észrevehetőbb lépteit bírói figyelemmel kiséri, 's mindenről, a' mi tekintetet érdemel, kritikai észrevételeket közöl. Ezen czélra nem szükség minden megjelent könyvnek megitéltetnie, elég leszen csak azon productumokról emlékezni, mellyeknek néminemüleg életök van. De itt sem von olly szoros korlátokat, hogy ne vehessen magának szabadságot néha csekélyebb nyomatéku munkákról is szólni, ha azok hasznos dolgok' elmondására alkalmúl szolgálhatnak. Va-

lamint viszontag lesznek olly esetek, mellyekben becses művekről is hallgatni fog, ha rólok mindennapi 's talán közönséges, ismert észrevételeknél egyebet nem mondhat.

A' munkáló társak' nagyobb része magát megnevezni nem fogja. Olly mód, melly az angol időszaki írásokba' nagy divatban van, 's mellynek sokkal több jó, mint rosz oldalai vannak. A' névtelenség' leple alatt mindenki szabadabb 's nyiltabb; a' barátság' 's hála' érzéseit is könnyebb hallgatásra birni; a' tartalékra vonakodásra nincs ok. Így a' félénk is megbátorodik 's őszintén mondja-el a' mit elmondani rettegett volna. Szóval, az éjfél' titkaiba leplezett areopagusi tribunal a' lelkes görög népnek nem volt lelketlen találmánya.

Bajza.

FOGLALAT.

BIRÁLATOK.

I. Historia linguae ungaricae 3
II. A' szent hajdan' gyöngyei 13
III. Ungerns Vorzeit und Gegenwart 24
IV. Papíros tűkör, a'vagy eredeti mesék . . . 65
V. Bökversek 's Eszmék 79
VI. Praktische ungrische Sprachlehre 89
VII. Sas 118
VIII. Jegyzetek a' Kazinczy' pindarusi ódájára . . 128
IX. Néhai Galantai Balogh János' életrajza . . . 137

FIGYELMEZTETÉSEK.

1) A' Hitel czimű munka' taglalatja 139
2) Észrevételek a' Muzárion' III. és IV. kötetéről . 141
3) Toldalék-észrevételek a' Hitel czímű munkához . 143
4) Bucsú-dal 144
TÖREDÉKEK 148
KRITIKAI PÁLYA-ÁGAK 155

TOLDALÉK. Észrevételek a' Conversations-Lexikoni pőrhöz, gróf Dezsewffy József ellen.

KRITIKAI LAPOK.

„Die wahre Tonleiter der Kritik kann nur diese seyn: Gelinde und ermunternd gegen den Anfänger; mit Bewunderung zweifelnd, mit Zweifel bewundernd gegen den Meister; abschreckend und positiv gegen den Stümper; höhnisch gegen den Prahler; und so bitter als möglich gegen den Kabalenmacher."

Lessing.

BIRÁLATOK.

I.

Historia Linguae Ungaricae. Quam scribere tentavit Carolus Antonius a Gruber 's a' t. Exc. Domini C. Antonii ab Appony a bibliotheca Posonii, sumtibus Josephi Landes Bibliopolae. 1830. kis 8d r. 126 l.

Ha valaki literaria historia-iróink' hosszú során, egész Petrovits Fridrik Kerestélyig, végig tekint: méltán azt gondolhatná, hogy a' sok, részint tökéletlen, de nagyobb részint szerencsétlen próbákból, legalább azon nem haszontalan tanulságot vették embereink: miként nem kell literaria historiát irni. Azonban az e' nemü legujabb jelenések, 's nevezetesen az előttünk fekvő könyv is, azon keserü vádat igazolják, hogy mi mindenek vagyunk, csak azok nem, a' mik lenni akarnánk. Sajnosan esik, de ki kell mondanunk, hogy a' különben igen érdemes férfi' jelen munkájának, csak azon kisded szakasza érdemel javalást, mellyet az 50—61d. lapokon, nyelvünknek Lajos és Mátyás nagy királyaink alatti állapotjáról, Hor-

vát István' védiratából (Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás hires Magyar királyoknak védelmeztetések a' nemzeti nyelv' ügyében 's a' t. Pesten, 1815. a' 12d. laptól az 59dikig) kivonatban szóról szóra fordított: noha itten is feddésre méltó azon gondatlanság, mellyet a' Horvát által idézett kutfők' ujra felhordásában elkövetett, jelesen:

1ször Horvát a' 13d. lapon a' 19) jegyzetben, Prayt, és Thuróczit annak tanújiul idézi: hogy Wentzel ——— nevét Lászlónak változtatta; Gruber ur pedig az 51d. lapon ***) alatt legközelebb annak, hogy sub regnum (Andreae III) locupletes Joculatores Ungarici in aula habitabant, a' mire:

2szor Horvát a' 14d. lapon a' 20) jegyzetben Cornidest hozza-fel; Gruber ur viszont ezt és Katonát az 51d. lapon ****) alatt arra, hogy Praepositus Öttingensis, et Aventinus chartis mandaverint, Ottonem Regem ——— filiam — Ladislai, Vaidae Transilvaniae, matrimonio sibi jungere voluisse; 's a' nyomban következő két jegyzetben is folyton hibásan alkalmazza a' Horvát idézte kutfőket.

El nem hallgathatunk itten még egy tetemes hibát, mellyet Gruber ur Horvát' egy helyének fordításában tett. Horvát ugyan is a' 13—14d. lapokon ezt mondja: „Tudta ő (Károly), hogy

ugyan Wentzel, vagy is a' magyarosodott László, erősíteni kivánván királyi székét, Harmadik András Magyar Királynak — ki alatt Birtokos Magyar Joculátorok, az az Poéták, laktak az udvarban — Erzsébet nevü leányát eljegyzette." 'S e' helyet Gruber ur az 51d lapon így fordítja-el: „noverat (Carolus Robertus) quod idem Wenceslaus, ut imperium firmet, filiam SUAM Elisabetham Andreae III. Regi Ungarorum desponsaverit, sub cujus regnum locupletes Joculatores Ungarici in aula habitabant." Nem szolgálhat mentségéül, hogy e' szakaszt, Horvát' védiratának német fordításából vette, holott e' hely a' 19d. lapon szinte hibásan áll imígy: „Er wusste, das eben dieser Wenzel, um sich den Königsthron zu befestigen, SEINE Tochter Elisabeth deM ungrischen König Andreas deM Dritten verlobte 's a' t. Mert a' tudós könyvtárnoknak illő volt volna tudnia, hogy András király a' gyermek Venczel' leányát el nem jegyezhette, 's ezt tudván, illő volt volna a' német fordító' tévedését, a' magyar eredetiből megigazítnia; sőt mind a' német fordító által, mind maga által is — noha nem helyén — idézett kútfőt is (Katona epitome rer. Ung. Budae 1796 p. II. p. 11.) megtekintenie, hol mi e' félreértést nem türő szavakat lelők:

„Bellum hoc (mellyet a' Magyar nagyok, 's Károl király, Rudolf Austriai herczeggel együtt viseltek a' Csehek és Morvák ellen), instante hieme fuit abruptum, nec anno hoc (1305) resumtum, sub cuius medium Wenceslaus, senio confectus, obiit. Eius filius et successor, postquam spem retinendae Hungariae posuit; Elisabetham etiam Andreae III. filiam septem ab hinc annis SIBI desponsam reiecit.“ Micsoda következést huzhat a' tudós külföld, a' föként neki szánt munka' ezen 's több efféle botlásaiból, honi történetismerésünkre, 's historiai kritikánkra?

Gruber ur' munkájának többi szakaszai nem igen állnak egyébből, idő- és tárgyrend nélkül tővel heggyel össze hányt tökéletlen bibliographiai jegyzeteknél, álhireknél, 's fonák itéleteknél.

A' 44d. lapon az Emlékezzünk régiekről ének' kora iránt hibás vélemény tulajdonittatik Horvát Istvánnak, pedig a' Handbuch der ungrischen Poesie I. K. 4. lapján láthatta volna a' szerző, hogy Horvát István azon éneket elhatározottan a' Mohácsi veszedelem utáni időszakba teszi. A' minek erősségéül szolgálhat az is, hogy egy Csáti Demeter, kit nem lehet azzal, ki amaz éneket Szilágyságban szerzé, egynek nem tartanunk, az Udvarhelyszéki Benczédi Székely Istvánnak, ki 1538tól 1559ig több rendü magyar

könyveket nyomtattatott — egykorúja 's ismerőse volt. Kiirjuk ide Székely' erős nyelvén a' helyet, melly bennünket erre tanított: „mert űc az luciper poroncolattát tartác, kit ki adanac pokolba az styx mellet, az Sisifos hegen, hol meg vag'on irua, kűssebb bűn az paraznasag honnem mint az hazassag, es luciper tablaiat lattam Czati Demeternel, es varadon frater Gergelnel.“ (Sz. Dávid' Zsoltári ford. Benczédi Székely István. Krakóban, 1548. a' 240d. levelen).

A' 60d. lapon ismét a' Sz. István' jobbjához irt magyar Énekről tétetik említés, melly a' mint állíttatik Nürnbergben 1484-ben nyomtattatott. Kivánatos volna, hogy ez iránt valahára bizonyosságra jussunk; mivel a' Komjáthy által fordított Sz. Pál leveleinél, mellyek 1533-ban Krakóban nyomattak, régibb nyomtatvány mind eddig sem találtatott, 's mind azon tudósok, kik amaz énekről emlékeznek, csupán Bartalis Antal Jegenyei Plébános' szavára (Notitia Parochiae Jegenyensis. Claudiopoli 1794.) támaszkodnak, kinek hitelessége felől annál alaposb kétségünk támadhat, minthogy, noha a' Hazai Tudósítások' 1807-diki XIId. számában nyilván felszólíttatott: mondaná-meg mit ért a' possidemus szó alatt, a' nemzet' literaturáját-e, vagy a' Jegenyei Parochia' könyvtárát, vagy a' magáét? a' felelettel mind végig adós maradt. (Annalen der Lit. und Kunst

des In- und Auslandes. Wien, 1810. IX. Heft, S. 434—5.)

A' 90d. lap a' Pozsonyi Hírmondó' megindulását 1781-re teszi, holott a' Széchenyi országos könyvtár (Catal. Bibliothecae Hung. Franc. C. Széchenyi. Sopronii, 1799. Tomi I. Pars 2. p. 219.) az 1780d. évfolyamatot is bírja.

A' mi a' 92d. lapon Bacsányiról mondatik, remeke a' képtelenségnek; 's közöljük olvasóinkkal, a' szerző' itéleteiről felebb ki mondott szavunk' igazolására. A' Magyar Museum' alapítójiról: Bacsányiról, Kazinczyról és Baróti Szabóról emlékezvén szerzőnk, igy szól: „Inter hos Batsányius, cujus animus maximo semper studio, et incitamento impellebatur, plurima perfecit, qui, ad poësin natus, in plerisque speciminibus poëticis, praesertim anecdotis, Ossiani sensus intimos puramque mentem a natura impertitam, Horatii elegantiam et Lucani feliciter junxit ardorem, qui in metro, numero accommodato musico, omnes gentis suae longe antecellit poëtas, et de quo merito dici potest, quod Herderus Miltono professus est. „In jeder Zeile des Gesangs ist er der Vater eines poetischen Numerus und Rhythmus, den er mit Ueberlegung erfand, und seiner unharmonischen Sprache mit sehr harmonischem Ohr gleichsam aufdrang.“

A' 94d. l. „Editor ephemeridum Ungarica-

rum hadi Történetek pretium 100 aureorum pro eo constituit, qui recte, et intelligenter ad sequentes respondere noverit quaestiones: 1) Qualem nam vim habet lingua materna ad conservandum ingenium alicujus nationis proprium? 2) Quatenus promovet lingua patria veram gentium salutem, et quatenus haec peregrinam ob linguam, impediatur? 3) Quatenus lingua latina genti Ungaricae necessaria est?" — Előttünk feküsznek ezen kérdésekre a' jutalomtevők' költségén kinyomtatott feleletek (A' Magyar nyelvnek, a' Magyar Hazában való szükséges voltát tárgyozó Hazafiúi Elmélkedések. Bécsben, 1790. 8d r. 70 l.) 's látjuk a' Hadi Történetek' irójinak előszavokból, hogy a' felebbi kérdésekre, nem száz, hanem csak husz arany jutalmat tettek, a' mellyet Péczeli József még tiz arannyal szaporított.

A' 95d. l. hibás állítását, hogy Kazinczy' Orpheusa 1790-től 1793-ig tartott, igy igazítjuk-meg, hogy ezen Folyó irásnak csupán 2 kötete látott napfényt 1790diki Januáriustól ugyan azon évi Augustusig.

A' 98d. l. Szilágyi Sámuelt nevezi a' Cyropaedia' fordítójául, holott a' könyv' czímlapján is Márton áll, nem Sámuel.

A' görög 's latán classicusok' nyomtatott magyar fordításaiknak a' 98—101d. lapon álló lajstromához pótolékképen feljegyezzük ide, hogy:

Alkaios, Pindaros, Sappho, Stesichor, Ibükos, Bacchülides, Simonides, Alkman, Archilochos — Fabchichtól.

Anakreon — Zechentertől, Fabchichtól és Édes Gergelytől.

Bion és Moschos — Vályi Nagy Ferencztől,

Kebes — ifj. Kis Jánostól és Liptay Sámueltől.

Epiktetos — Mokry Benjámintól.

Homer' Iliása — V. Nagy Ferencztől.

Isokrates' parenaesise — Schedel Ferencztől.

Theokritos — Guzmics Izidortól.

Columella — Fábián Józseftől.

Horátz' minden munkáji — Virág Benedektől és Édes Gergelytől.

— levelei Sup. Kis Jánostól.

Juvenalis és Persius — Sup. Kis Jánostól.

Minutius Felix' Octaviusa — Szabó Elektől.

C. Nepos — Balog Györgytől.

Ovidius' Tristiáji — Egyed Antaltól és Homonnay Imrétől.

— Pontusi levelei — Homonnay Imrétől.

— Enyelgései (libri amorum) Perecsenyi Nagy Lászlótól.

— Metamorphosisainak egy része — Verseghytől.

Petronius' nevezetesb Versei — Somogyi Gedeontól.

Phaedrus — Virág Benedektől és Szabó Elektől.

Sallustius — Baronyai Decsi Jánostól, (még 1596.)

Tacitus de situ, et moribus Germanorum — Dr. Rácz Istvántól.

Tibullus — Perecsenyi Nagy Lászlótól.

Virgilius' Ecclogáji — Baróthi Szabó Dávidtól is, és

— Georgicáji — Rajnistól fordítva már régebben megjelentek nyomtatásban, 's nagyobb részint Eggenberger könyváros' 1829diki Magyar könyvlajstromában is feltaláltathatók.

A' 111d. lapon az áll, hogy a' Magyar Kurir czimü Pesti ujság mellett járó Hasznos Mulatságokat Horvát István adja-ki. Ez ohajtásnak igen szép volna! 's ki nem fogna velünk benne Gruber urral kezet? de literaria historiában, factumként előadva, több mint nevetséges. Ha efféléket külföldiek' irásában olvasnánk, kik előtt, a' mint a' legközelebb Berlinben megjelent silány munka is (Die Ungarn wie sie sind) bizonyítja, honunk 's literaturánk terra incognita szokott lenni, legfelebb mosolyoghatnánk: de midőn illyest, hazánk' kebelében, egy literaria historia-iró, egy tudós könyvtárnok ir, már akkor csak ugyan difficile est satyram non scribere.

Többre terjeszkednünk ezen lapok' terve (planum) nem engedvén, az egyéb számos hibák' megigazítását a' szerző' gondjaira bízzuk, 's csak azt jegyezzük-meg befejezésül, hogy az embernek maga útján járni ugyan igen dicséretes dolog, mert legalább önbizodalmat, 's önállásra törekedést mutat; azonban olly ismeretlen tengeren, mint Gruber urnak a' magyar literatura, az olly kalauzok is, mint Wallaszky és Pápay, mindég figyelmet érdemelnek.

Fenyéry Gyula.

II.

A' Szent Hajdan' Gyöngyei. Felső-Eőri Pyrker László Patriarcha Egri Érsek után Kazinczy Ferencz. Budán a' Pesti magyar Kir. Egyetem' műhelyében. MDCCCXXX. nagy 8ad r. LVIII. és 260 l. a' költő' képével.

A' Muzárion' IIId. kötetében Pyrkerhez így ír Kazinczy:

„A' nép, mellynek Excellentiád születés, neveltetés, ajak, mint viselt méltóságait meghaladó érdemei által egyik legfényesebb ragyogású tagja, a' szent Hajdan' Gyöngyeit mind eddig csak idegen nyelven olvassa, 's irígyli másoknak szerencséjét, kiknek azt a' Tunisias 's Rudolphias nagyobb eposzaival együtt, magyar adá; irígyli az olaszokét, kik a' munkát könnyedén verselő nyelvökben egészen, latínban darabonként, már birják. A' gondviselésnek tetszett Excellentiádat már első ifjuságában kivonni hazánk' határain és előbb Lilienfeldre állítani, tovább igen rövid múlatása után Szepesben, Velenczének patriarchai székére ültetni, hol idegen hangokhoz szokott,

érzésiben mindég miénk. Ha korom 's éltemet összetépdelő gondjaim engedék vala, örömemet lelném e' szent énekeket hexameterekben adni vissza nyelvünknek; így poetai prózába öntve teszem a' mit erőm nem tilt. Tisztelettel nyujtom-be a' felkent költőnek legrövidebb eposzát, hogy javalást nyerve adjam a' többit is, vagy intésére elhallgassak."

Ezt követi a' Válasz mellyben a' költő „Sámuelt" remek fordításnak nevezi 's a' Sz. Hajdan' Gyöngyeinek több énekei' minél előbbi kiadatását ohajtja; a' mi egy év mulva meg is történt.

Igen is a' nép, mellynek a' Sz. Hajdan' Gyöngyei' éneklője születés, neveltetés, ajak és viselt méltóságok által tagja, irígyli a' németek' szerencséjét kiknek a' Gyöngyöket és Tunisiast és Rudolphiast magyar adá. De nem csak irígyli: fájlalja is, hogy az a' férfiu, ki születés által Balaton melléki, neveltetés által Ányos' és Virág' tanítványa, ajak által magyar szónok (Sz. Hajdan' Gyöngyei LVII. lap) viselt méltóságok által — hogy régibb tisztségei ne említtessenek — magyar fő pap és főispán, sőt Kczyként „érzésiben is mindég miénk" annyira „idegen hangokhoz szokni" a' honiaktól annyira elszokni tudott, hogy valóban ritka szellemével egy idegen nemzet' nyelvét, költését és hőseit dicsőíteni jónak találhatá,

jónak még haza térte után, jónak egy hazánk' fija' nyilványos buzgó és kérő felszólalása után is. Ezt fájlalja a' magyar nép 's melly méltán! A' sors mindent látszott tenni, hogy benne nemzetünk egy fényes, egy ragyogó csillagát tisztelhesse egykor. A' születés őt nekünk ajándékozta, a' nagy költőnek választottat! a' történet Ányos' kezeibe adta, ki teljes életében buzgott, égett a' nemzeti ügyért; Virág' kezeibe, ki olly méltó jussal nyeré a' nemzeti lélek' tüzes ébresztője' szép czímét — és még is! Benne nyelvünk, benne költésünk, sőt ezzel nemzetiségünk is egy első rendbeli bajnokot veszte, sőt nem csak ezt: a' kár több mint csupa negativus kár. A' külföldnek azt kelle látni, hogy egy magyar, kinek bölcsőjét Muza rengeté, szükebbnek itélte nyelvét, mint hogy nagy szellemének benne hangokat találjon, silányabbnak mint hogy teremtményei' méltóságának megfeleljen.!

Azonban, bár a' nép, mellynek a' költő egyik tagja, irígyli e' műveket, mint minden jeleset a' külföldtől, legyen meggyőződve Kazinczy, annyira el nem vagyunk hagyva, hogy az olaszoktól a' Gyöngyök' olasz fordítását irígylenők. Nincs azt más nemzettől miért irígyleni, mit magunk tökéletesben birhatnánk, ha birni akarnók. Örökre háladatlan munka leszen ezen költeményeket magyarra fordítani, mert a' költő neve arra fogja az olvasót emlékeztetni, hogy a' mit olly örömmel

szerelné, a' mivél mint nemzeti kincsével büszkélkednék, attól „idegen hanghoz-szokás“ fosztotta-meg.

Kczy erről megfeledkezett; 's a' mi fő, Kczy magát, mint első rangu magyar írót, annyira elfeledé, hogy ezen költeményeket nem csak fordítaná, hanem a' német hexametereket magyar prózában fordítaná! 'S ezt egy első rendbeli magyar író tevé, kinek hexametere originálját utól érni — hogy ne mondjam maga megett hagyni — bizonyosan képes volt volna.

Kczynak mint 55 évi pályát futott, 's nagy fénnyel futott magyar írónak egyik tiszteletre méltó tulajdona az a' szerénység, melly az érdemnek állhatatos társa szokott lenni. „Ismerém erőm' kevésségét 's gondokkal elterhelt öreg napjaim ennél egyebet nem engedtek“ ugymond, 's ismét „majd egy boldogabb előáll 's igyekezetemet elfelejteti“ (l. LVIII.). Az elsőt megczáfolja a' „Hárfa.“ Ki ezt így adhatá, 's mindennap annyit ad, annak erejét agg kora 's napjainak nyommasztó gondjai meg nem fogyaszták. A' másodikra azt vagyunk kénytelenek mondani: Becsüld-meg magadat! Hová leszünk, ha olly írók is mint Kczy, már munka közben tartanak elfelejtetésre számot. Hagyj illyeneket másoknak, érdemes férfiu! te csak állandót épits.

Kczy a' Gyöngyök' 's a' Mailáth' regéji for-

dításaiért soha a' tudományos tribunal előtt magát nem igazolhatja! Mind a' kettő koldulás, melly hozzá méltatlan 's nekünk nem kell! Mit kínozzuk szeretetünkkel, kik nem tartották méltónak azt kivívni, azt megérdemleni?

Ide tesszük a' „Hárfát" hogy iménti mondásunk az olvasó előtt igazolva legyen.

„'S nékem az estalkony' csöndében bánatot és jajt
Zengsz e megint arany húrjaidon, szentHárfa, fülembe?
Oh mi varázsol elő teknődből fájdalom' hangját?
Orczámon végig hév könnyek húllnak; alélva
Hallgatom a' szellők' suhogását, ha nem közelít e
Egy mennybéli követ, könyörűlő keggyel hogy engem
E' bús mostanból a' szebb multakba vezessen,
'S szét oszlassa borúm', melly aggó lelkemet űli.
Mint mikor a' deres ősz' elején egyszerre riad-fel
A' tél' fergetege; recseg a' tölgy, ágai törnek,
Hull a' zúzos eső, a' hó' pilléji repűlnek,
Éjjé vált a' nap 's mindenszert elhal az élet:
Úgy sietett megelőzve korát e' gyászos időkben
Elgyengűlt vénségre hanyatlani az emberi nemzet.
Rémítő század! legelébb több frígyesek álltak
Szembe vele a' szörnyű gyötrővel, bajnok erőben
És eggyé olvadt lélekkel; végre csak egy már,
Eggytelen eggy! — De az ítélet' réz kürtje miként a'
Mindent összetörő villám' dörgései szólott,
'S ím a' fagy' lehelésétől merevítve terűlt-el
A' csata' vérmezején délczeg hada, 's újra szabaddá
Tett a' legragyogóbb diadal, 's a' pálma miénk lön.
Elszédíte az öröm 's jobb korral biztata; jaj de
Mint a' csillagos ég' boltján ha kilobban az ál fény

Szórja szikrázza tüzét, szalad és — nincs! hirtelen el-
Csalfa reménységünk. Önhittség, durva szilaj gőg (halt
Félelem és kétségbe rogyás a' földi szerencsén
Eggymást váltogaták s dúlák a' szíveket. Ez vont
Ez rántott-el az Istentől, ez szögze-le földhöz,
Fényt hagya hajházni 's mindennek nézni magunkat.
Nektek kellene most, szent férfiak, isteni Mózes
Népednek tisztelt vezetője! és Sámuel avvagy
Illyés, lángszekeren, 's Elizeus, szállani közzénk,
Felmelegíteni megint elhült szíveinket az Úrnak
Szent törvényeihez. Most néked kellene közzénk
Jőni megint Salomóne, dicsó fiak' anyja, dicsőebb
Tenmagad, hogy minket példád buzdítson az éltet
Kezdeni az Istenben, ki erővel tölti-be keblünk'
A' nagyot, a' szépet 's a' jót egyszerre követni.
'S oh ti dicsők, titeket nevezének e ajkaim? — Oh mint
Ömledezik szívem, míkor e dalt néktek ajánlom!
Hogy megrendűlvén a' tévedt népek az Úrra
Függesszék szemöket 's bátrabban járjanak útján.
Zengő hárfa tehát le faladról! 's öntsed igéző
Hangzatidat dalom' hangja közé, 's lángokra gyulaszd-
Keblemet és mind azt, ki reád felhallgat örömben." (fel

De a' többiről neheztelés nélkül szólni nem lehet. Verselt munkát prósában adni mindég bal gondolat, egyedűl a' jambusos mívnél valamennyire türhető. Igen bal gondolat a' magyar íróság' mestere' kezében is. Példákkal támogatjuk az állítást; nem azért, mintha Kczy mindent nem tett volna, mit csak lehet, hanem hogy lássék mint nem mentheti-meg a' boldogtalan ideát semmi mesterség.

Sieh', da stand Mirjam, die Gottgesegnete Jungfrau;
Moses und Aarons Schwesterkind, und blickte nach
Jenem;
Im verklärten Gesicht, mit tiefer und inniger Ehrfurcht.
Schön war Sie! Wie im Lenz die Ros' und Lilie blühten
Ihre Wangen; ihr Aug' erglänzt in des lieblichen Veil-
chens
Unschuld; wie der Zeder ihr Wuchs; des munteren Rehes
Sprung ihr Gang, und ihr Laut der Nachtigall holdes
Geflöte.
Ging sie einher in dem Volk, da sah ein jegliches Aug'
ihr
Staunend nach; ihr folgt aus jeglichem Munde der
Beyfall;
Dennoch höher ihr Geist, der Seherinn! schöner ihr
Herz noch:
Immer mild und bereit des Segens Fülle zu spenden.
Aber vor Allen hing an der Huld-umstrahleten Jungfrau
Idor, Sohn Jamins, und Simeons Enkel, der Schönste,
Trefflichste Jüngling in Israels Volk, mit inniger Liebe.
Allwärts sah er nur sie; nur ihr wahr jeder Gedanke
Des unendlichen Tags, und der noch längeren Nächte
Sinnen und Sehnen geweiht: er athmete, fühlte für sie
nur!
Dennoch schreckt ihn die Hehre zurück, und schüchter-
ne Röthe
Färbt ihm die Wangen, so er bald hier, bald dort auf den
Pfaden
Die sie wandelte, wie durch Zufall, und immer mit
Absicht
Ihr begegnend, hervor aus der bräunlichen Locken das
schwarze

Glühend' Aug, auf sie geheftet, er zittert und seufzte;
Denn so mächtig sonst die golden strömende Rede
Von den Lippen ihm floss: nicht mocht er jetzo des Herzens
Lieblichsten Laut aushauchen vor ihr, auch mit lispelnden Wort nur:
Aber die Jungfrau sah und kannte des herrlichen Jünglings
Stilles Leid: in den froh entschwindenden Tagen der Kindheit
Hielten sie stets im Kreis der trauten Gespielen zusammen,
Und noch war sie ihm hold: doch trennt ihn jetzt von Jehova's
Scherinn unermessliche Kluft: in der irdischen Liebe
Rosenau'n sollt ihr, den Sinnen zu Wonnegenusse,
Nicht die knospende Ros' im lieblichen Duft sich entfalten;
Nicht umschlingen sie dort ein Kranz vergänglicher Dauer:
Denn ihr winkt ein Ziel hoch über des Staubes Gefilden."

„A' seregben vala Mirjam is, az istenihlette szűz, magzatja a' Mózes' és Áron' testvérének. Mély forró tisztelet' érzelmeivel tekinte-fel ő Mózesre; szép mint a' mezők' rózsáji 's lilioma midőn elérkezvén a' kies tavasz, bimbójikból kifejlenek; szeme a' fenyér' violájának ártatlan színében ragyogott. Termete mint a' bérczek' cedrusáé; járása mint midőn a' könnyű gím szökdelget a' rengetegek' sziklájin, 's szózatja mint a' csattogány' szívolvasztó zengzetei. Elmenvén a'

sokaságban, rá vala függesztve minden szem, minden szájból magasztalás követé lépdelésit; mert lelke a' Látnokszűznek még szebb; mert még szebb mennyei szíve, melly legfőbb örömét abban találta ha kiöntheté a' szűkölködőre áldásait.

De a' bájok által körülölelt szűzön minden mások felett Idor függe szerelemmel, Jamínnak fija, unokája Simeonnak, a' legszebb, legjobb ifju Izraelben. Mindenben és mindenhol ő egyedül Mirjámot látá; Mirjám vala igen hosszú napjainak és még hosszabb éjeinek nyugtalan egy gondolatja; egyedűl a' lyányért élt, egyedűl a' lyányért érzett. És még is mindég rettegésben tartá a' dicső; és még is félénk pirúlás festé orczájit, ha midőn, itt vagy amott a' hol jára, mintha történetből, pedig akarva mindég, elébe ötölvén, fekete lángszemeit göndör barna hajai közűl reá mereszthető 's reszketett és sóhajtozgata. Ment bár mi hatalmasan ömlöngött mindég egyébkor ajakiról az arany beszéd, de a' szeretett leány előtt szíve' édes igéjit törtelt hangokon sem tudá elrebegni. A' magas szűz látá a' szelíd ifju' gyötrődésit; egykor a' gyermeki idő' sebes szárnyalatú éveiben, 's társaiknak enyelgő körei közt, ők szüntelen egymás felé vonzódtanak, 's a' leány még mindég érze huzódást a' jámbor iránt: de azt most az urnak szentelt leánytól temérdek hézag szakasztá-el; őt fentebb czél várá mint az, hogy

a' fejlő rózsa keblének bájait a' földi virágzat' mezején nyissa-ki kedves illatozásban 's az érzékek' örömeire."

Fogja e e' fordítás az olvasót az eredetire csak emlékeztetni is?

De hasonlítsuk öszve szókötetről szókötetre a' két textust, alig fogjuk hinni, hogy az egy. A' vers' muzsikáját numerus oratorius akarja kipótolni, de ez a' numerosus beszéd, melly magában olly szép, mi egyéb ama' poetai kötelékű beszédhez képest mint ennek dilutiója? Schön war sie! Wie im Lenz die Ros' und Lilie, blühten ihre Wangen: *Szép mint a' mezők' rózsáji 's liliomá midőn elérkezvén a' kies tavasz bimbójikból kifejlenek.* Des munteren Rehes Sprung ihr Gang: *Járása mint midőn a' könnyü gím szökdelget a' rengetegek' sziklájin.* Allwärts sah er nur sie, nur ihr wahr jeder Gedanke des unendlichen Tags und der noch längeren Nächte Sinnen und Sehnen geweiht: er athmete, fühlte für sie nur! *Mindenben és mindenhol ő egyedül Mirjámot látá, Mirjám vala igen hosszú napjainak és még hosszabb éjeinek nyugtalan egy gondolatja, egyedül a' lyányért élt, egyedül a' lyányért érzett, 's tb.* Igy adhatá csak minden prosaicusok' egyik legjobb prosaicusa viszsza a' versnek nem dictiójáť; de erejét, hangját! A' hiba sem a' prosaicusé, sem a' prósáé. A' hiba

a' gondolatban van: nem prósában írt költeményt, prósában adni akarni. Kczy ezt eléggé soha sem érzette, ő azt hivé, hogy a' maga tündér szépségű prózájával elfelejteti a' verset 's így történt, hogy már ez előtt negyven évvel a' Klopstocki Messiast is kötetlen beszédben készülne adni. Illyenek felett mondhatni-el méltán Horátz' szavait: quandoque bonus dormitat Homerus. Minden csak a' maga helyén szép. Helyén kivűl a' legnagyobb szép is kévésbbé az, mint a' legkisebb szépség. Kazinczy ezen igazságot érzeni szokta, csak azt fájlalhatni hogy nem mindég 's mindenütt, 's még inkább fájlalhatni, hogy ezen észrevételt mi tesszük neki először 's még csak most. Negyven év előtt nagyobb sikerű volt volna.

G.

III.

Ungerns Vorzeit und Gegenwart, verglichen mit jener des Auslandes. Von Johann von Csaplovics, graefl. v. Schönborn'schen Rathe, mehr. löbl. Comitate Assessor (Aus dem Archiv f. Gesch., Staatenkunde, Literatur und Kunst besonders abgedruckt.) Wien, 1830. 8ad r. 160 lap.

1. §.

A' munkának, mint czíme mondja, két része van: egy, melly a' magyar előidőt, más, melly a' jelenkort festi; e' két résznek ismét két oldala; a' második az öszvehasonlító. Ezen öszvehasonlítás által a' magában is olly vonzó tárgy még vonzóbb lett. Cs. úr ahhoz nagy készülettel fogott. Majd jön idővel egy intéző ész, melly az itt és másutt öszvehordott kincseket itéletével elrendeli, egy alkotó részt a' másik által fontosabbá, világitóbbá teend, és egészt adand.

2. §.

Az első mit a' psycholog kérdez minden cselekedetnél, a' czélzás: mit? azután kérdi mint van annak megfelelve. Ezt a' rendes

követjük mí is. Czélzása a' szerzőnek kétféle, valamint kettő a' munkának része is. Az elsővel a' régi idők' tisztelőjit akarja megtériteni; a' másodikkal a' külföld' rólunk való nem kedvező vélekedését megigazítani. Ezért hálával tartozunk neki, mert, ha czélját elérte, a' nemzeti becsületet vívta-ki; de amazért is, mert nem csak valót tanitott — melly becses akkor is ha közvetetlen practicus haszna nem volna — de olly valót, mellynek megismerése egyéb combinátiókkal kedvadó, vigasztaló.

3. §.

A' 4—126. §-ok az előidőnek vannak szánva, 's azon állítás' megmutatásával foglalatoskodnak: Es war in Ungern vom Anfange des Reichs an bis 1701 sehr misslich zu leben. Itt megfontolja, milly állapotban volt az ország' külső bátorsága; figyelmét el nem kerűlik a' lakók' országos- és különjusbeli viszonyai, ennél fogva a' király, a' rendek 's többi osztályok' jusai, a' polgári és büntető igazság- és policzia-kormányzás, a' lakhelyek' minemüsége, az értéki viszonyok, egészségi és felebaráti intézetek, a' nyilványos oktatás, tudományosság, életet szépitő élemények 's tb.

E' rész, melly a' könyvnek hét nyolczadát teszi, nagy mértékben tanúságos, mint minden

dolgozásai a' szerzőnek, 's tömve van dátumokkal, mellyek nagyobb részt itt először jelennek-meg bizonyos czélra összeállítva. Általok bebizonyodik a' fennemlített állítás 's az, hogy a' külföld sem vala sokkal (semmivel mond Cs.) jobb hazánknál. Annyi bizonyos hogy, kik eddig a' régiségnek — nem minden oldalról ismervén azt — szerfeletti tisztelői voltak [a' mint hogy voltak, tagadni nem lehet] meg lesznek e' munkácska által térítve, 's így a' szerzőnek ebbeli czélja elérve. Ki a mai világot látta, 's látta millyen az, 's nem irtózik azon kisded fáradságtól a' történet könyvekben annak képét még 1789ig kikémlelni, minden részrehajlatlansága mellett is azon nagy charakterek iránt, mellyeket az előkor nevelt, kénytelen lesz megvallani, hogy a' világ soha jobb, mint jelennen, nem volt.

4. §.

Ámbár, mint említtetett, sok hálával tartozunk a' szerzőnek ezen tárgyakkal-gazdag munkáért; ámbár igen ohajtjuk, hogy 2. §-ában tett kinyilatkoztatása szerint ezen könyvnek még nagyobb kiterjedést adjon, sőt erre kérjük is, noha nem reményljük, hogy azzal a' magyar literatúrát fogja gazdagítani: egy pár észrevételt még sem hallgathatunk-el a' rendre és előadásra nézve. — Neki az előidő hétszáz sőt több év, 's így egy helyett a' Xd., másutt a' XVIId. század'

történeteiből látjuk e' vagy ama' következtetést vonva az előidőre. Ámbár a' régi idők, a' mieinkhez képest, csak lassan változtak, változtak még is tetemesen a' különféle századok' arczai. Ha Cs. úrnak tetszett volna azon előidőben bizonyos korokat, időszakokat megkülönböztetni, 's ezeknek képeit híven és philosophiai lélekkel, minden szükséges és esetes factorokkal együtt festeni, munkájának becse nagy mértékben nyert volna. Kiváltkép a' mi hazánkban, ezen külön arczu korok elég hamar váltogatták egymást, mert nemzetünk mindég igen csekély magánállóságot és kitünő fogékonyságot bírván, igen is könnyen befogadta a' kivülről jött sokféle befolyásokat; továbbá számos országos rengéseken esett keresztül, számos összevegyüléseken különféle idegen népekkel, 's minden lépcsőjin a' nemzeti szerencsének. Illy nézpontról munkája nehezebb, de annál érdeklőbb, tanuságosb és psychologiai resultátumokkal gazdagabb lett volna. Azonban ezen feladás' kivitele nagy kiterjeszkedést tevén szükségessé, hihető hogy a' szerző azt máskorra halasztotta, 's hogy a' jelen adomány nem annyira a' formának akart előkövetje lenni, mint a' tárgynak.

§. 5.

Cs. úr' előadása nem példás. A' hisztóriai előadás bizonyosan nem olly pompás mint a'

szónoké, de olly pongyola sem, millyet ő szeret. Komoly tárgyak, mint Cs. uréji szoktak lenni, más nyelvet kivánnak mint a' melly legfelebb a' frauendorfi kertész' Gartenstübchenébe vagy a' Bauernzeitung' becsületes és jámbor olvasójinak való. Illyenek: Wenn sie (a' kir. városok) sich in den Kopf setzten irgend ein hübsches adeliches Gut zu acquiriren, so suchten sie dem Besitzer ohne viele Umstände das Lebenslicht auszublasen. l. 35. — Starb der König, so fielen unsre guten Antenati übereinander her und beraubten sich des Besitzes gegenseitig. Ott. — Das gemeine Volk pflegte einen solchen Vicegespann kurzweg Akasztó ispán zu nennen. Denn er liess ergriffene Verbrecher ohne weiters zwischen Himmel und Erde zappeln. l. 56. — Da der Teufel ein solcher Universalpraktiker war 's tb. (még szebb volt volna: da er so ein verfl — — ter Kerl war). l. 81. Die Prediger — eiferten wider den Tabak, als wider ein seelenverderbliches Wesen 's tb. Alles recht, nur der Ausdruck scheint mir ein wenig verfehlt, denn der Tabak mag zunächst ein Lungenverderbliches Wesen seyn. Ott. (Elmés kitérés!). Der Teufel muss einst ein unbescreiblich strapazirter Geschäftsmann gewesen seyn. l. 85. Um den Menschenschedel zu erschlagen dazu gehört, glaube ich, wenigstens eine Quasi-Bärenpratze 's tb.

illyenek, mondám, nem a' legszerencsésb elme' szesszenései, ha Klio' méltóságával öszveegyeztetők volnának is. Ez pedig Cs. úrnak szokott hangja; 's rajta csak nagyon is érezhető az Elbeszélőnek azon hiedelme, hogy az mind igen geniális, hogy azok virágai az erkölcs festéseknek; hogy mind ez nem „Bedientenwitz" (l. 92.) hanem valami „Extrawitziges" (l. 5.) Rec. ellenben azt meri hinni, hogy „Witz" és geniálitás a' szerzőt nem igen szokták bántani.

6. §.

Sokan azt vélik, hogy nemzetünk örök háborúji miatt maradt mivelődésében annyira hátra. Ez a' külföld' történeteiben nagy járatlanságot árul-el — mond Cs. úr, 's a' Tud. Gyűjtemény' némelly helyeit idézi. Cs. egy kissé hirtelen ítéleteiben 's nagyon is kész a' gáncsolgatásra. Jó volt volna olly tudós férfiúban, mint a' kire czélozott, egy kis bizodalmat helyhetni, 's azt tenni-fel, hogy Superint. K i s, a' történetíró, legalább úgy tudja mint ő, kinek a' historia nem kedvencz-tanulmánya (l. 4.), hogy a' külföld n e m s z e n d e r g e t t ö r ö k b é k é b e n; 's akkor talán kitalálta volna, miért hiszik azt Kis és egyebek, a' mit Cs. úr nem hisz. Azok a' csapások, mellyek hazánkat érték, halálos csapások voltak 's a' n e m z e t i s é g e t egy fenéktelen örvény' szélére sodorták; mindenkor pedig

az egész testet sújtották. Nem így a' külföld. Hol van német vagy franczia országnak (mellyeket a' szerző említ) azon kora, mellyben nemzetiségök volt koczkára téve? Hol van azon népek' történeteiben egy tatárjárás, egy Mohács, egy törökiga? 'S ha németország szenvedett, szenvedett húsz tartomány, a' huszonötödik, harminczadik menedéket nyújtott a' kivándorolt tudományoknak, müvészségeknek, 's ha a' sors újra megfordúlt, újra amazok is, hová harczvihar el nem hatott. Igy váltogatva megjárták a' német birodalmat a' Músák, midőn nálunk már a' határon lelék gátjaikat. Azonkivül a' franczia, a' német nemzet egy nemzet, nagy nemzet; amannak mindenha volt saját nemzeti udvara, melly vétkeket is nevelt ugyan, de szórt világot is; német szomszédjainknál pedig annyi székeit látjuk a' csinosodásnak, a' mennyi nagy vagy apróbb fejedelmeiket. Nekünk egy volt; népünk pedig nyelv és vallás által eldarabolt nép, 's a' mi fő, másodfél századik török járom alatt görnyedezett. Hogy az az eldaraboltság háborúkban nem orvosoltathatik, hogy az a' cultúra' örök gátja, valamint a' homogeneitás annak conductora, azt Cs. úr úgy általláthatta volna, mint más; mi volt pedig az a' török iga, úgy tudja mint bárki közülünk. Azokra, miket 7. 8. 9. czikkelyeiben elmonda, visszaemlékezvén, úgy hiszem, elnyo-

matásunk' párját más nemzeteknél hijába fogja keresni.

Vallási viharok, előmozdítóji nem megfojtóji a' csínosodásnak. A' fegyverhez szövetkeznek a' szónok' mennyköwei 's a' hittudósok' vitáji; amazok az ész' cultúráját, ezek egyenesen a' nyelvet emelik: így volt másutt, így nálunk. Nyelvünk soha nagyobb lelki erőt nem fejtett-ki, a' nemzet ritkán veve nagyobb részt tudós viszálkodásokban, mint a' tizenhetedik században.

7. §.

Cs. úrnak vannak apróbb botlásai, mellyeknél az olvasó behúnyja szemét, mert háladatlanság a' sok jót kevés nem-jóért elfeledni. De a' kritikának a' botlás botlás marad, 's ezt kíméletlen észrevételei követik. Cs. úr lap 115. így ír: „Magyarországban a' pipa' első nyomát az 1663ki Érsekújvári török táborban találta Schwartner. Én még korábbira akadtam, mert Gömör már 1667ben, Zemplény 1675ben tiltotta meg a' dohányzást tűzveszély miatt. Következőleg a' dohányzásnak már 1663 előtt igen elterjedtnek kelle lenni az országban." Mit mond majd Cs., ha itt tulajdon szavaival mulatom magamat vele: „Entweder verstehe ich von Consequenzen durchaus nichts, oder die obige Folgerung ist die Einzige in ihrer Art. Ein solcher Tausendkünstler bin ich nicht;

und hätte daraus eine ganz andre Folgerung gedrechselt. Denn — hogy 1663 előtt a' dohányzásnak igen elterjedtnek kelle lenni hazánkban, mert 1667 és 1675ben két vármegyétől megtiltatott, — lässt sich ohne Hexerei so wenig — aus diesem Praemiss — auspressen, als Honig aus Quassiaholz." l. 6. Vagy talán Cs. úrnak is „retrogradum calendariuma" van, minőt Prof. Gallettinek tulajdonít, mellyben 1667 és 1675 az 1663 előtt állnak? — Cs. úrnak igazsága van ugyan l. 6. Schön József és l. 125. Prof. G. ellen, de vagyon nekem is Cs. ellen. Azonban ő az elhatározó pontot, a' mint látszik, a' „tiltotta" szóban keresi. De hát 1667ben nem lehetett valamit megtiltani, mi épen csak 63ban jött keletbe? 'S Cs. úr számbeli dátum nélkül akar Schwartnerrel küzdeni, kinek számbeli dátuma van?

A' 72d. czikkelyben II. Mária királyné nagy asszonynak neveztetik azért is, mert büntetőtörvény-könyvében ezeket mondja: Országlásunk' kezdetén rendeltük, hogy bűbájosok 's boszorkányok' pörei az itélet' nyilvántétele előtt hozzánk vizsgálat 's elhatározásunk végett beküldessenek — — melly rendeletnek az a' következése volt, hogy mind eddig egy igazi bűbájos vagy boszorkány sem fedeztetett még fel. 's tb. l. 93. Nem kérdezzük itt, mennyivel lett volna nagyobb a' valóban jeles királyné, ha Kálmán

király' 1100ki törvényét másolta volna le, melly azt mondja: boszorkányokról, mert nincsenek, szó ne legyen — hanem azt hogy, ha Cs. úr a' Constitutio Criminalisból akarja megitélni Máriát, mint fog felőle itélni abból, mit l. 100. hoz-fel belőle? Mert e' szerint ugyan azon codex tüzes fogókkal való csípést, nyúzást, csecsek' kiszakasztását 's több effélét rendel („vorgeschrieben"). Ezek a' kor' hibáji; de ha Cs. úr valamiből következtetéseket akar vonni, óvakodva tegye, nehogy ugyan azon kútforrásból ollyanokat is lehessen kövezkeztetni példájaként, miket ő épen nem akart.

Engedje-meg a' buzgó szerző, emlékeztessem arra, hogy hijában dicsekszik Zimmermannal — ki németországnak az első tudós folyóirást — 's Frölicchel — ki annak 1620ban kalendáriomot adott — mint magyarokkal. Státuspolgári tekintetben ők igen is magyarok voltak, mert Magyarországban születtek és éltek egy ideig; de nemzetre nézve ők szászok voltak, mert a' hozzánk átplántált szász gyarmatok mind maigis azok maradtak. Hasonlítsa össze Cs. úr a' szepesi németeket Szaxonia' németeivel, 's állításomon többé kétkedni nem fog. A' Szepességet Cs. úr bizonyosan megjárta; nem hallotta soha arról, ki borokat ment vásárlani Hegyaljára: „magyarországba ment"? Frölich Dávid szepesi szász

volt, kalendáriumát német nyelven, német földön, német nép' hasznára adta-ki. Zimmermann Mátyás Eperjesen született ugyan, nem Szepesben, de viselt hivatala eléggé mutatja, mellyik nemzethez tartozott, 's midőn Miszniában 1674-ben havirását indította-meg, már tizenkét esztendős lakója volt szászországnak. „Also gab den Deutschen ein Unger die erste Idee von gelehrten Zeitschriften!!!" mond Cs. úr — én legfelebb ezt: Egy, a' magyar birodalom' határai közt született, egy ideig itt német lakók közt németeknek élt németnyelvű tudós, németországban-tizenkét évi lakása után, első lőn, ki a' németeknek tudományos folyóirás' ideáját adta — 's úgy hiszem, a' két mondott között elég nagy a' különbség. Ha Zimmermann magyarországban látta volna egy illy folyóirás' példáját, akkor, igen is, méltó részünk volna a' dologban *).

*) Cs. urat ebbeli, valóban kislelkü, buzgósága annyira vitte, hogy „Gemälde von Ungern" czímű munkájában „müvészségek" czím alatt nem átallana egy helvécziai macskafestőnek, kinek apja magyar-tót születés volt 3 lapot szánni; Madame Fodor-Mainvillel, a' nápolyi éneklőné Demois. Ungerrel, lissaboni éneklőné Sign. Sicarddal, de egy egészen ismeretlen darmstadti szinjátszóvalis (ki nemes magyar vérből eredvén, ismeretlen okból, nevét Grüner-ré változtatva német theátrumokon teng) feldicsekedni. Gemälde, I. 323—328.

Ne higyje Cs. úr, hogy én kevésbbé buzgok a' nemzeti dicsőségért, mint akárki más, 's ennek adtam bizonyságait is. De midőn olly díszt látok a' magyar névre ruháztatni, mellyre magyar befolyás sem ada just, nem kisebb buzgóságomban félek, nehogy figyelmes olvasók mosolyogjanak készségünkön, mellyel idegen érdemet halmozunk magunkra; szegénységünkön, hogy illyenre szorúlunk — de félek attól is, nehogy azt reclamálják. 'S mit nyerénk, hogy Dűrert magunknak akarók tulajdonítani? 'S ha Dűrer Győrött született volna, mennyivel volna kevesbbé német, mint ha Nórimbergában? Föld és polgári viszony egyedűl nem tesz magyart, hanem nevelés, nyelv, szív. Én úgy hiszem, mí kisded nevünket is pazaroljuk, ha azokra toljuk, kik szó és tett által nem iparkodának soha megmutatni, hogy ők szív- és lélekből ezen nemzet' tagjai — holott az tehetségökben áll vala.

8. §.

Egy nagy gyengéje van Cs. úrnak, és az — egy bizonyos irtózás a' literatúrától. — A' 107d. czikkely e' felirást hordja főczím gyanánt: Wissenschaftlichkeit. Ennek több tárgyak vannak alárendelve: „iskolák, tudós társaságok, könyvtárok, nemzeti Muzeum, könyvnyomtató intézetek, könyvárosok" — igen helyesen; mind ezek a' tudományosság alá tartoznak, mert annak

segédei, vehiculumai, terjesztő eszközei 's tb., 's a' miket felhord a' szerző, mind igen jó. Következik a' 114d. §., 's annak címe: Literatur. Tehát most a' dolognál vagyunk. Itt leszen arról szó, mit az iskolák tanítottak, a' tudósok szerzettek, a' könyvtárok és Muzeum őriz, a' typographusok nyomtattak 's a' könyvárosok eladtak — így kecsegteti magát az, ki tudja hogy Magyar-ország' előideje' festésében a' literatura ugy érdemel, úgy kiván helyt, mint a' külső és belső bátorság, a' polgári és személyi jusok, a' büntető igazság' kiszolgáltatása; ki ezen felűl látja, hogy a' szerző a' Tudományosságnak valóban tulajdon rangot ad a' czimek közt, 's több elkészítő §. után valóban rá is akad arra, mellynek felirása — ismétlem, Literatura.

Mit ért ez alatt maga a' szerző? „So oft von der Literatur einer Nation, eines Volkes, die Rede ist, so versteht man darunter das organische Ganze des menschlichen Geistesproducte im Gebiete der Wahren, des Guten und des Rechten, welches eine Nation durch Schriften in ihrer Muttersprache geleistet hat" *) (Gemälde von Ungern, I. 1. 310). Ezt értjük a' szó alatt mi is, ezt bizonyosan olvasóink is; 's e' szerint hazánk ezen értelemben vett litera-

*) Ein organisches Ganzes leisten? Kitől tanult Cs. úr németül? Illyenekkel irásai tömve vannak.

túrájának rövid áttekintését, vázát (Skizze) fogjuk várni. Mondom: vázát, mert teljes históriája egy tulajdon és elkülönözöit nagy mező, melly a' szerzőnek plánumában nem foglaltatik 's nem foglaltathatik. Lássuk tehát e' váznak vázát, mellynek a' szerző olly jó volt tizenkét lapot szánni.

114. §. Egy magyar volt az első, ki németországban tudós folyóirást szerzett. — Mátyás király udvari Égésze által már 1474—5ben iratott egy latin és német harmincznyolcz esztendős kalendáriumot, 's ki is nyomtattatta. — Szepesi Frölich Dávid 1620ban kezde kalendariumokat írni. Szilézia ezen, Boroszlóban, Bajorország pedig a' Nagy-Szombatban nyomtattatott kalendáriumokkal élt sok esztendőkig. Mindazáltal ma már igen elterjeszkedett tudományosságunk Mária Terézia és II. József előtt még igen rosz lábon álla. Ritkák voltak azelőtt a' tudós emberek; a' tudomány jobbára a' papságra bízatott, de az sem igen jeleskedett benne. Vármegyéknél csaknem egyedül a' jegyzők voltak irástudók. 1573ban egy szatmári alispán ezt írta: Cora me Vethesy László Vice Comitis. — Most a' nemesség' gyűléseiben nem csak tanúlt de valódi tudós férfiakat is nem kis számmal találunk. Lyányaink magyar, német, franczia nyelven leveleznek — alles ist musikalisch 's tb. (Ime, kedves

olvasó! ez a' magyar-előidőbeli literatúrának képe).

115. §. Mulatságul íme még egy pár példája a' hajdani tudatlanságnak. (Ez is a' literatúrának egy alosztálya? Nem, ez csak a' felebbire pro complemento szolgáland). Itt Pozsonyi születésü, altdorfi prof. Möller' véleményei, mellyeket „de insectis quibusdam hungaricis prodigiosis" 1673ki munkájában letett, szokott genialitással commentáltatnak, 's említtetik, hogy Martiny nevű természetviszgáló még 1778' táján is hajlandó volt a' kővé vált csalóközi lencséket „nyilvánságos csodának" declarálni.

116. §. Miképen fejtette legyen meg egy lőcsei asszony egy ott 1554ben született kétfejű fiu' csodáját.

Erre egy parallela Melanchthon Filep' irásaiból.

117. §. Miképen egy berlíni prépost a' világ' veszedelmét egy hering' hasán lelt ismeretlen betüjelekből jövendőlé.

118—122. §. Tehát a' tudományosság egykor egész Európában rosz lábon állott. Ennek még nagyobb megerősítésére különféle víg dátumoknak egy seregével kedveskedik p. o. azokról a' grófnékról, kik háromszázanként szülték gyermekeiket; a' sétáló hegyről; arról a' lebüvölt ördögecskéről, ki mikor az a' csudagépely, mellyet

mí mikroskopiumnak hívunk, közelebb megvizsgáltatnék, bolhának lenni találtatott 's tb. So war die Wissenschaftlichkeit in ganz Europa einst beschaffen!! mond a' szerző.

'S ime, türödelmes olvasóm! ez hazád' előkori literatúrája, összehasonlítva a' külföldével, egészen úgy, mint igértetett a' czímen. Ki nem látja itt, kevés, de eléggé festő vonásokkal „das organische Ganze der menschlichen Geistesproducte im Gebiete des Wahren, des Guten und des Rechten, welches unsere Nation durch Schriften in ihrer Muttersprache geleistet hat." Ki nem látja itt lelkes képét az európai előidő' literaturájának is?

Cs. úr Recensensét igazságtalansággal nem vádolhatja. Ez épen azt és nem többet, nem kevesebbet keresett a' „Literatura" czím alatt, mint a' mit lehetett és kellett maga Cs. úr' tulajdon meghatározása szerint. Itt csak az ő theoriája és praxisa állíttatott szembe 's az itélet, mint felel-meg ez amannak, az olvasóra bízatott.

Tegye kezét mellyére Cs. úr, 's kérdezze önmagától, mint fogja annak logikáját tisztelni, ki literatura czím alatt minden időrend nélkül egy sereg curiositást hord öszve, mikből végre is következtetést von, mellyben a' tudományosság' ideája a' felvilágosodásával

cseréltetik-fel? Mert bár melly visszatetszőnek lássék első szemre: ez a' két dolog egymástól annyira különböző, hogy még nem is tartanak szükségképen egy lépést menetelökhen. Tudományos az, ki sokat tanúlt; felvilágosodott, ki, ha keveset tanúlt is, de előítéletektől, álfogatoktól ment. Lehet sokat tudni 's e' mellett eltelve lenni a' legbabonásabb ideáktól; lehet igen keveset tudni, de mentnek lenni nevetséges képzetektől. Hány illy tudatlan él ma, ki felvilágosodottabb, mint sok nagy tudományu férfija a' mult századoknak.

Én úgy hiszem hogy az, ki a' theoria és példa' viszonyait úgy nem érti mint Cs. úr, ki két essentiális módon különböző ideát úgy zavar-össze, mint Cs. úr, az, ha a' XIXd. század' embere, nem kevesbbé érdemli azt hogy egy elmés fej mulatságot űzzön belőle; mint a' XVId. század' embereiből űze mulatságot Cs. úr, hogy ők Noe' bárkájával 's földi sors' jóslatával vesződtek.

9. §.

Sajnálkozva értjük a' 141. lapból, hogy hely' szűke miatt a' jobbágy' sorsáról és vallás' dolgáról a' szerző nem szólhata. Ha az „Archiv" szerkeztetője ezen nagy becsű, tanuságos és érdeklő munkácskát egy nyolczaddal szaporodni nem engedte: legalább azt ohajtók, hogy némelly, nem a' dologhoz tartozó, az az magyarországnak

sem előidejét sem jelenkorát nem festő csapongások helyett egy pár lapon csak némellyeket tetszett volna neki közölnie, dátumai' bő tárából. Azokból többet tanulánk vala, mint azon leczkézésekből, mellyekkel, mint a' „Gemälde" munkájában, úgy újra itt is, és pedig három helyt, nem tacitusi praecisióval 's nem legnagyobb tiszteletével a' spátiumnak dőfdös. De egyáltalában Cs. úrnak az a' bizonyos „kleinlich insultirende Weise" (mint maga nevezi, l. 5.) olly kedvencz szenvedelme, annyira életéhez szükséges athmosphaerája, hogy sem élő iróinknak minden legkisebb alkalommal, sem megholtjainknak, mint Virág Benedeknek, tőle nyúgtok nincs. Sőt a' másfél század előtt élt pozsonyi fi, Möller prof. is igen jól jött tárgy elméje' erének. Pedig higyed el Cs. úr, hogy Möller' korholása már nem térítmeg többé senkit, 's a' mi az olvasót illeti, annyi ész ennek alkalmasint jutott, hogy a' curiosumot benne feltalálja.

De annál készebbek vagyunk a' szerzőnek azon ohajtását alaírni, vajha festené már végre népünk' történeteit is valaki, nem csak királyaink- 's hadainkéjit. Én Cs. urat kérném-meg erre azon meggyőződésből hogy, ki annyi factumot gyűjtött e' végre mint ő, mindenek előtt az, ki szép reményekkel biztathat: ha ugyan ő mintegy előre ki nem nyilatkoztatá vala, hogy „a' hisztória tu-

lajdonkép nem kedvencz tanulmánya" (I. 4.) De mennyire emeli ez Cs. úr' érdemeit más felül, világos mindenek előtt. A' jelen munka tiszta hisztória, 's így Cs. úr nem kedvtelésből, hanem önáldozattal nyújtá-bé a' — német literatúra' oltárára! Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.

10. §.

A' 127—131 czikkelyek a' jelenkorral foglalatoskodnak. Itt új alkalom nyílt a' szerzőnek a' nemzeti becsület mellett foganattal szólhatni. Feltünő, hogy e' fontosabb tárgynak csak 5. §. juta, midőn amannak 125. De lássuk a' dolgot.

A' 127. §. polgári alkotmányunknak fogja pártját azok ellen, kik azt nem lelhetik emberfelettileg bölcsnek (hogy Cs. úr' tónusába tanúljak). Cs. úr ezekre olly igen haragszik, hogy elfeledvén minden Witzét és genialitását olly szókkal hadaz, mellyekért az ő németjei őt legalább schnippischnek fognák ítélni. Király és rendek — mond — werden alle die scharfsinnigen Rathschläge unberufener Räthe ganz entbehrlich machen; wofür wir uns bei den Letzteren ein für allemal höflichst bedankt haben wollen — 's ismét — Daher belieben jene Herren, unsre werthgeschätzten Gönner, wie gesagt, dieserwegen um uns ganz unbesorgt zu seyn.

A' 128d. §. öszvehordja Anglia' hibájit, 's

azt egy szörnyű elmés orátio után — ismét a' külföldi gáncsolókhoz — ekként rekeszti-be : Sie finden für ihre freundliche Geschäftigkeit und Wohlwollen anderswo noch ein viel geräumigeres Feld als bei uns; wie z. B. in England, wo sie noch ungleich mehr zu bessern finden dürften, als bei uns. Íme tüzes védünk itt többet monda, mint mondani akarhatott: én legalább egy kissé jobban tisztelem Cs. úr' tudományát, mint sem azt higyem, hogy ő itt hideg nyúgott meggyőződés szerint szól. — Te pedig Izrael, ne hallgassd-meg őt, mert hamis próféta! —

Cs. úron sok emberi gyarlóság szokott megtörténni, de sürűbben, mint a' 129—130 §okban, csak igen ritkán. Mert valóban semmi sem bír inkább szánakodó mosolygásra, mint midőn valaki arra akar nagy kevélyen — vagy altklug Cs. szerint — tanítani valakit, mihez önmaga legkevesbbé ért, vagy kinevet mást hogy bukott míg maga bukik; úgy járván, mint a' hajón menő, ki a' folyam' mentében a' partokat gondolja maga mellett elvonúlni, míg ő halad mellettök. Cs. úr, kinek elmésségét és logikáját elég alkalmunk volt már csodálni, az ellen kél-ki, hogy némelly külföldiek terra incognita epithetonnal tisztelik-meg hazánkat (l. 154), míg más felűl hibáinkról, hijányainkról, hátramaradásunkról szólanak. Hogy lehet ez — kérdi Cs. úr — ha

a m a z áll? 's a' „terra incognita" kitételnek mély és lelkes fejtegetésébe ereszkedik. Kérdem a' nemzeti becsület' tüzes védőjétől: ugyan az az individuum mondta e mind a' kettőt? 's ha mondta, a' „terra incognita" kitétel abban a' szoros értelemben vétetik e illy helyt, mellyben azt a' földabrosz veszi? Mikép gázolna-ki elméssségeiből Cs. úr, ha valaki így tenné latra az ő kitételeit?

Cs. úr retorsióval él. Ki magyarországot terra incognitának nevezi (mellyel Cs. olly rég veszödik), csak magát mocskolja úgymond. „Mert ha csak félig meddig iparkodnék a' k ú t f o r r á s o k a t kémlelni, rég meggyőződött volna, hogy alig van hason nagyságu országa Európának, melly m i n d e n tekintetben olly sok ízben és olly pontosan van m e g t e k i n g e t v e 's egy részt le is árva, mint hazánk. De az ország 4790 □ mérföldnyi 's 10 millió ember lakja! ide egy kis szorgalom kell. Magam is — folytatja — esztendőktől foglalatoskodom vele, kedvvel és szüntelen, megutaztam minden irányaiban, de még mindent pontosan nem ismérek. Azonban némi előmenetellel még is dicsekedhetem."

Íme a' kivonva közlött dicsért §' második nagy consequentiáju pontja. Minden olvasó látja, hogy Cs. úr' feltétele pium desiderium maradand mind addig, míg édes hazánknak k ú t f o r á s o k b ó l tanulgatása egy kissé több világpolgári in-

teresszével nem lesz összekapcsolva. 'S hogyan fog az által a' külföld valamit tanúlni, hogy országunk olly sokféleképp megtekingettetett, ha csak egy részt íratott-le? 'S milly reménnyel édesgeti a' külföldieket Cs. úr, ki esztendőktől fogva szűntelen foglalatoskodik e' tárggyal, az országot minden irányaiban össze utazta, 's még is csak „némi előmenetelt tett?"

„Ohne alle Mühe!" De ezt igen is lehet kívánni. Ha mink „ohne alle Mühe" juthatunk terjedtebb, népesebb és nagyobb politikai és világinteresszéjű országok' ismeretéhez; melly külfölditől szabad azt kívánni, hogy magyarországot kútforrásokból tanúlja ismerni? Igazságosaknak kell lennünk.

Rajta voltam — így folytatja Cs. §-át — „Gemälde" czímü munkám által „solchen armen Geistern, die den Wald vor lauter Bäumen nicht sehn, auf die Füsse zu helfen" Igen hizelkedő kitételekkel él azokról szólván, kiket talán a' hazánkat megismertető írások' sokasága rettentett-el eddig olvasásoktól. 'S még is azt reményli, hogy segítend a' dolgon, ha ezt az erdőt még egy pár fával szaporítja?

„A' jelen dolgozásból — így folytatja Cs. úr — az el nem fogódott olvasó látandja, hogy magyarország' lakóji soha semmi tekintetben

alább valók vagy tudatlanabbak az egész külföldnél nem voltak, sőt több pontokban ezt még meg is előzték. Az alább vagy nem alább valóságára Cs. úr' dátumaiból lehet valamelly következtetést vonni, de a' tudósság vagy tudatlanságról csak akkor lehetni itélni, ha a' nemzetnek tudományosságáról, literaturájáról is (Cs. úr' értelmében a' fenn idézett hely szerint) vettük volna némelly, noha kevés tudósításait. De hogy ő ezeket adja, a' literatúrától kevesebbé kellene itéznia mint jusunk van hinni (l. e' Recensio' 8d. §.)

A' 130d. §-ban a' szerző olly külföldiekről szól, kik csak önmagokat tisztelik. Nincs benne kétség hogy németekről van szó. 'S a' németeket vádolja Cs. úr a' kirekesztő önimádással, kiknek fő bélyegök az egész világ' tudtára a' cosmopolitismus? — Hát ha, megfordítva, valamellyik a' Cs. ur' *Ausländer*jei közül épen minket vádolna ezen vétekkel? Elfelejtette ő, micsoda epithetont nyert általunk a' szerbus nemzet? mit mond a' tótokról példabeszédünk, 's milly névvel nevezzük gúnyolólag a' németet? Elfelejtette ő, mit akar a' magyar mondani, midőn dics ő nemzetéről szól? — Több óvakodással kellene másokról szavunkat hallatnunk! De miért óvakodva olly gyermekekről, kikről ő (130. §.) azt hiszi, hogy tudja isten melly más-

kép ítélnének rólunk, ha vármegyéink' departement, alispánainak préfet nevet viselnének?

Azok ellen, kik hazánkat, ezt a' magánálló szabad királyságot provinciának nevezik, méltán kel-ki szerzőnk. De kik ezt teszik, azért teszik e, mint Cs. úr akarja olvasójival elhitetni „mert nem tudják, hogy vagyon azon czélhoz több út is visz; hogy a' státusok különféleképp lehetnek organizálva a' nélkül, hogy a' főczél elvétetnék" 's tb. Cs. úr azért subtrudálja nekik ezt az okot, mert ezt meg tudja czáfolni. Kik provinciának nevezik hazánkat, vagy nem tudják hogy szabad alkotmányu, független ország; vagy azt nem, mit neveze Róma provinciának; vagy végre éretlen 's megvetendő gőggel néznek-le bennünket — mert vannak illyenek is, 's pedig közel hozzánk — Ezeket igen is kellene ostorozni — de nem lehet — Cs. úr ezt, mint jó hazafi, bizonyosan úgy érti olly sajnosan érzi, mint mindnyájan értjük és érezzük.

11. §.

A' 131d. §-ban azt mondja szerzőnk: Szerencsétlenségünk továbbá az, hogy talán (s nem bizonyosan?) kevesebb városaink vannak, mint a' külföldnek. Melly igaz ez! és fájdalom hogy igaz. Bár éreznék ezt az igen bús igazságot mind azok, kik rajtunk segíthetnének.

Cs. úr ezt a' szomorú igazságot félelemmel és mentegetőzéssel mondja-ki, míg a' maga

curiosa, sőt *falsa opiniójit* is *tuba stentoriával* harsogtatja. Amarra legyen homloka! Az bélyegezne szabad lelkű férfiút.

12. §.

'S ezekkel (miket a' 10 és 11d. §-okból közlöttünk) festi Cs. úr a' jelenkort 's pedig — mint a' czím igérte — a' külföldével öszvehasonlítva!

Egy dolog van, mellyel talán dicsekedhetik magyar jelenkorunk. Félszázados lelkes küzdéseiket, jutalmat nem várható fáradozásaikat, értem iróinknak, mellyek által már is sok jót bírunk, 's még többet szabad reménylenünk. De erről Cs. úr ismét hallgat mint a' sír. „Talán eleget szóla már — fogja az olvasó kérdezni — a' Gemaeldében, mert ennek jelentései egy illy czikkelyről emlékeznek: *Literatur, Wissenschaften, Aufklärung und Künste.* Legyen tehát szabad ezen czikkely' megismertetését ide szállítanom által, mind a' tárgy' analogiája, és fontossága miatt, mind azért, hogy praemissákúl szolgáljon azoknak, miket nekem személyesen kell Cs. úrnak elmondanom.

Hogy Cs. úrnak ellenünk panasza ne lehessen, újra kinyilatkoztatjuk, mit keresünk a' Literatura szó alatt. Nem egyebet, mint a' mire ő tulajdon definitiójával just adott, t. i. az emberi

léleknek a' való', jó' és igaz' országában tett munkálódásai' organicus egészét.

Lássuk ezt az organicus egészet:

Gemälde, 145. §.; ezeket adja-elő: 1817-1825ig Trattnernél hány latán, magyar, német 's tb. könyv nyomtattatott. — Hány műhely nyomtat magyarúl. — Hány németűl. — Kik írnak nálunk németűl. — Hol nyomtatnak tótul, ráczul 's tb. — A' magyaroknak négy folyóírások van: Tud. Gyűjtemény, Lelki Pásztori Tárház, Egyházi Értekezések, Minerva; ujság kettő: Kulcsáré, a' Kurir *). A' németeknek 2 politikai **) 3 szépliteratúrai 's egy kereskedői újságok van. Egy deák jő Pozsonyban, egy szerbus jöve Bécsben ***). Tó-

*) Még a' periodica m. literatúrát is csak így ismeri Cs. úr? A' „Gemälde" 1829ben jött-ki. Akkor voltak Tud. Gy., Minerva, Mezei gazda, Muzarion (mert ez is, ámbár időhöz nem szabta kötéteinek megjelenését, folyóirás; annak is nyilatkoztatta-ki magát. Továbbá a' politikus újságok közűl nem ismeri a' Híradót, melly 1828-diki Januárius 1-jétől szakadatlan foly mind maig, 's ha Erdélyben nyomtattatik is, ide csak úgy való, mint az Ausztriában kijövő Kurir.

**) Ismét nem ismeri Cs. úr a' zágrábi német politikus újságot. Ennek a' Luna, mellyet ő említ, csak függeléke. Egy a' külföldön kijövő szerbus újság!

***) Hogy való ez ide?

loknak, ólahoknak, vendeknek nincsen. — Kalendáriumok. — Nyomtatóműhelyek. — Élő irók' számáról. — Miért ez olly csekély más nemzetekéhez képest. — „A' magyarok általjában véve keveset olvasnak." (Igaz). — Magyar kiadások és kiadó nyomtatók és árosok. — Literátori csalások 's egyéb akadályai az íróságnak. — „*Es fehlt an Reibung* a' tudósok közt." Nem igaz; de jobbára csak az egyik felekezet érti a' dolgot. — Név szerint csak azon magyarok hozatnak-fel, kik németűl írtak, 's egy pár magyar tudós asszszony *).

Itéld-meg már magad, kedves olvasó, ezen hű *indexből*, mint festette és mint fejtegette-ki Cs. úr nemzetünknek lélekbeli munkálódásainak organicus egészét a' válónak, jónak és igaznak országában!

13. §.

Az említett 45d. §-ra czélozván, ott hol Bowring úrnak a' magyar literatúrának Angliában

*) A' következő 46d. §. a' M. Muzeumról szól. A' 47dik festi a' lakók' („Volksmenge" mond Cs. úr, nem *Föbel*) legmélyebb tudatlanságát, babonásságát, előítéletit; 's mert Cs. úr a' literatúra helyett inkább illyenekre adta magát 's így az illyenekben igen járatos, míg a' VIIId. szakaszra utasítja olvasóját, hogy magokat az ott leírt nálunk divatkozó babonás és balgatag vélekedésekkel, szokásokkal „*mulassák*".

való megismertetése által tett érdemeiről szólék *), ezeket mondottam:

„Tehát a' magyaroknak tulajdon nyelvök van?“ kérdé egyszer tőlem egy mívelt angol Londonban, midőn jelenlétem hazánkra fordította a' társaság' figyelmét. 'S egy másik másszor: „Nagyon eltér az urak' dialectusa (a' magyar nyelvet értette) a' *többi német dialectusoktól*?“

Az illy kérdések fájhattak ugyan, és váratlanok voltak; de megfontolván a' dolgot voltaképen, igen természetesek. *Mint nemzet mi* a' köz figyelem' horizonán kivűl állunk. A' *tudományok* sem öregbedtek általunk. Mi megelégedtünk mindenha azzal, ha jó tanítványok voltunk, de fel nem vergődtünk azon pontra, hol a' külföld is tanult volna tőlünk — accepimus, non dedimus — 's így e' tekintetből sem keres az idegen nemzetek' szeme. *Egy* körünk van, mellyben mí is teremtettünk: az a' magyar szépliteratúra; *egy* kincsünk van, melly *csak* a' miénk, 's ha nem ismertetik is, érdemli az ismertetést: az nyelvünk; — hogy nekünk ezek vannak, azt tudatni a' *mi* dolgunk volt, 's azt is sokáig elmulasztottuk. Mí valóban nem igen hiúk voltunk, — mert ez a' hiúság munkába került volna. Honnan tudja tehát *az ángol*, kinek

*) Tud. Gy. 1830. VII. l. 96 's tb.

figyelmét számos országos, sőt világi fontosságu tárgy köti-le, hogy minekünk az ég tulajdon nyelvet, és egy illy szép nyelvet adott; hogy van literatúránk, 's ha nem gazdag, de bizonyosan meg nem vetendő literatúránk? Hiszen Csaplovics úr is, ámbár magyar literátor maga, és mindenha buzgott nemzeti becsületünk mellett, magyarországot festő két kötetében nyelvünk *) 's literatúránknak három négy lapnál többet — mennyire emlékezem — nem szánt: holott tréfájival és curiositásaival, mellyeket nem minden ember, kedvel úgy mint Cs. úr, — széltiben több lapokat is elborított. És azon a' néhány lapon is mit mondott? **) Cs. úr ezen a' negatívus uton nemzetünkről többet vont-le, mint a' mennyit két kötetével országunk' díszére teve. Pedig bocsásson-meg érdemes statistikusunk: ha már egyet a' kettő közül a' másiknak elmulasztásával kell dicsérnünk, akkor jobb: figyelmet érdemlő nemzet gyanánt feltűnni egy terra incognitán (melly phrásistól Cs. úr annyira irtózik), mint egy jól ismert földön natio incognitának lenni (ettől irtózom én). De az ízlések különbözők. — Hogy egy két vármegyénk

*) A' mit a' nyelvről mond, abba a' karba nem helyezik az olvasót hogy tudja, valljon nem csupa dialectus e?

**) Lásd a' recensio' 12 §át.

olly nagy mint az egész szász királyság — a' mivel Cs. úr dicsekszik — az nem dicsőség, mert az a' kis királyság többet tett minden tekintetben, mint ötven vármegye; de hogy mi egy szép nyelvet sikerrel mívelünk, Az dicsőségünk.

Ez egyszer piriúljon az érdemes Cs., mert azt, mit ő nem tett értünk a' németeknél, holott alkalma és kötelessége volt azt tenni: tette értünk egy külföldi — Angliában."

Erre bántó megtámadást nem várhattam, 's annál kevesbbé mivel Cs. úr ugyan a' „Gemälde" előszavában így szól:

„Freundliche Verbesserungen der Abirrungen dieses Gemäldes wird mir von allen Besserunterrichteten jederzeit sehr willkommen seyn; ich bitte darum recht angelegentlich. Unfreundliche, und wie es oft geschieht, gehaltlose Bemerkungen verdiene ich nicht, und werde darauf auch keine Rücksicht nehmen, viel weniger etwas erwiedern."

Annál kevesbbé lehete pedig azt előlátni, hogy Cs. úr a' külföld előtt fog ellenem kikelni, melly vádomat nem olvasta, 's így közöttünk nem ítélhet. — Legkevesbbé pedig épen *Csaplovics* úrtól lehete illyet várni, ki 1825ben ezen „barátságos intést" adta németül író hazánkfijainak:

„Es muss jedermann, der sich mit Flugschrif-

ten befasst, schon oft aufgefallen seyn, dass Ungerns Schriftsteller ihre Fehden meist auf deutschem Boden (ich meine deutsche Zeitschriften) auszufechten, und ihre mannigfache Expectorationen ausser Landes erschallen zu lassen pflegen. Leider! verfiel auch ich selbst manchmahl, in früheren Jahren, in diesen Fehler. (Erroris agnitio etc). Unterdessen halte ich, nach reiferer Überlegung, diese Gewohnheit, aufs gelindeste gesagt, für höchst unschicklich. Die Deutschen lesen die Debatten, stehen dabei ganz verblüfft, denn sie verstehen nichts von der Sache; und doch werden sie von den Streitern einigermassen zu Schiedsrichtern gewählt. Als herzbrechendes Beispiel lese man 's tb. Ich dächte also, wir sollten uns doch vor ähnlichen hässlichen Missgriffen sorgfältig hüthen. Es gibt ja doch immer auch bei uns zu Hause Zeitschriften, worin wir uns herumbalgen können (Igen nemesen!). Wir sollten uns nicht bloss auf unsere Persönlichkeiten einschränken, sondern auch die Ehre des Vaterlandes ein wenig in Acht nehmen, welche darunter nothwendig etwas leiden muss, wenn Männer, welche sich mit der Literatur befassen, in's Ausland laufen, um dort ihren Hader auszumachen." — 'S ismét egy példa után: „Alle diese Fehden wurden von Ungarn auf einem fremden Boden gefochten,

und ein wahres Skandal der Welt geliefert.“ Iris, 1825. Beilage Nro 1.

Mennyiben tiszteli Cs. úr a' maga tulajdon intését, azonnal fogja látni az olvasó, 's azt is, milly bizodalmat lehet töredelmességébe helyezni. Ő olvassa fenn-kiírt mondottaimat a' Tud. Gy— ben, felindúl, elfelejti azon crimen laesae felett egykori intését 's poenitentiáját *), leül, 's az ország ellen ugyan nem, hanem csak ellenem, de e' mellett „Landsleut“ jai és az „aesthetikai magyar literatura“ **) ellen így kél-ki, az „Ungerns Vorzeit“ 's tb. czímű munka' berekesztő §ában:

„Ich glaube in diesem Aufsatze sowohl unsern Alten das verdiente Lob gezollt, als auch der Gegenwart ein wahres Wort gesprochen zu haben. Unterdessen bin ich doch weit entfernt zu hoffen, dadurch alle meine Landsleute zu befriedigen; vielmehr bin ich dessen zum voraus versichert, dass manche des Lobes hier zu wenig finden werden. Denn sehr wahr ist es, was ein Ehrenmann im Tud. Gy. 1827. XI. 112. schrieb: „dass meine Landsleute stets nur gerühmt, und zwar recht sehr, recht dick gerühmt werden wollen“; mit einem Honigfaden also lange nich zufrieden, dicke Honigstricke

*) Mendacem oportet esse memorem! mondCs. Vorz. I. 154.

**) Nem úgy, hanem: magyar aesthetikai literatúra. Logikát, Cs. úr! — .

fordern. Den neuesten Beweis dafür liefert dasselbe Journal 1830. VII., wo mir von einem berühmten Gelehrten und Schriftsteller, einem gewissen Toldy Ferencz (dem Vernehmen nach soll diess, nach Art berühmter ausländischer Gelehrten, nur ein Pseudoname seyn, mithin weiss ich nicht einmal, wer mein Opponent sei?) sogar von Paris aus sehr übel gedeutet wird, dass ich in meinem Gemälde von der Magyaren-Sprache und Literatur nur auf 3 oder 4 Seiten schrieb, und dadurch dem Ruhme der Nation mehr entzog, als ich ihr in ganzen zwei Bänden bewahrte (wie poetisch gesagt!), dessen sollte ich mich schämen etc. Ja ich schäme mich, und bekenne zerknirscht die grosse Sünde, von Toldy Ferencz und seinen Dichtungen nichts geschrieben zu haben (denn so wird jener Vorwurf eigentlich zu verstehn seyn): aber ich hoffe Verzeihung; da ich selbst nur ein gewöhnlicher prosaischer Geist bin, und mich auf die Schönheiten, auf den Witz, auf das: est Deus in nobis! der Dichter nicht verstehe, folglich davon etwas zu schreiben nicht einmal im Stande bin. — Nach der F. M. O. Minerva 1829. S. 238 soll das Epitaphium des Dichters Mich. Vitéz von Csokona zu Debrezin so lauten: Hic iacent Ovidius, Virgilius, Horatius in Mich. V. Csokonai. — Was fehlt hier nun noch

zur echt-orientalischen Hyperbel? (Aufschneiderei!) Wahrscheinlich war Toldy Ferencz der Verf. davon. — Ich bewundere einen solchen kühnen Schwung der Phantasie im Stillen, ohne ihn nachmachen zu können. Denn mir steht kein Pegasus zu Diensten; und den Rausch vom kastalischen Brunnen kenne ich schon gar nicht; weil ich mich nur mit dem gemeinen Brunnwasser begnügen muss. Also nicht für ungut, dass ich mich nicht auf das Erhabene der ästhetischen magyarischen Literatur verstehe; denn sonst würde ich sicher damit einen Band wenigstens vollgeschrieben, und dadurch den Toldy Ferencz hoffentlich befriedigt haben.

Übrigens glaube ich doch: bei der ganzen nicht-poetischen das heisst nicht überschnappten = vernünftigen Welt, in meinem Buche mehr und wahrhafter zum Ruhme des Vaterlandes beigetragen zu haben, als alle unsre Dichterlinge und sonst Aufschneider zusammen genommen bis jetzt dazu beigetragen haben und beitragen werden. Dixi! —"

Ne reménylje Cs. úr, hogy én is illy beszéddel fogom ezen bírálatot befejezni. Ha történt is több rendbéli kritikai irásaimban, hogy hibákat, hogy lelketlenségeket megtámadtam: rágalmazásokkal azokat soha be nem mocskoltam, 's így mindent elmellőzök, mi ezen

§ban személyemet illeti. Nem lobbanok-fel, hogy Cs. úr egy „bizonyos“ Toldy Ferenczről szól, mert Attól nem ismertetnem, ki a' mint sejteni szabad, nálamnál érdemesb és köz tiszteletben levő férfiakat nem ismer, engem le nem verhet; nem lobbanok-fel, hogy mondottaimat h a m i s a n fordította, 's ezen hamisan-fordítottakkal döfdös; nem, hogy a' legtisztább szándékkal ejtett gáncsaimnak azt az indító okot tulajdonítja, hogy nem szólt „Dichtungjaimról“ mellyek nincsenek, 's ha volnának is, ott, hol csak egy „organicus egésznek“ vázát lehet adni, nem érintethetnének; nem végre, hogy Cs. úr elmésségе' redundantiájában, Csokonainak huszonöt év előtt készült epitáphiumát, igen kegyesen, nekem tulajdonítja. — Én csak úgy fogok ezen befejezésről szólni, mint a' melly bennünket magyarokat bánt, 's szépliteratúránkról nem a' legkedvezőbb véleményt terjeszti a' külföldön.

14. §.

Midőn a' Tud. Gyűjteménynek egyik volt redactora Cs. úr által idézett helyen sajnálkozva említi, hogy tudományos jelenéseinkről való véleményeink' egyenes kinyilatkoztatásától, melly gyakran hasznos lehetne, tartóztat szerzőink' hiusága is, mellyből csak dicséret után sovárganak“ — azt k ö z t ü n k mondta-el, hol az intésnek sikere lehet. Miért kelle Cs. úrnak azt, hasonlólag egy gyáva gyermekhez, ki iskolája' tit-

kait széllelhordozza, a' külföldnek kifecsegnie? Hogy a' hiúkat megtérítse? — Nem. Cs. úr nálamnál jobban tudja, mennyi olvasója van az Archívumnak hazánkban, illyet ott hozunk szóba, hol azok által, kikre hatni kivánunk, olvastatunk. Ha amaz intésnek a' Tud. Gyűjtemény által nem volt foganatja, reménylheté Cs. úr, hogy lesz az Archívum által? Sőt itt a' pironság' érzéséhez neheztelés csatlódik, neheztelés, melly a' különben fogékony elmét is bekérgezi. Tehát pirítani akart; pirítani nem csak iróinkat, de magyarokat („meine Landsleute" mond) 's fejökre a' külföld' szánakozó mosolygását kivívni. Mert csak ezt érdemli, ki magát gáncson felül valónak hiszi. T. i. minél többet tud valaki, annál jobban látja, mennyi van még hátra mit nem tud; ki tehát azt gondolja, hogy a' bölcsek' kövét megtalálta, ez által mutatta-meg, melly nagyon van hátra és egyedül sajnálatot gerjeszthet. Engedje már meg Cs. úr, hogy őt is ezen, magokban igen boldogok közé számláljam, kik elbízottságok miatt a' legkisebb, a' legméltóbb karczolásért is fellázadnak; kik — hogy tulajdon elmés metaphorájával éljek, — mézfonallal meg nem elégedvén, vastag mézköteleket kivánnak. Ha ő tudná, mit lehet nyelvünkről és literatúránkról mondani, ha csak sejtené, melly resultátumokat nyújtott volna neki ezen tudás, mikor

nemzeti becsületünk mellett buzog — szerényen megismerné, hogy Bowring mellett e' tárgyban csakugyan pirulnia kell.

De így a' csalhatatlansággal álmódó férfiu, egy mindenha nemzeti becsületünk mellett buzgott, érdemes literator' nevével be nem elégedvén, annyira magán kívül ragadtatik, hogy ország és nemzet, nyelv 's literatúra és poézis közt többé különbséget nem lát; annyira, hogy literatúránk' leggazdagabb ágát kész méltatlanul ironizálni, költőinket költönczeknek (Dichterling) csúfolni, a' poétai (az az poézist kedvelő) világot *überschnapptnak* és nem *vernünftig*nek szidni, 's mind ezt olly beszéddel, hogy a' nevelt ember nem tudja: a' homlokot vesse e meg, mellyel ő szitkait előtárja, vagy elméje' cachexiáján szánakozzék.

15. §.

És ez az ember az, türedelmes olvasóm! ki (lap. 5.) így szól: „Ein Professor, Benedict Virág, dichtete einst, gleichsam in Abwesenheit des Geistes: Zurück, Magyare! wenn du für einen Magyaren gehalten werden willst, folge nur den den Fussstapfen deiner ruhmbedeckten Vorfahren. Er wollte auch einmal etwas Extrawitziges zur Welt bringen, aber es artete — in etwas Extraeinfältiges aus.“ Hogyhogy, ein Professor? Így szólunk

egy, hazájában legalább 30 évtől fogva köz hírben ragyogó férfiúról? Vagy, tudja e Cs. úr, kiről szól? Virág azon kevesek közt kik, midőn a' boldogtalan budai öszvesküvés (1793.) után literatúránk' ege borongana, az újra alig felébresztett nyelvmivelést nem csak meg nem hagyták csökkenni, de szóval és példával elő is mozdítottak, Révaival a' legdíszesebb helyt foglalja-el. Mindnyájan, kik a' literatúrában, ha csak kissé is, jártasok, tudják, milly név az ő neve ezen időszakaszban; mennyit ébresztett és buzdított, mennyit tanított és nevelt. Nyelve tiszta volt, ízlése nemes akkor már, midőn még kevesen tudták, mi a' tiszta nyelv, a' nemes ízlés. Énekei lelkesítettek bennünket, 's Horátius általa közénk szállani látszik. Ki nem tanúlt Századjaiból buzgani a' honi dicsőségért? ő azokat szabad lelkűen festette; mint nem senki más az újabb korban, 's olly csínnal, mint nem senki előtte és utána. Szíve el volt telve szeretettel a' haza 's azok iránt, kik azt úgy szerették mint ő; lelke telve gondokkal, 's ezek is a' hazáért; órái munka közt folytak-el, 's munkái a' haza' legdrágább kincsét irányzák: a' nemzeti nyelvet. Ezekben kereste gyönyörűségeit, ezek' sikerében lelte megnyugvását, 's szegény csak azért volt, mert nem magát iparkodott gazdagítani, hanem literatúránkat! És

íme, hazámfiai! tisztelői az elhúnytnak! midőn elborúlva iránta való tisztelettel emlékezetét szent érzésekkel és márvánnyal űlitek, jő Csaplovics, 's ezt a' szent emlékezetű nevet befertőzteti a' leglázasztóbb kifejezésekkel, a' bölcs férfiút esztelenséggel, rendkivűl való együgyüséggel vádolja. Kicsoda az úr, Csaplovics János! hogy nyavalyás elménczségét egy halhatatlan férfiú' árnyékán meri gyakorolni, 's pedig illy neveletlenűl, illy gúnyolólag, illy megvetőképen? Kit gúnyol, kit vetmeg az úr? Virág Benedeket? Nem! az úr abban a' lelki állapotban volt, mikor ama' nagy ember' sírba hullt ősz fürtei ellen bűnhödött, mellyet őrá szeretett volna ruházni, különben mint nem érthette volna az úr még paralytikus itéletével is, mire czéloztanak a' SZENT érzésű embernek ama' sorai, ama' korban; mintnem félt volna fejére venni minden jók' megvetését, minden jók' utálatát? Mert ezt érdemli, ki az úgy élt férfiúnak árnyékát csak így tiszteli.

De mit monda tehát Virág, olly együgyűt, olly esztelent?

Oh tí boldog anyák' szüleményei! párduczos Árpád'
'S a' szép dicsőség' társai! hívei!
A' kik ezen földet sok vér-diadalmatok által
Nyertétek, oh tí szólotok, intetek:

„Vissza, magyar! ha magyarnak akarsz tartatni, di-
csőült
Eldődeidnek nyomdokait kövesd:
Azt a' mit bátor fegyver 's ész szerze — ki-
tompúlt
Szív 's kardok által védeni nem lehet.“

'S mit következtet Cs. ebből 's Horvát István' egy helyéből *)? „Was mich anbelangt, mir wollte die übermenschliche Weiskeit, Klugheit, Menschlichkeit, Moralität der Alten nie recht in den Kopf. (l. 5. 's ismét) Zu Engeln, zu Catonen, zu Sokratesen, am allerwenigsten zu Mustern für uns kann ich unsre Alten nicht machen (l. 143). Kérdem olvasóimtól, becsületesen járt e itt el dolgában a' szerző? Virág a' honszerző Árpád' híveivel ezt mondatja: „Eldődeidnek nyomdokait kövesd“ 's utána bocsátja az intés' fejtegetését: Az a' bátor fegyver és ész legyen velünk, melly volt a' honszerzőkkel, ne kitompúlt szív 's kardok: hogy a' szer-

*) Schwartnernek, Cs. szerint ezt az oktatást adja egy helyt Horvát István: „Er (Schw.) möge (aus dem Gesagten) lernen, von der alten Nation der Magyaren sich etwas recht Grosses denken.“ Horvátnál az így van: „Tanuljon innend nagyot gondolni Schw. úr a' régi magyar nemzetről.“ Hol van a' magyarban ez a' metsző: „etwas recht“? — Hol van felebb Virágnál ez: folge nur? Íme a' falsificator!

zett hon védve, állhasson. Tehát ezen tekintetben kövessük az ősöket! Hol van itt szó „emberfeletti bölcseségről, okosságról, erkölcsiségről?“ Hol angyalokról, Sokratesekről és Cátókról?

Illyenekre vetemedik ama' puffadó gőg, melly az elbízott önimádót bélyegzi.

Toldy Ferencz.

IV.

Papíros tükör, avagy eredeti mesék mellyeket nemzeti hasznos mulatságra alkotott, és ajánl Lengyel György. Első darab. Pesten 1830. 75 l. egy czímrézzel.

A' ki az ércz 's üveg tükröket megúnván a' fen hirdetett papíros tükörről talán kedvező ítéletemet várja, az mód nélkül meg van csalatkozva. Én ezen papíros tükörről semmi ajánlatost nem mondhatok, ha csak az nem válik dicséretére, hogy igen roszúl, igen homályosan mutat. Midőn a' munkát olly czéllal olvasám, hogy róla ítéletet mondjak, olvasás közben azon gondolatom ötlött, minek a' magyar írót levonni képzelt egéből, holott azon kivűl sem ég, sem föld be nem vette eddig? Minek elrontani azon szép álmokat, mellyek majd egyedűl voltak jutalmai? — De győzött a' józanabb ítélet 's azt kiáltatá-fel: fiat justitia. A' ki nem retteg közre lépni valamelly munkával, legyen kész száz meg ezer birálatot hallani felőle, mert az eltilthatatlan, elkerülhetetlen 's olly bizonyosan megjön mint a' halál. A' jó és helyes ítéletet az idő igazolni fogja, a' hibás maga emész-

timeg magát 's az írónak 's olvasónak mindig elég ereje alkalma marad azon felül emelkedni, mert a' munka a' bizonyítások kútfeje nyitva áll előtte.

Ezen eléggé sisakos paizsos bevezetés után, senki ne várja, hogy valami roppant recensióval lépek elő, a' munka sem birná azt meg, talán magam sem, ki még egészen új vagyok e' pályán 's csak azon hatásról akarok röviden számot adni, mellyet e' mesék' olvasása tett reám. Észrevételeimet nem indulatból, mert arra nincs okom, hanem örökös feltételemből és megszokásból szabadon kimondom.

A' munka erősen meg van környékezve minden megtámadás ellen: előbeszéd, felszólalás a' becses olvasóhoz, elől hátúl egy (bévezető és befejező) védmese, mind annyi gátak a' munka' belsejéhez jutni akaróknak; sőt az előre kimondott momus, vagy a' szerzőként mumus név azokat, kik megtámadandják, azoknak szamár állkapczával hadakozások a' kicsinszivűt végképen el is ijeszthetné, de ezen ködfegyverek elomlanak a' gondolkodó ész' sugárpállosa előtt 's a' beburkolt meseíró minden hozzáférhetetlensége mellett is ki fog fejtetni czifra palástjából. Legelőbb is lássuk, mit mond az előbeszéd III. l.

„Igaz okát a' mesézésnek már annyira üszvemesézték az előbbi mesézők, (*válogatott* púppokat, 's tsomókat növesztvén, ki hátán, ki orrán,

ki másul) hogy reám talán most egy kevesé tsomósan ütneki a' *maradék* tsomóköltés: tehát kénytelen vagyok, a' mesézés' természete ellenis, a' *puszta igazságra* szorulni, és egyűgyűen megvallani, hogy a' mesézés' indító oka nem egyébb, hanem tsak az a' két nevezetes tarisznya, mellyeket így akaszt Aesopus az ember' nyakába:

Peras imposuit Jupiter nobis duas:
Propriis repletam vitiis post tergum dedit;
Alienis ante pectus suspendit gravem.
Phaed. Lib. IV. Fab. 10."

Ebből az tetszik-ki, hogy a' szerző már jó idején tréfálni akar: a' tréfa magában nem rossz szer, de időn, helyen kivűl 's megkivántató tulajdonok nélkűl, nincs a' tréfánál 's elméskedésnél izetlenebb dolog; 's már ítélje-meg az olvasó, micsoda sovány szójáték az a' mesézés' okának a' mesézők által összemesézése 's az a' csomósan kiütő csomóköltés? 's a' ki a' mesézés' igaz okát akarja kifejteni annak tarisznyára van-e szüksége? Csak nem baranyai ember a' szerző a' ki baszárkáját (tarisznyáját) szüntelen nyakában hordozza 's míg az ott nincs, nem is hiszi, hogy fel van öltözve? Akármint van, de igen bele kell a' tarisznyákba szeretve lennie; mert azokat addig hányja veti hol előre, hol hátra, míg végre a' meseíró által az elsőt (az idegen bűnnel rakottat) kilyukasztatja 's

kihuzgáltatja belőle a' contentumot, miután a' megzavart súlyegyen (aequilibrium) helyre áll. Ezek után feldicséri a' meseírót, hogy az csak a' *hibát* 's nem a' *hibást üldözi* 's hogy ő nem akar *szivet köszörülni*, *mert az fáj*, *hanem csak fület vág fej helyett Péterrel 's tükröt tart a' bünnek*, *hogy bele nézze magát 's a' szív' göröncseit simogassa-el kiki magának*; *mert* (úgymond) *a' mea culpát akárki is inkább türi a' maga öklétől mint a' másétól.* Ezek után a' tükröt magasztalja, hogy micsoda hatalmas szer az az igaznak kimutatására; a' momusra egy mellék pillantatot vet, az utánozást mentegeti 's által megy annak kimondására mi ültette légyen a' könyvírói pulpitushoz, 's — halljuk! az jő ki beszédéből, hogy ő is mint a' többi literatus (szerzőnk szerint betűzött) világ a' *halhatatlanságot vadássza* 's e' végből beáll a' *hajtók közé* (szomorú vadászat!) 's addig zavarja a' tündér vadat míg utóbb a' vadászatot elég csodálatosan *halászaton* végzi és pedig: *in turbido.* Itt már, azt hinné az olvasó, hogy vége az előbeszédnek, mert mi lehet túl a' halhatatlanságon? Van, Uraim, van, a' mi annál is főbb dolog, az assecuratio, mert mit ér a' halhatatlanság ha assecurálva nincs? Szerzőnk erről is gondoskodik megmutatván, hogy *nem vers teszi a' poemát* ('s ezt komoly vitatással) 's hogy még se foghasson ki

rajtam a' halál gondoskodtam „úgy mond (de ez már tréfa) nézni valóról is rézmetszetről." De legtöbb a' halhatatlanság' mentesítésére, hogy a' szerző a' momusokat (magyarúl *mumus*) a' halhatatlanság' legnagyobb ellenségeit, pozdorjává töri, így szól tudniillik a' többek között:

„Valaminthogy mindennek vagyon *sepreje*: úgy az írók' hátuljához is járul (csak igen olly hivatalosan, mint a' légy a' vendégséghez) egy azokból álló hosszú appendix, kik könyveket ugyan nem írnak, mentegetvén magokat, hogy ők könyvírói ditsőségre ingerlő minden ösztöntől menttek lévén, olly nyugodalmosan poshadhatnak a' tunya tudatlanok között, hogy a' tudományokat megkéméllik 's azokat akár *magok*, akár *mások* felé nyújtani tzimbálni és terjeszteni sajnálják; — hogy illy korpás temperamentum is légyen emberben, tagadja a' poëta:

— — — nullus inertiae
Tam devotus agit cliens,
Quem pulchra non juvet gloria, qui suis
Non palpetur honoribus;
Caulis in mediis ambitio sedet; etc.
in Theatr. Lyr.

bár mint légyen is; de a' *tudományokat* tsakugyan nem bántják; hanem tsak a' *tudósokat*; szemeiknél nagyobb könnyeket gördít szemöldökök alól az irígység, ha könyvezőt (könyvírót) látnak, 's ellene mennek rág-almaknak egész készületével:

nyelvvel, torokkal, sőt agyaraiknak egész *álkapczájával* is; ámbár tsak igen azzal, a' mellyel *vitézkedett* hajdan Sámson a' Filistheusok ellen. (Arma virumque cano).

A' deák ezeket *momus*nak; a' magyar mondhatná *mumus*nak; minthogy ezektől is tsak a' gyermekebb fiatal írók rettennekmeg. — Ezektól soha sem voltak menttek a' könyvírók:

Nunquam momus iners defuit urbibus,
Illum gignere si nequit
Infoecundus homo, parturient sues,
Omni scrofa sub ilice etc.

in Theatr. Lyr.

holott mennyire betsültessenek tőlök, még világosabban, így nyilatkoztatjaki Bechlinus Jesuita:

— latrantem, sed debes Pontice, momum
Non homines inter sed numerare canes.

Bech. Lib. IV. Epig. 109.

Én ugyan illy fogas ellenek nem vagyok, hogy az emberi számból kirekeszszem; ámbár alkottatásokban énis szembetűnő külömbbségre találok; — a' koponyájok *hátúl* domborúbb mint *elől*; az az: a' cerebellum fontosabb mint a' cerebrum; mert a' midőn hátúlfüggő léttekre, elejeket a' gyalázatba taszítani törekszenek, nem veszik észre, hogy valóban vonják őket oda magok után; minthogy a' *betstelenség*is mindent a' hátulján, az az a' gyengébb részén kezdve támad-meg: tehát az írókatis ezeknél fogva vontzolja birtokába; mint

Cacus a' Herkules' ökreit, (farkoknál fogva) Traxerat aversos Cacus in antra feros. Ovid. Fast. Lib. I.“

Meg kell vallani, hogy itt a' szerző méltó haragjában szinte elméssé lesz, csak hogy elmésségei igen a' dorong neműek közül valók. Jaj derekadnak momus! az bizonyosan hét rét görzsed a' nagy ütés alatt.

Ezen hatalmas vita után könyvecskéjét sine me liber ibis in orbem a' széles világnak ereszti a' szerző, úti költségül egykét bölcs oktatást akasztván nyakába 's most „Becses olvasó,“ hozzád lesznek intézve szavai, de minekelőtte azokat is illő figyelemmel hallanók a' szerző' stilusának ösmertetésére az előbb kijegyzettekhez még ezt toldjuk:

„Másoknak meglévén szorosan tiltva a' musák' kertje, de akárhányszor lekapanyeleztettekis a' Párnássusról, mindannyiszor ismét visszalopóztak, míg végre Isteni boszszúállásból, (hogy ügyetlenségek, manu propria documentálva, az egész világ előtt tudva légyen) könyvirásra ingereltettek 's a' tizedik Musa' praesidiumja alatt, olly csömörsózta költeményekkel dicsőítették agyon magokatis, a' bölts hegyetis, hogy avas bűzöktől még a' *szent lóis* (pegasus) istállóba kivánkozott szent lakhelyéről. —“

Ezekből úgy hiszem elég bőven láthatni, mi-

nemű virágokkal szereti a' szerző' beszédét ékesíteni 's mennyire kedveli az úgy nevezett erős kifejezéseket. A' grammatika' legalsó törvényeire igen keveset ügyel: Verseghy' zagyva conjugátiója 's egy helyen *láttyuk*, máshol *kilyukasztJák*, *törödJek*, *kevesé* kevesSé helyett 's több illyenek tarkitják sorait; de még inkább tarkítja azokat a' sok nehézkes sententia, mellyektől szinte pezseg az előbeszéd: e' végre majd minden classicus és nem-classicus diák író ki van zsebelve és végre is, ha az egész 9 levélnyi előbeszédet megrázogatjuk, mi marad belőle? 's szükséges volt-e avval a' „becses olvasót" a' meséktől elijeszteni? — De ez még nem elég; a' becses olvasónak kijut különösen *is*, mert a' szerző annak számára tartotta fen elmondani, mi volt fő gondja meséi' alkotásában, 's a' rézmetszet' magyarázatját. Én ugyan úgy látom, hogy mind ezt az előbeszédben is el lehetett volna mondani, mert mi nincs ott össze vissza halmozva szükség és össze függés nélkül? Azonban a' szerzőnek szabad azt több részre osztani a' mi övé.

Fő gondja tehát az volt meséi' alkotásában, hogy azokat magáénak méltán mondhassa, de ha ez úgy nem lehetne is, kész a' vígasztalás: Dii male perdant antiquos (úgy mond Barlacussal) mea qui praeripuere mihi.

'S miért *papiros tükör*? Különbség okáért,

úgy mond, mert a' közönséges tűkör üvegből készűl 's a' külsőt mutatja, ez az ember' belsejét. 'S mi a' *meseláz?* Az igazság (valóság), mondja szerzőnk, melly nem csak lázító, hanem undorító is 's hogy az ne legyen, öltözetéről gondoskodik 's a' végett összejárja mind a' három természetet. „E' *mese öltözetért* öszvejártam mind a' három *Természetországot*, (a' más bőréből szokás az efélékről szóllani) és ollót fogtam végette mindenre, a' mihez csak férhettem 's mind ezeket öszvefértzeltem esméretesebb történetekkel, példákkal, és hasonlításokkal; kisinóroztam válogatottabb kifejezésekkel, közmondásokkal és tréfákkal; végre öszvegomboltam e' gúnyát értelmes egyéfüggéssel, illő helyhez'etéssel, és könnyü renddel, 's így, annyira béburkoltam *az úndok Lázat*, hogy csak a' veleje fészkére vezérlő *nyakat*, és all-lapját (basis) hagytam mezztelenen." All-lap tehát? Oh megboldogult Kalmár György! ki legelső voltál annak feltalálásában, hogy a' magyaR (egy r-rel) még csak csekély magyarkát, a' magyaRR már derekas magyart, a' magyaRRR pedig ugyan csak dicső magyart jelent, oh mondok, Kalmár György' árnyéka, örűlj a' túlvilág' völgyeiben, mert íme divatba jő a' consonansokat szaporítva-tojás: a' közember alapot, a' bölcs al-lapot a' meseiró pedig all-lapot ír 's már ez ugyan csak basis lesz. — Az olvasó enge-

delmével most látni fogjuk, mi a' meseláznak öltözete. mellyet a' réz mutat? Én ugyan rosz állatösmerő vagyok, de mivel a' szerző elmulasztott a' rézhez magyarázatot adni, kénytelen vagyok ezen nehéz hivatalt is magamra venni. Egy magas gólyaféle madár hátra fordított nyakkal, emberi felemelkedettségben zubonyosan áll féllábon, a' nyakába akasztott tükröt balkezével tartván; a' tükörbe egy kecske ember néz 's szarvait 's bozontos szakállát megpillantván kérdi: „valljon én vagyok e?" A' madárnak pilleszárnyai vannak. Mind ezen dolgokról így ad a' szerző számot:

„Így felkészített *tükrömet*, ahogy Meseláz am' nyakába akasztottam az azonnal a' helyett, hogy orrot nyujtana, a' tükörre közelről léhelgő, homályosító ellen; inkább hátra fordította ortzáját; — a' tenyerek helyett is, pilleszárnyakat terjesztett, — és féllábra állt; holott az illy új könyv' fenmaradására talán tíz láb' merősége sem volna elég biztos oszlop. — Kérdeztetvén e' váratlan tetteiről; az elsőre megvallotta, hogy nem akarja tekinteni a' tükörbe nézőt; — a' másodikra, hogy kész legyezője az elpiruló' melegének. — A' harmadikra elnémultt — találdki momus!"

Erre Fáy Andrásnak egy meséje jut eszembe, mellynek tartalma (ha nem csal emlékezetem) imez: A' lúd féllábon álldogálván kérdeztetett, nem tudom kitől, miért nem áll mind a' két lábá-

ra? Attól félek felele a' talpas, hogy föld indúlás lesz. Nem gondolt e a' szerző is illy mód nélkül nagyot, midőn állatját féllábra kapatta? Szegény momus! íme a' kitalálandó rég kitaláltatott 's te munka nélkül maradsz.

„Bevezetés.“ — Ez már mese 's tartalma röviden ebből áll: bíróvá választatik a' madarak közt a' *babuta* 's a' köz tisztelkedéskor a' czinege azt találja mondani: ejnye de büdös ez a' mi bírónk! Erre megtámadják a' begyesek, miért nem tud hallgatni, vagy miért nem mond a' büdös helyett illatozót, vagy legalább birószagút, a' sas pedig ugyan csak körmösen reá támad, 's a' szegény czinege kénytelen adujába menekedni. — 'S ez valóban igen illatozó mese, de nagyon különös az is mit a' szerző tanulságúl utána vet illy szavakkal: „Téged ugyan elég tág securitásba helyheztetett *szikk'* adúd, szabad száju madárka! — de vallyon hát e' könyvetske, hol talál olly biztos menedékre, ha sorsodra talál jutni? mert e' sem igen érzi a' fonák szagokat.“ Valljon oda szokott-e a' szerző' musája ütni a' hová néz? itt aligha kancsalúl nem viselte magát.

„Befejezés.“ Ennek hasonlókép egy őrmese 's hátvéd gyanánt kell a' netalán megfutamodó mesehadnak szolgálnia. Tartalma imez: A' réten sétálgató gólyát megtámadja a' gém 's azt mint idegent, kémnek kiáltja, egyik országból a'

másikba pletykát hordani járónak: a' gólya menti magát, hogy ő ugyan nem vízi madár, de csak ollyakat szed össze a' mit a' gémek önként kerülnek: békát, viperákat 's tb. A' szerző erre nem mulatja el egy kis tanulságos kérdést tenni: „Nem tudom, úgy mond, mit mondanak majd rollamis poëtáink; hogy, orvos léttemre, közöttök békázgatok; holott én is csak azon mérges kigyókat 's békákat szedegetem öszve a' mellyeket ők önként elmellőzik.“ Ebből tehát tudjuk, hogy szerzőnk orvos 's hogy a' poeták' telkein csak békázgatni 's viperázgatni akar. Ha ugyan kedve telik benne ám békázgassan a' szerző tovább is, azt a' poeták úgy hiszem nem veszik rosz neven, de ha már jó számra összefogdosta úszó, mászó állatait, óvakodjék azokat egy olly publicum elébe, melly költőket szeret, ebédül tálalni, mert a' többek között a' béka ha nem szinte rosz izű volna is, sok becsületes magyar ember' gyomrát felkeveri 's azt csibehús gyanánt feladogatni nagy csintalanság. De azért távol legyen, hogy a' béka 's vipera hiába fogattak legyen, orvos a' legkisebb békán is találhat holmi bonczolni vagy tapasztalni valót 's a' legroszabb esetben spiritusba vele 's fel a' Musaeum' valamellyik üresen álló padjára, de ne a' Músák' asztalára, mert ott csömört okoz.

És íme, nagy üggyel bajjal lehánytottam a' zöld kopácsot, feltörtem az akaratos kérget, 's

mit vonok elő a' dió' belsejéből? Egy kötetke mesét a' legsilányabb prosai hártyába burkolva, megőrlötten egy belső féregtől még mielőtt a' mumus' agyarai hozzá férhetnének. Vagy világosabban, ezen mesék nem egyebek, mint a' legmindennapibb beszélgetések, mellyek előadására, tücsköt bogarat összeterelt a' szerző, csak hogy legyen kivel vadakat mondatnia. A' gondolatok még csak szenvedhetők néhol, de azok olly szélesen olly bugyogósan 's gyámoltalanúl vannak előadva, hogy sokszor bizony kisértetbe jő az olvasó azt kérdeni: valljon ezt vagy amazt nem azon vadállat mondotta-e mellynek szájába van adva? Ennek megmutatására meséket írhatnék még ki, de nem akarok több helyet tölteni; az eddig közlöttek mutatványúl, úgy hiszem, elegendők lesznek. 'S ha a' szerző' állatainak lajstromát átnézzük, mi a' többek között az a' Canáli madár? Bizony, bizony pajkos ember a' szerző, hogy a' szigetek' neveit így elváltoztatja. Egyéb iránt a' szerzőről én olly itélettel vagyok, hogy ő fiatal ember létére tüzbe hozatván talán a' köz kedvességű Fáy' elmés munkái által, azt hitte (a' mint azt majd minden író örömest hiszi) hogy a' mit meseírói hevében nagy hirtelen papírosra tesz, az valami igen finom munka lehet, azt vélte talán igen sokak' hal példái után, hogy nyelvet tanulni fölösleges fáradság annak, ki azt anyja' vagy dajkája'

tejével szopta, talán azon szerencsétlen tévedés is fogta el, hogy holmi szóperczentéseket vagy erősebb mondásokat elmésségek gyanánt boesátott k; tollán: íme mind ezek hibák valának, a' hirtelen tollat ragadó ifjuság' hibái; de ha a' szerző tanácsomat akarja követni 's először is a' nyelv' tanulásához komolyan fog's midőn azt, 's annak helyes irása' módját tökéletesen hatalmába ejtette, a' gondolatokban 's kifejezésben válogatóbb 's nem olly hamar elegedő lesz önnön tereményeivel, szóval, ha több gonddal, több készülettel fog ezentúl irni, mindenek felett pedig ha erejéhez képest választandja tárgyát, én olly hittel 's reménnyel vagyok tehetsége felől, hogy kedves vagy legalább hasznos olvasatú munkával ajándékozhatmeg. bennünket. Ha pedig mindezekre nem ügyelve szokott módját és útját követi, *fellopózhatik* ugyan valamiképp a' Parnassusra, de én aztán oka ne legyek, ha onnan előbb utóbb *lekapanyelezteik*.

Z—y.

V.

Bökversek 's Eszmék a' magyar nemzeti szín' 's szellem' védelmének ügyében egy művész' tévedései 's alaptalan gúnyai ellen, Honvárytól. Pesten 1830. 50 l. cz mképpel.

E' csudálatos czím alatt jelent-meg nem régiben egy könyvecske, melly, úgy látszik, valaki ellen van intézve, a' magyar írók közűl. Ki ellen? azt meghatározni nehéz volna. Az előszó Cselkövit emlegeti, 's eleintén készek valánk hinni, hogy Cselkövinek ott idézett szavai adtak volt alkalmat reá, hogy a' szerző vessző paripájára ülvén a' paradoxonok' minden fegyvereivel felkészülten prozai síkon 's poetai tetőkön keresztűl-kasúl ifjoncz szilajsággal űzze és kergesse az „egyszerű szépet" ezt a' mennyei származatú vétlen teremtést. Készek valánk hinni, hogy ezek vadíták-el a' szerzőt. Azonban a' könyvecske' czíme gúnyt említ, mellynek Cselkovi sehol sem adta jeleit E' szerint gyanúnk alaptalan volna 's kénytelenek vagyunk megvallani, hogy nem tudjuk, kivel akarjon a' szerző viadalra kelni. De legyen bár akárki ez az ismeretlen ellenség, neki felette különös helyezet juta. Hallja, hogy háború

van, fegyver csattog, nyilak röpűlnek, de azt nem tudja, ha a' háboru ellene vagy más valaki ellen viseltetik e. Azonban, hagyján, e' könyvecskében sok van, a' mit nem tudunk 's nem tudhatunk, mert a' szerző ön maga sem tudja, azért mi elhagyván egyes dolgokat csak az egészről fogunk szólni.

Ragyogó szép e vagy egyszerű, az tehát a' kérdés? Az a' kérdés, mellyik a' magyar szín, mellyik a' magyar szépség?

Kérdések, mellyek már magokban is felette különösek, hogy ne mondjuk, csudálatosak: de még inkább azokká lesznek, ha az olvasó a' rólok tartott leczkéken végig haladt. A' Bíráló azt hiszi, hogy e' könyvecskében egy nevezetes problema van megfejtve, és pedig tökéletesen megfejtve, az t. i. miként lehessen gondolat nélkűl könyvet írni. Megfejtésére régóta szükségük volt a' magyar íróknak 's jaj nekünk! hogy a' szükség kipótoltatott. Könyvműhelyeink nem fogják győzni ezentúl a' munkát!

Azonban, érdemeljük e' büntetést. Ki oka más, mint egyedűl mi, hogy tudományaink' mezején az íróságat a' tudatlansággal olly gyakor izben látjuk karöltve sétálni? A' mi nevelésünk az ember' két legnemesb tehetségeit: az értelmi 's beszélő tehetséget nem míveli egyenlőn. Vannak közöttünk emberek — 's nem kevesen, — kik

gondolkodni tanultak, de gondolataiknak életet és formát adni nem tudnak; valamint szinte ollyanok, kik szavakkal játszanak tárgy és értelem nélkül; kik egy keresztül láthatatlan beszédködöt tudnak magok körül gerjeszteni a' nélkül, hogy beszédökben dolog és valóság, a' nélkül hogy ez ingadozó párának valahol támaszpontja volna. Ez utolsók csak beszélni tanultak. Mi oka annak, hogy a' természet' fija azon dolgokról, mellyek körébe tartoznak, mellyeket ismer, annyi értelemmel és határozottsággal, olly pontosan és győzőleg tud szólni? Semmi egyéb nem, mint az, hogy ő szavakat tárgy 's értelem nélkül soha nem tanult. Neki nincs tárgya szó nélkül, nincs szava tárgy nélkül. A' tárgy neki tárgy, nem pedig képzelet' szójátéka. Olvassuk az útazasokban az amerikai úgy nevezett vad népek' beszédét, bámulni fogjuk azt a' rövidséget, tárgyismeretet, világos értelmet, pontosságot, elhatározottságot, mellyel szólni tudnak. Ellenben a' mi féltudósaink', visszás 's álképzetű irkálóink' beszéde melly öszvebonyolodott, melly zavart! Kivált midőn csinnal és szépen akarnak szólni, mint fojtja-el az első roszul használt szó a' második' értelmét; mint nincs a' beszédben elmondva a' minek elmondatnia szükségképen kellett volna. Többnyire gyaníthatunk lehet csak, értenünk alig, mit akarnak némelly íróink mondani. Ha tárgyok

van is azt felfogni nem tudják. Nem a' tárgy forog kezök alatt, hanem magok forognak a' tárgy körül. Az nyugszik mélyen legyökerülve, helyéből ki nem mozdítva 's mi csak egyik oldalát szemlélhetjük, mellyet ön maga mutat, ők pedig, kerengenek erő nélkül 's könnyeden mint kavargó szél a' homok halom körül. Szavaiknak csak minden tizedike áll a' maga helyén. Mi oka mind ennek? Bizonyára nem más, minthogy iskoláinkban szavakat tanúlunk tárgy, dolog, értelem nélkül. Nyelvünk szinte úgy mint phantasiánk csak játszik. Ezen haszontalan, ezen veszedelmes játéktól kellene gyenge gyermekeinket 's ifjainkat elvonni. Szoktatnunk, nevelnünk kellene őket, hogy csak azt beszéljék a' miről eszfogatjok van, de ezt egészen 's tökéletesen tanúlják elmondani; világos, érthető beszédben, határozottan, tartalék nélkül 's a' maga egész erejében. Az embernek, kit a' természet úgy is szabadságra alkota, illik világosan, nyiltsággal és szabadon szólnia. Szolgai lelkek rejtegessék gondolataikat szövedékes periphrasisokba, szótudósok gerjesszenek magok körül homályos, keresztül láthatatlan gőzt; üzzenek szójátékokat; a' valódi bölcsnek és szabad embernek komoly tárgyakban értelemmel és komolyan, érzékenyekben érzékenyül és szívhez 's mind itt, mind amott elhatározott világosságban illik szólnia.

Ezen észrevételek' elmondására a' Bökversek 's Eszméken kivül a' „Hitel című munka' Taglalatja" vezette a' Bírálót. *) Miket a' Bökversek' írója 50 lapnyi helyen elszavalt, alantabb állnak minthogy kritikai vizsgálatra méltók legyenek: azonban a' mi olvasóink, kivált aesthetikai tárgyak' ismeretében, még felette hátra vagynak, hátrább hogysem ön szemeikkel látni tudnának. Találkozhatnak közöttök ollyanok, kiket a' jelen könyvecske által gerjesztett mystikus szógőz eltéveszthetne; egyedül ezeknek megmentése miatt tehát néhány gondolatot röviden 's csak érintőleg fog a' Bíráló a' szépnek philosophiájából elmondani.

A' szépség észfogatja az emberi természetben fenekül nem e' vagy ama' nemzetben, nem viszonyos, hanem általányos, szinte úgy, miképen a' rény' 's az erkölcs' ideája. Laokoon és a' vaticani Apoll, Homer' és Raphael' művei nem csak a' görög és olasz népnek, az egész emberiségnek készültek 's ha az afrikai vad puszták' lakója vagy a' grönlandi czethalász bennök szépséget nem talál, annak a' műveletlenség leszen oka, nem az, hogy a' görög és olasz szépség az afrikaitól és grönlanditól szükségképen különböző. Valamint a' szépség maga, úgy alkotó részei is az egész

*) Lásd e' Füzetben a' Figyelmeztetések' 1. számát.

emberiségből veszik eredetöket, 's ha valaki, például, azt kivánja, hogy a' szépmüvész egyszerűségre törekedjék, nem kiván egyebet mint azt, hogy a' természet' 's emberiség' postulatumát töltse-be. Az a' szépmüv, melly többszerű, melly sok részekre oszlik, mellyben változatosság van czélirány, különféleség eurythmia nélkül, soha sem fog tiszta hatású éleményt adni. A' tárgyak' többségén megoszlik 's bizonyos szendergésbe merül a' figyelem; az alakok, a' képek végig huzódnak szemeink előtt, a' nélkül hogy a' lélekre maradandó benyomást tettek volna. Egyik kép eloltja a' másiknak hatását 's a' csoportból egyetlenegy alak sem tűnik-ki olly jól, mintha azt külön 's egyenként szemlélhettük volna. Minden egyes magán álló rész, más és különböző benyomást hoz magával 's a' több (vagy legalább többszerű) benyomások valamint nem egyszerűleg, hanem egymásra következve gerjesztettek, úgy különbözők 's egyesülniök felette nehéz, vagy épen lehetetlen. Az emberi figyelem magát megosztani nem tudja, egyszerre csak egyetlenegy ponton tud függeni 's ha külső okok megoszlásra kényszerítik, elzsibbadnak benne a' fogékonyság' idegei. Minél egyszerűbb tehát valamelly szép műv, minél könnyebb azt a' maga egészében végig látni, annál tökéletesben felel-meg rendeltetésének; az az, annál nagyobb hatással fog reánk munkálni 's annál be-

csesbnek kell előttünk lennie; mert az, a' mi figyelmünket magára vagy épen nem, vagy csak igen kis mértékben vonhatá, ránk nézve vagy épen semmi, vagy igen kis értékű. Innen van, hogy a' világ' minden müvészei Homértól fogva Gőtheig az egyszerűségre annyira törekednek. Erzik tudniillik ezek az emberi természet' mély buvárjai az egyszerűség' hatalmát, 's tudják, hogy ha ezt sajátjokka' teheték, egyikét birják azon varázs-erőknek, mellyekkel lélek' és szív' országán uralkodhatni. Kinek keblében nem él az a' hatalmas erő, melly egy nagy egészt teremthetne az a' részeken fog nagy gonddal, szorgalommal piperézni, czifrázgatni. De bár milly tökéletesen fogta is ezeket adni, az értő előtt a' müvészek' sorában csak a' horatiusi faber imus névre teend szert. Ezekből következik, hogy minél egyszerűbbek valamelly nemzetnél a' szépművek, a' tökélynek annál magasabb pontján áll ott a' müvészség 's annál közelebb van egyszersmind a' természethez. Mert a' müvészi tökély' legfelsőbb pontjától a' természetig csak egy lépésnyi távolság van. A' Bíráló bizonyossá teheti a' Bökversek' szerzőjét, hogy midőn azt állítja, az egyszerű szép ellenkezik a' magyar charakterrel, nemzetének nem mond dicséretet (mint véli) hanem gyalázza és szégyeníti azt. Minek előtte illy állítások publicum előtt dicsekedve elszavaltatnak,

illő volna felőlök egy kevéssé gondolkodni, vagy ha ez a' szerzőtől ki nem telnék, olvasni olly írók' munkájit, kik a' tárgy felől bővebben értekeztek. Herder például, és az angol Home, hogy mások ne említtessenek biztos kalaúzai lehettek volna a' Bökversek' írójának.

Ragyogó szép! Mi ez a' ragyogó szép? Kétleni lehet, hogy a' szerző maga is érti. Értve megfejtette volna. A' miket most felőle mond, azokban nincs genus proximum és ultima differentia. Néha a' szembeszökő', meglepő' ideájit érti alatta, opticai ragyogásokat, fényt emleget, máskor ismét a' csillogó epithetonok ellen támad. A' Bíráló legalább azt ohajtotta volna ezen mystikus könyvből kitanulhatni, ha a' szerző kizárólag ellenkezésben hiszi e lenni a' ragyogó szépet az egyszerűvel. Így ezen homályos sejtésekben, álmakban legalább valamelly irányt reménylett volna feltalálni. A' példák sem látszanak igazlani, hogy a' szerző értené tárgyát, mert a' mik Kölcsey' Szemere', Kazinczy', 's tb. műveikből idéztetnek, azok a' legnagyobb mértékben egyszerűk.

A' Bíráló tanácslaná, hogy a' Bökversek' szerzője, tíz évet legalább szánna még az aesthetikai studiumra 's azután tartana nekünk belőle leczkéket. Az pedig, ha a' szerző mindennel a' mi az aesthetikához (legalább az aesthetika' purához) tartozik

egészen és végkép felhagyna, még kívánatosabb volna. Az aesthetika erős, ép elmét, éles ítéletet kíván, olly elmét, olly ítéletet, melly magát semmi ábrándok által összve zavartatni nem hagyja. Gyenge fejűeknek ez veszedelmes tudomány. Örök szédelgés, sőt őrület könnyen lehet következése. Nem példátlan dolog, hogy némelly különben tanult embereket a' való tudománytól hamis ismeretekre vonzott; pedig jobb nem tudni, mint fonákúl, vagy hamisan.

* * *

Így ítélt a' Bíráló midőn a' Bökversek 's Eszmék a' könyvműhelyt elhagyták. Hónapok elfolyása után ismét kezébe vevé a' könyvecskét, 's végig futa rajta. Gondolkodott, 's hajlandó leve a' dolgot kedvezőbb szempontokból fogni-fel. A' miket gondola 's érzett, nem tartózkodik itt elmondani, bár ellenkezésben állnak az előbbeniekkel.

A" felebb mondottakban neheztelni látszik a' Bíráló, hogy a' Bökversek 's Eszmék írattak 's ohajtja, hogy ne írattak volna. De ki tilthatja-meg, hogy a' szerző ne írjon, kivált akkor, ha a' könyvírás ad sui conservationem van. A' szerző, akárki mit mondjon, valóságos genie 's hogy genie ő arról nem tehet. A' tündér istenség keblében él, mozog, hánykolódik, tombol mint szilaj mén; tüzének nyilást kell adni, különben megemésztené

ön magát. Olly sok nagy és mély gondolattól forrva és buzogva elpattannék az agy, 's melly veszteség a' hazára, világra, egész emberiségre nézve egy genie' elveszte. Akarja nem akarja tehát, a' szerzőnek írnia kell. Csak könyvírás által lehet ezt a' keblében nyugtalankodó istenkét lecsendesíteni. Kinek mi gondja mit ír, és hogyan? Neki szabad akármelly balgatag tárgy felől, szabad olly szegényűl és nyomorúan írni, hogy minden keresztény ember szánakozzék kínján, vagy olly tarkán, zavartan és botorúl, hogy még az észbeteg is nevetésre fakadjon, ha olvassa. Mi por és halandóság' fijai az ő halhatatlan műveiről itélni silányak, gyarlók vagyunk. Ő nem nekünk, hanem genieknek ír, olly csuda genieknek, mint ön maga, ámbár ezeknek az ő tanítására nincs szükségök. Geniek szoktak és tudnak olly dolgokat írni, mellyet sem más, sem magok nem értenek. Ki szabna nekik törvényt és határt? ők egyedűl magok bírái's törvényhozói is magoknak. Azok a' szegény theoreticusok! Azok az élhetetlen recensiók' firkálói! ők akadozni, gáncsolódni tudnak, de teremtsenek hát, találjanak „aesthetikai kincset, gazdag eret" ha hasznát senki sem veszi is, írjanak olly dolgokról, mellyet magok ugyan nem tudnak, de tud más. Theoriákat alkotni, recensiókat irkálni könnyű, de teremteni nehéz. Üdvez légy tehát, teremtő genie! hatalmas ész,

ki a' ragyogó szépségű konyhát feltaláltad, hogy benne egy fazék hökverset 's eszmét főzhess, emészteniök, és rágniok a' magadhoz hasonló genieknek. Neved élni fog és csudáltatni a' veled rokon csuda-elméktől. Üdvez légy!

Bajza.

VI.

Praktische ungrische Sprachlehre für Deutsche in Fragen und Antworten. Nebst einer Auswahl deutsch-ungrischer Gespräche für das gesellschaftliche Leben. Von Johann Grafen Mailáth. Pest, 1831. 164 lap.

1. lap.

1. *Botlás.* „Kérdés: Több hangjai lévén a' magyar nyelvnek mint betűji, mikép jegyeztetnek-meg a' hangok? Felelet: Két betűvel.“ — A, b, d hangok 's még is egy betűvel íratnak.

2. lap.

2. *b.* — „K. Mint osztatnak-fel másodszor a' magánhangzók? Fel. Keményekre, vagy (és) lágyakra.“ — Nem igaz. Keményekre, lágyakra és élesekre.

3. *b.* — „K. Kemény vagy lágy magánhangzó e az i? Fel. Majd kemény, majd lágy 's tb.“ Igaz, de úgy mért nem alkotott hát egy harmadik osztályt is a' szerző? Irónak határozottan illik beszélnie, grammatikusnak még inkább.

5. *b.* — Hogy az *é* e' tekintetben tökéletesen hasonlít az *í*-hez arról sejtése sincs grammatikusunknak.

3. lap.

6. *b.* — „K. Mikor kap a' magánérthető accentust?“ — A' *magánérthető*? Talán annak végső szótagja? Az *eke* accusativusban *ékét*, nem *ekét*?

4. lap.

7. *b.* — „K. Miképp történik a' melléknév' kisebbedése? Fel. E' szócskák' hozzátétele által: *acska*, *ecske*, p. o. méh, méhecske, kis méh, láb, lábacska, kis láb.“ — Mikor lettek a' *méh* és *láb* melléknevekké?

8. és 9. *b.* — „Vagy történik bloß durch *ecs*.“ — Hová maradt 1) az *acs* p. o. uracs? 2) A' *kö* bloß durch *ecs* volna *köecs*.

10. *b.* — „K. Mi történik, mikor a' kisebbítendő melléknév *a*- vagy *e*-vel végződik? Fel. Akkor az *a* vagy *e* accentust kap, p. o. anya, medve (ezek a' szerzőnél meginț melléknevek?) anyácska, medvécske.“

11. *b.* — „K. Miképp formáltatik a' comparativus? Fel. Ha a' melléknév consonával végződik *abb* vagy *ebb* tétetik hozzá p. o. bátor, bátrabb.“ Hát a' *bátor* ide való? A' *bátor*-nak comparativusa a' szerző regulája szerint *bátorabb* lesz. De mi egy grammatikusnak egy vocalis? 's az ugyan itt felhozott esztelen is mért nem eszteln-*ebb*?

6. lap.

12. *b.* — Hol maradt a' rendszámok közűl a' *hetedik*? A' szerző' tanítványi bizonyosan *hétediket* fognak mondani.

13. b. — Hol maradtak a' *rétü*, *szerü* és *szeres* szókkal képezett sokszorozó számnevek?

7. lap.

14. *b.* — „A' *Magam*' többes száma rendetlen." Valóban? Mi van ebben rendetlen:

mag — unk (ház — unk)
— atok (— atok)
— ok (— ok)

8. lap.

15. *b.* — „Az első 's második esetben (casus) az *az* és *ez* névmásokban a' z *n*-né mint utána következő consonanssá változik által, p. o. *aznak ezneh* helyett mondatik *annak ennek*." — Hogyan? A' második esetben (accusativusban) *n* következik a' *z*-re nem *t*? Ébren volt e a' szerző midőn ezeket írta?

16. *b.* — „K. Mit kérdezünk a' sajátképúgy nevezett kérdő névmásokkal? F. Személyt és dolgot, helyet és időt, p. o. hol, hová, meddig, mikor." Mióta lettek ezen adverbiumok névmásokká? A' szerző magánérthetőt és melléknevet, névmást és határozót összezavar még is grammatikus akar lenni.

9. lap.

17. *b.* — Hol maradt a' visszamutató névmások közűl ez : *a' mi?* p. o. szeretem, *a' mit* szeretni lehet.

18. *b.* — Lehet e ez: *amarra*, ha névmás lehetne is visszamutató névmás?

19. *b.* — És ha *amarra* visszamutató névmás, kérdezőleg kell e azt fordítani? így: „auf welche Seite?"

20. *b.* — Az mondatik, hogy az uneigentlich-beziehende Fürwörter szokásból tanultatnak. Mik ezek az uneigentlich-beziehende Fürwörter? Sem definitiójokat sem példájokat nem adja ezen practica grammatika.

21. *b.* — „Magánálló birtokos névmások: *enyim, tiéd, tiétek.*" — Nem igaz. Enyém, tied, tietek. Csak ezt sem tudni grammatikusnak szégyen.

10. lap.

22. 23. *b.* — K. Miképen ejtegettetnek a' birtokos névmások? F. Enyim rendesen; tiéd és övé az egyes számban rendesen a' többes szám' nominativusában rendetlenűl, p. o. tiéd, tiéid, övé, övéi." — Ezek szerint a' szerzőnél az *enyém* többes száma *enyimek*, *enyéim* helyett. Vagy talán neki ez is jó: *ekém*, *ekémek*, *ekéim* helyett. Mi van ezekben rendetlen *tiéid*, *övéi* (ekéid, ekéi)?

24. *b.* — „K. Ezekben: tiéid, övéi mit jelent az *i*? F. Itt az *i* a' rendes *k* kelyett áll." Itt a'

szerző valami igen mélyet akart mondani 's nem gondolta-meg, hogy ha *övék* és *övéi* egymás helyett nem állhatnak, az *i* sem állhat itt *k* helyett. Jó lett volna a' szerzőnek grammatikát nem csak írni, de tanulni is.

25. 26. *b.* — „K. Mi a' birtokos névmás-ragaszték? F. Olly névmás, melly egy ragaszték-szócska vagy ragaszték-betű által kap csak személyes jelentést.“ *Em* (p. o. szék-em) birtokos névmás-ragaszték Hozzon-fel a' szerző nekem csak egy esetet, mellyben az „egy ragaszték-szócskát vagy betűt vesz-fel“ 's akkor elengedem neki azon második kérdést, lehet e birtokos névmás személy' (talán birtokos subjectum, ha nem személy is) ideája nélkül.

27. *b.* — „K. Mit kell tudni ezeknek ejtegetéséről? F. Hogy *em* mindég ezt teszi: *enyém*; *-d* a' második személyt, *k* vagy a' vocalis-ragasztékok mindég a' harmadik személyt.“ Ez olly felelet mintha ezen kérdésre: hogyan ejtegettetnek a' személyes névmások? ezt felelné grammatikusunk: *Én* mindég annyit tesz id), *te* tu, *ö* er, a' helyett hogy mondaná: *Én* így ejtegettetik: *enyém*, *nekem*, *engemet* 's th. A' szóban forgó kérdésre ezt kell vala felelnie: A birtokos névmás-ragasztékok egyet tévén azon szóval mellyhez ragasztatnak azokra nem reagálnak, p. o.

szék — nek	székem — nek
— et	— et
láb — nak	lábam — nak
— at	— at

De a' szerző' mély grammatikai elméje az ejtegetés és birtokos névmások között különséget nem lát.

28. *b.* — „K. Mi történik, ha egy birtokos névmás magánérthetővel kerül öszve? F. A' kettő öszve olvad.“ — Nem igaz; ez a' *ruha enyém*. Itt, úgy hiszem, birtokos névmás kerül öszve magán érthetővel és még sem olvad egybe. De lássuk:

29. b. „K. Mikép olvasztatik öszve a' birtokos névmás a' magánérthetővel? F. A' magán érthetőhöz egy betű vagy szótag ragasztatik, melly a' birtokos névmás' helyét foglalja-el.“ Ha a' grammatikus nem tartotta volna magához méltatlannak Révait tanulni, tudná, hogy a' névmás-ragasztékok a' személyes névmásokból eredtek.

30—32. *b.* — „K. Mikép ejtegettetnek a' birtokos névmások' ragasztékai? F. Minden ragasztékok rendesen ejtegettetnek az egyes számban, a' többesben a' *tiéd* és *övé* rendesen vagy rendetlenül; a' szerint, a' mint a' ragaszték magán- vagy mássalhangzó.“

1) Mik azok a' birtokos névmás' ragasztékai? *Enyém* birtokos névmás, ehhez legfelebb az ese-

tek' végszócskáji járulhatnak, p. o. *nek*: enyém-*nek*. De ezeket bár ragasztékoknak nevezze a' szerző nem lehet ejtegetni többé. 2) A' feleletből az látszik kiviláglani, hogy a' szerzőnek *tiéd* és *övé* is ragasztékok. Én ugyan erre példát nem tudok. De 3.) azt mondja, hogy *tiéd* és *övé* a' többes számban rendesen, vagy rendetlenűl ejtegettetnek a' szerint a' mint a' ragaszték (a' szóban forgó *tiéd* és *övé*) magán- vagy mássalhangzó. Ennek meg-magyarázására a' világ' minden hermenevtájit hívom-meg.

11. és 12. lap.

33. *b.* — „A' ragasztékok' táblájában ezt olvassuk *i*, *ji* (p. o. hibá-i hibá-ji) de ehhez képest nem ezt is: *ik*, *jik* (p. o. hibá-*ik*, hibá-*jik*) hanem csak ezt i k. Hogyhogy' a' *k* reagál e a' *j*-re?

34. 37. *b.* — Lap. 11. a' táblában ezeket találjuk: *im*, *id*, *ink*, *itok*; a' 12-diken ezeket így applicálja: *hibá-jim*, —*jid*, —*jink*, —*jitok*. Ezt a' szerző a' Kis Gyula' könyvéből tanulhatta. De mért nincsenek ezen ragasztékok (*jim*, *jid* 's tb.) a' táblában? Látja, a' szerző, grammatikát nem igen lehet dictálni, ott a' leghívebb emlékezet is elhagy. Magának kellett vala azt írnia, úgy szeme talán észrevette volna mit az itélet nem veve.

38. *b.* — Lap. 11. a' táblában ezt találjuk: *ik* (nem *jik* is); lap. 12. pedig az applicatióban ellenkezőkép, nem mondja hibá-*ik* is csak hibá-*jik*.

39. 40. *b.* — „K. Mikép használtatnak a' táblában a' második számmal megjegyzett ragasztékok? (*am*, *ad*, *ja* 's tb.) F. Ezek olly magánérthetőkhöz ragasztatnak, mellyek a' többes szám' nominativusában *ak*-ot vesznek-fel, *sors*, Loß, *sors-Ok*, die Loſe." — Ez ollyan mintha mondaná a' szerző: lágy szó az, mellyben csupa lágy magánhangzó van, u. m. *e*, *ö*, *ü*, p. o. *AtyA*. De a' szerző még más példát is hoz-fel, ezt t. i. *szamÁr* 's mondja *szamA-ram*, *szamAr-ad* 's tb. Megint nem figyelmezett a' fejecske 's nem látta, hogy az *Á* a' felhozott szóban elveszti accentusát. De mi egy kis accentuska egy nagy grammatikusnak!

41. *b.* — Lap. 11. a' táblában ezen ragasztékok állnak: *om*, *od*, a' vagy *ja*, *unk*, *otok*, *Jok*, *Jaim*, *Jaid*, *Jai*, *Jaink*, *Jaitok*, *Jaik*. — 'S ezekre ez a' példa áll a' 12. lapon: *kos-ok*, *kos-aim*, *kos-aid*, *-ai*, *-aink*, *-aitok*, *-aik*. Melly combinatio!

13. lap.

42. *b.* — Azt mondja a' szerző az első szám alatt lévő ragaszték (*-m*, *-d*, 's tb.) ott használtatik, hol a' magánérthető vocalissal végződik, 's ez meghúzatik, p. o. gyeplö. Hogyan húzathatik-meg egy hosszú *ö*? De a' rendszabás talán csak a' rövid vég vocálisokra értetik. Ezt meg kellett volna mondani 's reá egy alkalmas példát adni p. o. *eke*, *ekém*.

43—45. *b.* — A' táblában ezek vannak:

ID lap. 13. pedig ezt a' példát adja a' szerző *gyepiő* ID
ITEK — — — — — — ITÖK
IK — — — — — — JIK

46. *b.* — A' tábla ezt mondja:

EK, JEK, lap 13. a' példa ezt: *kengyel* — ÖK.

47—57. *b.* — „A' táblában a' 3. számmal megjegyzett ragaszték olly magán érthetőkhöz tétetik, mellyeknek nominativusa a' többes számban *ek* vagy *ök*-kel formáltatik." (Mert így kell alkalmasint érteni ezen galimathiast: Nro 3. wird gebraucht bei den Hauptwörtern, die durch den Nominativ der vielfachen Zahl auf *ek* oder *ok* bilden). Lássuk most a' táblát és az azt felvilágositó példát.

Tábla lap 11.	Példa lap 13.
öm	őz-em
öd	-ed
ötök	-etek
jeim	-eim
jeid	-eid
jei	-ei
jeink	-eink
jeitek	-eitek
jeik	-eik.

Magában á' schema is jó, a' példa is, de 1) egy nagy botlás az applicatióban van, 2) A' schemák közt kilencz ragaszték hibázik, melly a' példában ben foglaltatik.

14. lap.

58. *b.* — VAL, AL p. o. *ablak*-KAL. Ezt csak a' szerző maga érti.

59. *b.* — És AL? Kitől tanulta ezt a' szerző? Bizonyára azon tudatlanoktól, vagy restektől kiknek *kard*-AL, a' *kard*-DAL.

Észrevétel. A' szerző az utóljárók' kemény (*ba, ban* 's tb.) és lágy (*be, ben* 's tb.) formájit két czikkelyre szakasztva adja-elő 's ez által kétségkivül nehezebbé teszi megtanulásokat. Ha egymás mellé rakja vala az összetartókat, arra is figyelmessé tehette volna tanítványait, melyik legyen gyökere minden utóljárónak, annak mutatván-ki az első helyet, p. o.

be	ba	mert	be menni
ben	ban	—	ben lenni
ből	ból	—	belől-ből *tömnöczebelől*, azaz
hoz	hez	—	hoz-am tömlöczéből. Lásd
nál	nél	—	nál-am a' két halotti prae-
ről	ről	—	ról-am dicátiót.
től	tól	—	től-em
vel	val	—	vel-em 's tb.

60. 61. *b* — Kifelejtette szerzőnk az utóljárók' számából ezeket: *vá, vé* (*vá*, mert valami-*vé vá*-l) *att, ett, ött, ütt, tt* p. o. Kolozsvár*att*, Pécs*ett*, Győr*ött*, minden*ütt*, sok hely*tt*. A' gyökér *ott*. Innen serege az összetett utóljárónak p. o. *mellett*, *között* 's tb.

62. 63. *b.* — *Ról*, *tól*, von; *on*, *ra*, auf. Tehát nincs ezek közt különbség? Vagy talán a' példából fog az kiviláglani? Lássuk:

ablakra, kertre) auf dem Fenſter, auf dem Garten.
ablakon, kerten)

Engedje grammatikusunk, hogy magyarúl érteni tanítsam: *n*, *on*, *en*, *ön* nyugalmat tesz helyben p. o. *ablakon*, azaz a' mi ott van. — *Ra* (ez a' gyökér, mert *rá-m*) *re*: mozdulatot tesz valamelly helyre, p. o. *ablakra*, a' mi oda tétetik. — Ide lett volna jó azt tenni: *on* auf, in der erſten Beugung, *ra* auf, in der zweiten Beugung. — De hogy ezt tehesse szerzőnk ahhoz kivántatnék 1) a' dolognak tudása; 2) figyelem és gond, mellyek a' szerzőt nem igen szokták nyugtalanítani.

15. lap.

Ujra feltálalva az *al*, *el*, mellyek nincsenek.

64. *b.* — Hová maradt a' *ként* utóljáró?

16. lap.

65. *b.* — *Eránt*, iránt helyett. Erre nézve a' szerző nem maga egyedűl, hanem a' magyar íróknak egy egész nagy seregével botlik. De hogy ő, a' grammatikus lenni akaró, e' botlást még törvénnyé is emeli, az nagyobb botlás mint száz nem grammatikusé egyetemleg.

66. *b.* — Hol maradt ezen utóljáró *elé*. Gróf Mailáth magyar költőkből is próbált egykor holmit fordítgatni 's Rec. emlékezik, hogy akkor ezt

az *elét* is fordította. Íme mint felejti-el még a' szükségeseket is!

67. *b.* — Hol maradt az *óta?* p. o. egy év *óta?*

17. lap.

68. *b.* *Felyül* nem jó f e l ű l helyett. A' gyökér *fel.* Van e *yül* képző szócska?

69. *b.* — *Számára* úgy nem utóljáró mint *hasznára*, *bújára* nem az.

70. *b.* — „K. Mellyik az ígék' fő felosztása? F. A' keményekre és lágyakra való osztás.“

Minden dolog fő felosztásának azon dolog' essentiájára kell épűlnie. A' magánhangzó nem tartozik az ige' philosophiai valóságához, de igen a' cselekvés' viszonyai; mert az ige' valósága az, hogy cselekvést fest 's így a' fő felosztás az lesz, melly ezen viszonyokon alapszik.

A' szerző külön táblákat készít a' kemény és lágy ígék' számára. Ez által kétszeresen terheli a' tanúlót. Mennyivel könnyebben tanulja ez a hajlítást, ha egymás mellett látja az egymásnak megfelelő kemény és lágy ígeragasztékokat p. o.

tam	tem
tad	ted
ta	te 's tb.

'S mennyivel hamarább fogja majd fel az egész magyarhang-tudományi rendszert, melly a' magyar nyelvtanitmánynak olly fontos részét teszi.

18. lap.

71. *b.* „*K.* Hogy osztatnak-fel a' kemény és lágy igék? F. Határozottan cselekvőkre, határozatlanúl cselekvőkre és szenvedőkre.“

Nem; hanem így:

cselekvők		középigék	szenvedők
általhatók (transitiv)	általnemhatók. (intransitiv)	a) személyesek p. o. vagyok	p. o. vetik
p. o. verni	p. o. menni	b) személytelenek p. o. történik	
határozottak	határozatlanok		
p. o. veri ezt	p. o. ver valamit.		

72. *b.* „K. Mit welcher Sprache hat die ungriſche *die Abtheilung* der Zeitwörter — — gemein? F. Mit keiner. *Es* iſt eine Eigenheit der ungriſchen Sprache.“ Micsoda? csak így tud németül a' szerző? *Die Abtheilung* és *es?*

73. *b.* „K. Mi különbség van a' határozottan és határozatlanúl cselekvő igék közt? F. Azt legjobban a' szokásból tanúlni. Közönségesen azt mondhatni, hogy a' határozottan cselekvő igék a' tárgyat élesebben jelelik-meg.“ Jobb lett volna e' helyett azt felelni a' szerzőnek: „nem tudom.“ Ez legalább szerénység jele volt volna, így pedig nyelvünket bitangság gyanújába hozza. A' határozott és határozatlan forma nem az ingó szokásban alapszik, hanem nyelvünknek legnagyobb mértékben logikai alkotásában. Nem nyugodván-meg az, más nyelvek' peldájára az accusativusban, mellyet

minden átható ige kiván, az áthatást felvevő tárgy' individualitási meghatározásaig terjeszkedik-ki.

75. *b.* „K. Birnak e a' magyar igék mind azon időkkel mellyekkel más nyelvek' igéji. F. Igen is.“ Követem a' szerzőt, többel is.

76. *b.* „K. Szokásban vannak mind? Nem, csak néhányan.“ Ezek közé számlálja a' szerző bizonyosan a' mutató mód' félig mult idejét is, mert schemájiban ezeknek legkissebb nyoma sincsen. 'S így ezek: *valék*, *valál*, *vala*, *menék*, *láték* 's tb. előtte hallatlan dolgok, 's még is grammatikát mer írni!

77. 78. *b.* „K. Egy ige gyökere *micsoda* (sic!)? F. A' harmadik személy, az egyes szám, a' jelen idő.“ E' szerint tehát *lásson* is lehetne gyökere a' lát igének, mert lásson is harmadik személy, egyes szám, jelen idő. Melly remek abstraháló a' szerző! a' módot kifelejtette.

79. *b.* „K. Mi által történik az igék' hajlítása? F. Az által, hogy a' gyökérszóhoz olly szótagok függesztetnek, mellyek a' személyek' és idő' különségeit fejezik-ki.“ És a' számok' és a' módok különbségeit nem? Melly grammatikus!

19. lap.

80. *b.* A' határozatlan forma' mult ideje' harmadik személyének ragaszléka a' szerző szerint *t ot* (egy *t*) 's ez nem betűszedő' hibájából, mert a' paradigmákban is ezt olvassuk, *rágot*, *éget*.

Tehát a' szerző füle nem érzi, hogy máskép hangzanak ezek: fám *elégett*, 's ő fát *éget*? Költői hazámnak! vigyázzatok, és többé hosszúnak ne vegyétek ezt: r á g o t t, é g e t t, gróf Mailáth nem akarja.

Azonban valamint ő másutt nem consequens magával így itt sem, 's maga tapodja a' maga koholta rendszabásokat, mert az általa fordított 's e' grammatikához ragasztott beszélgetésekben ismét a' kettős *t*-nek hódol.

81 — 84. *b.* A' szenvedő forma' schemája szerzőnk szerint a' parancsoló módban:

jál	sál
jék ezek helyett	sék
jatok	satok
janak	sanak

's így annyi hiba mennyi szó. Vagy mondjon a' szerző egy szenvedő igét, mellyben az ő schemája áll.

85 — 90. *b.* A' szenvedő forma' schemája szerzőnk szerint a' foglaló mód' jelen idejében ez:

jam	sam
jál ezek helyett	sál
jék	sék
junk	sunk
jatok	satok
janak	sanak

ismét annyi hiba mennyi szó.

20. lap.

91—93. *b.* „Határozatlan mód: *o, ván, va.*“ Nincsen ezek közt különség? 'S hol a' határozatlan mód határozatlan ideje *ni* (látni) a' maga hajlításával? Sem itt, sem másutt az egész grammatikában nyoma nincsen.

Ismét, hol a' részesülő mód' mult ideje (ír-t levél)?

Igen, fogja mondani a' szerző, kérdezni könnyű annak, ki felelni tud.

94. *b.* „Szenvedő forma, jelentő mód, jelen idő első személy: *em, öm*; második személy *el, öl.*“ *Ömmel* és *öl*-lel csak gróf Majláth' magyarsága dicsekszik.

21. lap.

95—104. *b.* Ismét *j*-vel formálva a' szenvedő forma' parancsoló módja és foglaló módja a' jelenidőben: Ezek szerint a' szerző így fog conjugálni: veres-*jék* Rec. pedig veres-*sék*, jól tudván azt, hogy a' szenvedő formában a' formativának *t* betűje a' *j*-ét mindég *s*-sé változtatja.

105. *b.* „Határozatlan *idő*“ felebb, ugyan azon esetben „határozatlan *mód*“. Hát ez mind egy? Erre a' szerző fel fog szökni 's azt mondani: Kegyetlen recensens! nem látod e, hogy midőn fenn azt dictáltam: határozatlan *mód*, hibáztam, 's itt hibámat helyre hozom, mondván, határozatlan *idő*.

Annál gonoszabb. Mert 1) *va, ve* nem határozatlan idő, hanem félig mult, azaz határozott idő. 2) ván, vén adverbium. 3) *ó, ő* jelen 's így határozott idő.

106. *b.* Hol maradt-el innen és mindenünnen a' részesülő mód' jövendő ideje? p. o. *elégendő ház.*

22'—24. lap.

Hogy az olvasó lássa, melly rendet követ a' szerző az ígehajlítás' példatáblájiban, azoknak vázát itt közöljük.

Határozottan cselekvő hajlítás.

Jelentő mód.
Jelen idő.
Mult idő.

Határozottan cselekvőleg (minek ez ismét?).
Jövendő idő.

Határozatlanúl cselekvő hajlítás.

Jelentő mód.
Jelen idő.
Mult idő.
Jövendő idő.

Határozottan cselekvőleg.

Parancsoló mód.
Foglaló mód.
Jelen idő.
Félig múlt idő.

Mult idő.
Jövendő idő.
Határozatlan idő.

Határozatlanúl cselekvőleg.

Parancsoló mód.
Foglaló mód.
Jelen idő.
Félig mult idő.
Mult idő.
Jövendő idő.
Határozatlan idő.

Miért zavarta így összve a' szerző a' formákat és módokat? Nyert e az által a' világosság?

24—25. lap.

107—175. *b.* Hogyhogy'? 89. botlás egyszerre? Igen is, mert a' példány-ige minden módjaiban, minden idejiben, személyeiben tapodtatnak a' magyar nyelv' törvényei. A' szerző t. i.

1.) A' szenvedő és visszaható igék' ideáját felcseréli. De nem csak felcseréli, hanem

2.) Példás tudatlansággal, vagy a' legnevetségesebb dictátorkodással kizárja egészen az egyetlenegy helyes szenvedő formáját nyelvünk igéjinek, t. i. melly *atik*, *etik*, *tatik*, *tetik* ige-képző szócskákkal formáltatik, például *rágatik*, *veretik* 's tb.

3.) Ama' fonák és eme' szemtelen praemissáknál fogva 51. al-formán viszi hibásan keresztül a' felvett igét. (51. botlás).

4.) „*Rágódó* részesülőnek jelen ideje“ Tehát van ez a' szenvedő formában? (egy botlás).

5.) De csuda e, ha a' németül írni szerető gróf Mailáth magyarúl nem tud hajlítani, midőn németül még úgy sem tud. Ő t. i. a' szenvedő formát németül így adja-elő:

ich bin) ich werde)
du biſt) gekaut, e' helyett: du wirſt) gekaut.
's tb.) 's tb.) (6. botl.)

Mult idő: ich war gekaut, e' helyett: ich bin gekaut worden (6 botl.)

Jövendő idő: ich werde gekaut, e' helyett: ich werde gekaut werden. (6 botl.)

Foglaló mód jelen idő: das ich gekaut ſei, e' helyett: das ich gekaut werde, du werdeſt 's tb. (6 botl.)

Félig mult: das ich gekaut würde, e' helyett: das ich würde gekaut werden. (6 botl.)

Jövendő: ich würde gekaut werden, e' helyett: ich werde, du werdeſt 's tb. gekaut werden. (6 botl.)

Részesülő: kauend. Szenvedő forma ez? (1 botl.)

Tudom igen jól, hogy van egy tulajdon passivuma a' németnek, melly így hangzik: ich bin gekaut, ich war gekaut 's tb. de ezt mi a' *lenni* segéd-igével fordítjuk ekként:

kezdődő állapot

búsíttatom	ich werde gekränkt
búsíttattam	ich ward gekränkt
fogok búsíttatni 's tb.	ich werde gekränkt werden

tartó állapot

búsítva vagyok	ich bin gekränkt
búsítva voltam	ich war gekränkt
búsítva leszek	ich werde gekränkt seyn

vagy világosabban: most midőn ez *íratik*, a' szerző hibájiért *büntettetik*; 's mikor meg *lesz írva*, a' szerző meg lesz *büntetve*. Mind a' kettő szenvedő forma, de igen is különböző, 's ha ő ezen nem *rágódik* (reciprocum), rajta többé semmi sem fog segíteni, mert semmi igaz tudomány többé bele nem *rágathatik*, (passivum).

26. lap.

Jó schémája a' lágy vocálisu cselekvő igéknek. Itt általában, azt kell megjegyeznünk, hogy a' szerző ismét más rendet (az az masféle rendetlenséget követ), mint a' kemény vocalisúaknál követett. Honnan ez az ingás, hiszen a' vocalis' mineműsége csak az ígeragasztékba foly-be, nem a' formák' módok' és idők' rendébe is?

166—224. *b.* A' legelső nem botlás, hanem orrabukás az, hogy ezen czím alatt: „a' lágy íge' határozottan cselekvő hajlítása" ezen igét veszi-fel példáúl: *ég*, er brennt, melly a' világ' minden nyelveiben jelentésénél fogva közép íge, és

józán itélet mellett egyéb nem lehet: A' *ház ég*, das Haus brennt, domus ardet, hol van itt cselekvés? És pedig még individualiter meghatározott tárgyban? A' német ugyan nem változtatja-meg magát ezt az iget brennt, midőn az átható cselekvő igévé lészen, de megváltoztatja annak regimenét, mert ebből es brennt, ez lesz: er brennt es. Erről az utóltett es — ről feledkezett-meg a' szerző, 28. helyen! (28 botl.)

225 — 242. *b*. Jer, kedves olvasó! 's hallgasd-meg grammatikusunkat mint tanítja conjugálni tanítványait:

égem	ezt.	égtem	ezt.	fogom	égni ezt. *)
eged		égted		fogod	
égi		égte		fogja	
égjük		égtük		fogjuk	
egitek		égtétek		fogjátok	
égik		egték		fogják	

Ha deák grammatikus ezt tanítaná: ardeo istum, ardes istum, ardet istum 's tb. mi korbácsot itélne eléggé égetőnek méltó haragjában a' kritikus, mellyel az illy idiotát tudós férfiak' gyülekezetéből kiűzze, hová bétolakodni nem pirult?

'S mi különség van *ardet* és *ég* között?

27. és 28. lap.

243—274. *b*. Szinte így folytatja ezen lapokon a' szerző szerencsétlen conjugátióját a' pa-

*) Mert *ezt*-tet regál a' határozott cselekvő ige mindég.

rancsoló, foglaló és határozatlan *) módban 's így újra 32szer botlik.

29. lap.

275 — 349. *b*. Jó egy szenvedő lágy ige hajlítása. Ezt ismét két pontból kell megitélni: 1.) úgy hajlítja a' szerző a' mint az ő rendszabása (l. 18.) és az ő schemája szerint kellene, mellyet a' 20. és 21. lapokon adott? 2.) akár hogy hajlitja, jól hajlítja e?

1. Az ő rendszabása lap. 18. azt mondja, az igék úgy hajlíttatnak, hogy a' gyökérhez (a' jelen esetben *ég*) igerakasztékok tétetnek, azok t. i. mellyeket táblája előadnak. Táblája szerint pedig így kellene conjugálnia: *ég-em ég-el, ég-ik* 's tb. ő még is így: *ég-et-em, ég-et-el, ég-et-ik* 's tb. Azt fogja itt grammatikusunk' tanítványa kérdezni: honnan ez az et? Mert az egész könyvben nyoma nincsen. Ezen első szempontból 26szor vét a' szerző ön maga ellen. 'S ezen 26. botlás közül íme 6. igen nevezetes:

ég-endendem
-endendel
-endendik

*) L. 28. kétszer mondja unbeſtimmte Art de a' 30-kon újra visszatér az unbeſtimmte Zeitra. Vallja-meg a' szerző, ha iskolába járna, illy zavart tudással érdemlene e egyebet 3-dik classisnál?

-endendünk
-endendetek
-endendenek

Ha gróf Mailáth egyetlenegy könyvet mutatfel, mellyben ez a' 6. szörnyéteg áll, megnevezem magamat, 's just adok neki bánni nevemmel nem az igazság, de tetszése szerint.

II. Ha az ő rendszabásait elmellőzvén, ezen példa' hajlítását nem mondom az igaz normával, hanem bármelly grammatika' állításával összehasonlítjuk, azt találjuk, hogy minden szó hibás, és olly hibás, hogy a' szerző' értelmében egy lélektől sem használtatik. 'S így 49. al-forma levén, itt 49. a' botlás.

350 — 386. *b.* De legyen szabad a' magyarhoz mellékelt német hajlításra is egy tekintetet vetnünk, mert ennek épen olly correctnek kellene lenni mint amannak.

A' felebb (l. 107 — 195. botl.) említett látpont szerint a' jelentő mód' jelen és mult ideje ugyan úgy hibás mint ott fenn volt (ich bin, ich war gefränft 's tb. e' helyett ich werde g. ich bin g. worden — 's így 12. botl.

A' jövendő idő a' szerző szerint ez: ich werde brennen, du wirſt 's tb. — hogy ez passivum nem lehet soha, tudja minden iskolás gyermek csak gróf Mailáth nem. (6. botl.)

A' parancsoló mód olly hibás, mint felebb (4. botl.). A' foglaló mód' jelen ideje jól van, azaz úgy, mint mi jobbítottuk-ki felebb.

A' foglaló mód' félig mult ideje itt: daß ich würde brennen, felebb volt: daß ich würde gefaut. Tehát a' határozatlan mód és részesülő' mult ideje közt csakugyan nem sejt különséget gróf Mailáth? Kellene pedig így lennie: daß ich würde gebrannt werden 's tb. (6. botl.)

A' Jövendő ismét roszúl van: ich würde gebrannt e' helyett: ich werde, du werdeſt 's tb. gebrannt werden 's tb. (6. botl.)

Határozatlan mód (a' szenvedő formában) nem brennen, hanem gebrannt werden. (1. botl.)

Der, die, das Brennende: szenvedő ez? (1. botl.)

Participium' praesense németben sincs a' szenvedő igéknél, ha csak ez nem az: der gebrannt werdende, szerzőnk szerint zu brennend. (1. botl.)

30. lap.

387. 388. *b.* „K. Hogy formáltathatnak a' kemény és lágy szenvedő igék egyszerűbben. Ha a' cselekvő igéhez *engem*, *téged* 's tb. személyes névmás tétetik p. o. *vernek engem.*"

1.) Nem való hogy ez egyszerűbb, mert mindég két szó és mindég egy taggal hosszabb: p. o. *veretik* e' helyett *verik ötet*, *büntettetik* e' helyett *büntetik ötet.*

2.) „Őtet verik“ Épen úgy nem szenvedő forma mint ez: a' *rosz embert verik*.

Hogy szenvedő íge helyett más fordulat által cselekvő igével élhetünk, az igaz.

389—394. *b.* „K. Mit kell a' személytelen igékről tudni? Fel. Azt, hogy hajlítások csak azon szónak változtatásában áll, mellyet megelőznek p. o. könyv*em* van, könyv*ed* van 's tb.“

1.) A' példa magában jó, csak hogy a' szerző, szokása szerint, itt is mást mond a' példában; mint a' rendszabásban; ott t. i. a' személytelen íge k ö v e t k e z i k a' másik szóra, itt m e g e l ő z é s r ő l van szó.

2.) Ige hajlítása állhat e egy m á s s z ó' változtatásában? Risum teneatis! De ha állhatna, mint egyeztetné öszve ezt azzal a' mit lap. 18. az ígehajlításról mondott? (2. botl. egyszerre).

3.) *Van*, *esik*, *havaz*, *történik*, *fáj*, 's tb. személytelen igék, és így hajlíttatnak: *van*, *vala*, *volt*, *lesz*, *esik*, *esék*, *esett*, *fog esni* 's tb. tehát a' szerző állítása költemény.

4.) *Esik az eső*, személytelen íge. Változik e a' szó, mellyet ezen személytelen íge igazán megelőz?

5.) Miben áll az a' változás, vagy mind egy e az akár hogy' változik? *Könyvem van* helyett lehet e mondani *könyvet van?* nincs e erre

rendszabás? A' grammatikusnak praecise kell beszélni.

Szerzőnknek, készítvén grammatikáját, *van* jött eszébe, neki eredt 's rendszabást abstrahált; 's ennek azokra is kellett illenie, mellyek nem jutottak eszébe.

31. lap.

395. *b.* „K. Hányféle változhatlan beszéd része van a' magyarnak? F. Kétféle, u. m. a' kötszók és igehatározók. (elmaradt az indulatot jelentő szócska, interjectio).

396. *b.* „K. mint képeztetnek magán érthetőkből és igékből az ige határozók? F. Ezt jobban tanulni gyakorlásból, mint rendszabásokból."

Nem igaz. Kevés adverbiumot kivéve minnyájan a' legrendszeresebb módon képeztetnek, tulajdonképző szócskák által, de ezeket a' grammatikusnak tudni kellett volna.

32. lap.

397. *b.* „K. mik az interjectiók? F. Csupa hangok 's tb. Ime tehát ezért nem számlálta a' szerző a' beszéd részek közé?

Llát ezek *fájdalom! kár!* 's tb. *ah!* 's tb. nem szók, csak hangok? Vagy talán nem interjectiók? Úgy gróf Mailáthnak a' világ minden grammatikusaival kell harczolnia.

Ez elég 's úgy hiszem úntig, annak megmutatására, milly lélekkel és tudománnyal, vagy inkább

milly lelketlenül és tudatlansággal készült ezen grammatika nevet viselő könyv. Íme, két íven mentem keresztül, de végig olvasám a' többi nyolczat is, mellynek kelteje még a' kivételekről és szóköltésről értekezik. Kedvezőbb resultatumokat, az eddig előszámlaltaknál, ezeknek vizsgálata sem adhatott volna. Itt sem logikai praecisio a' mondottakban, sem a' nyelvnek, mellyet a' szerző tanítani akar, nem mondom grammatikai, de csak mindennapi tudása sem mutatkozik. Hogy tehát a' szerző német-író lett, az neki megbocsátható, minekutána magyarúl nem tud, de hogy magyarúl nem tud ő, az ős, törzsökös magyar nemzetség' ivadéka, az kevésbbé menthető, legkevésbbé pedig az, hogy zavart tudományával mások fejét is igyekszik össze zavarni. Ez olly vétek, mellynél író nagyobbat nem követhet-el.

Hogy ezen grammatikából magyarúl tanúlni épen nem lehet, sőt hogy iszonyú ferdeségei a' magyarúl tanulni akarót nyelvünktől egészen elrettenthetik, úgy hiszem, ezen vizsgálatból eléggé látható. De mit fog ezen felül az a' külföldi gondolni, ki ezen könyv' segéde által nyelvünk' épületébe akar pillantani. Lehet e' majd nyelvünk' hajlékony és képzékeny voltáról csak sejtése is? De hiszen a' szerző ezeknek nem írt! Kiknek írt hát? Tanúlóknak? Azok örökre szerencsétlenek lesznek magyar nyelvökkel, kik innen fognak tanúlni.

Nem kérdem, miért tagadta-ki a' szerző nyelvünkből a' féligmult és régenmult időt, a' határozatlan mód' hajlítását, a' magánálló utoljárók' öszvetételeit személyes névmásokkal; miért a' müveltető és tehető, az egymásra és visszaható, a' gyakorló és folytató igéket 's számtalan egyebet; csak azt kérdem, micsoda értelemben „praktisch" ez az ő könyve? Lehetetlen, hogy a' szerző tudná mi legyen a' praktisch szónak értelme.

Versate diu, quid ferre recusent, quid valeant humeri? Ha ezen mondást mindenki jól megfontolná minekelőtte író asztalához ül, a' tudományoknak igen nagy hasznára, az emberi elmének illy szerencsétlen szüleményei ritkábbak volnának.

K.....nyi.

VII.

S a s.

Rec. ki e' helyt észrevételeit elmondja, a' legbékeszeretőbb emberek' egyikének vallja magát 's házi csend miatt sok írói hibákat szokott elhallgatni, nem azért szólal-fel tehát itt is, mintha literatori viadalra volna kedve, hanem egyedül azért, hogy egy hasznos szándékot észrevételeivel támogatva elősegéljen. Ennél fogva reményli, hogy barátságos 's jó szívből eredt szavai, ha talán akaratja ellen 's emberi gyarlóságból néhol élesebbek volnának is, nem fognak epét fakasztani.

November' 30. 1830. Thaisz András által ezen jelentés tétetett közzé:

„A' köz bizodalom, az olvasó Közönség várakozása, többeknek sürgetése, az előre beküldött munkák, 's a' magyar literaturának örvendetes kifejtődése elhatároztak engemet, hogy a' mostani 's jövendő országgyülési törvényszünetet tzélerányosan *) használjam, és SAS tzím alatt egy több

*) Erányosan és eránt hibásan íratnak é-vel. A' magyar nyelv nem tűr egy szóban vékony és vas-

kötetből alló vegyes tárgyú munkát kiadják. Ez mindent, a' mi a' hazában 's a' külföldön irásra 's olvasásra méltó, fog magában foglalni, 's tárháza leszen minden szépnek, jónak és hasznosnak, mindennek a' mi az életet, mivészséget, literaturát és tudományt illeti nem csak Magyarországra, hanem az egész mivelt világra kiterjesztve. — Mindegyik kötet tiz ívből áll nagy nyoltzadrétben, szép fejér papíroson, nagy és csinos betűkkel 's melléje adatik egy Literaturai Jelentő. Az első a' sajtót most hagyja el. Előfizetése három kötetre 5 fl. V. Cz. 's tart a' jövő 1831-dik esztendei Józefnapi Pesti vásárig azon túl a' következő három kötetre fog előfizettetni 's a' kijött 3 kötetnek ára 7 fl. 30 xr-ra V. Cz. emeltetni. Az irók egy egy ívért 20 frtal V. Cz fognak megbetsültetni, mellyet a' kiadónál Könyváros Wigand Otto Urnál nyugtatványaik eránt felvehetnek. A' kinek munkája akar értekezés, akar kivonás, akar fordítás, akar könyvvizsgálás vagy esmertetés, akar jelentés vagy tudósítás 's t. e' f. az egy más után kijövő 12 kötetben, az előfizetők által legjobbnak fog esmertetni, annak jutalmúl 400 frtot V. Cz. fog a' kiadó kifizetni. — A' munka maga ditsérje magát — ha életet érdemel, álljon fenn, ha nem, vesszen el: úgy is az újságbeli di-

tag magánhangzót. L. Révai El. Gram. l. 62. s a' követk. — *Bajza.*

tséretek, önmagasztalások 's vásári szemfényvesztések által annyira ámíttatik a' világ, hogy utóljára saját szemeinek sem fog hinni. — Előttem egyedül a' tzél áll, 's ez változhatatlan: „a' haza virágzása 's fejedelmével egyesült boldogsága;" tsak e' czélt kivívni kevély vagyok. Az előfizetéseket Könyváros Wigand Otto Úr Pesten szedi be. Költ Pesten November 30-kán 1830. Thaisz András."

Ki ne örvendjen e' jelentésnek! Ime, most három folyóírásunk van (Tud. Gyüjtemény, Muzárion F. M. O. Minerva,) ezeknek, kivált a' két elsőbbiknek, mi sokat köszön a' magyar literatura, mindenki előtt tudva van. Itt a' negyedik folyóírás készül életet élni. REC. ohajtja, hogy e' folyóírás felálljon, minél előbb felálljon, ohajtja azt is, hogy ne egykét, hanem számos esztendeiglen és pedig társai mellett öszveütközés nélkül fussa-meg szép rendeltetésű pályáját, vagy világosabban szólva, hogy se ez társait, se amazok ezt el ne öljék. Midőn REC. ezen ohajtását kinyilatkoztatja, mulhatatlan kötelességének tartja azt is nyilvánná tenni, hogy szeretné e' folyóírást minden tekintetben jóvá, hasznossá alkotni, 's minden netalán történendő botlásoktól megmenteni, hibájiból kitisztogatni 's e' szerint az olvasókban iránta részvételt 's pártfogást gerjeszteni. RECnek t. i. sajnosan esnék az tapasztalni, ha a'

folyó írástól a' közre bocsátott jelentés miatt idegenednének-el az előfizetők, ha tudniillik ennek hibájiból a' folyóírásra vonnának következtetést. Ez volt az ok, hogy az érdemes szerkeztető Thaisz András az itt következőkre figyelmessé teszi.

REC. az imént előadott jelentést máskép készítette volna; van t. i. benne sok ollyan, melly szemeinek nem tetszik. Azonban, mivel a' mások' sajátságait is tiszteli, 's a' maga tetszéseit vagy nem tetszéseit törvények gyanánt vételni nem akarja, magába fojtván a' tetszés' szavait, csak olly észrevételeket fog előhordani, mellyeket okokkal támogathat. Azt mondja a' szerkeztető:

I. Hogy őt a' köz bizodalom, az olvasó közönség' várakozása, többeknek sürgetése 's végtére a' magyar literatura' kifejtődése határozták e' folyóírás' kiadására. REC. azt véli, hogy bizonyos személynek ez vagy amaz tettében való bizodalom csak úgy támadhat valakiben, ha az már rokon nemű tettekben ügyességét bizonyítottabe. A' jelen folyóírás' szerkeztetője ezt nem mondhatja, 's ön magáról kivált, szerénytelenség' vádja nélkül nem mondhatja. Nem való az is, hogy őt az olvasó közönség' várakozása és többeknek sürgetése határzották-el e' folyóírás' kiadására. Az olvasó közönség e' folyóírás felől mind eddig nem

tudott semmit 's hogy készülőben van, azt e' jelentésből érti legelőször, és így annak kijövetelét nem várhatta, nem sürgethette. Filius non potest existere ante patrem. Továbbá, a' magyar literatura' örvendetes kifejtődése alatt REC. egyebet nem érthet, mint a' tökélynek egy bizonyos pontjáig való eljutást, az az, a' végczélhoz való közel lételt. Tegyük-fel, hogy a' magyar literatura már ennyire haladt. Illy haladás mire határozhat bennünket egyébre, mint hogy örvendezzünk rajta? Ha már czélnál vagyunk, akkor szükségtelen többé a' czélhoz erőködés. Kinek az vala czélja, hogy a' követ hegytetőre tolja 's szerencsésen fel is tolta, tovább nem fogja tolni akarni, mert megeshetnék az is, hogy a' túl felen mind köve, mind maga lehengeredjenek. Apróságok ezek, de olly apróságok, mellyek a' rendhez szokott szemet sértik.

II. Hogy a' kiadó a' mostani 's jövendő országgyűléseket tzéleránnyosan használja. Ez azt látszik mondani, a) mintha a' kérdésben forgó folyó írás csak törvényszünetek alatt jelenne-meg, b) mintha a' szerkeztető eddig a' törvényszünetek' idejét czéliránytalan használta volna. Az első eset contradictióban áll 's megczáfoltatik a' jelentésnek azon helyével, hol a' folyóírásból Józsefnapi vásárig 3 kötet igértetik. Józsefnapi vásárig nincs törvényszünet, ha csak a' szerkeztető cabineti titkokba nincs avatva.

A' második esetet REC. távolról sem merné feltenni a' szerkeztető felől.

III. Sas tzím alatt egy munkát kiadjon. REC. ezen czímen felette megütközött, 's meg az olvasóknak nagyobb része is. Kár volt értelmét meg nem magyarázni mingyárt itt a' jelentésben is, mert hogy a' folyóírás' első kötetében meg fog fejtetni, azt kétleni sem mernők. Hogy ez történt REC. annál inkább fájlalta, mert több mint egy ízben tapasztalá, miképen szoktak a' magyar olvasók czímekből is következéseket tenni a' munkák' jóságára. Ez gyengesége ugyan a' magyar publicumnak, mellyet elirtani hasznos volna, de az elirtásnak nem folyóírás' jelentésében és czímén van helye. Itt az illy gyengeséget is tisztelni kell, mert lesznek olvasók, 's pedig többen, kik e' mystikus czím miatt nem fognak előfizetni. REC. e' czímen sokat törte elméjét, de hogy megfejthette volna, azon szerencsével nem dicsekedhetik. A' SAS symboluma szokott lenni a' kevélységnek, uralkodói hatalomnak, nagyságnak 's nem ritkán a' ragadozásnak is. REC. a' mesterségek', tudományok', művészetek' széles egész mezején nem ismer olly osztályt, melly felett az előszámláltaknak valamellyike czímül állhatna. Kevélykedni csak a' tudatlanság szokott; uralkodni, dictatori hatalmat bitorlani tudományok' mezején nem lehet 's értelmes fej nem fog akarni;

nagyság' czímével kérkedni kiállhatatlan immodestia volna. A' ragadozás' ideájáról pedig szó sem lehet, mert hogy e' folyóírás plagiumok' tára akarjon lenni, illy valamit gyanítani szitok és alacsony gúny volna. Symbolica tendentiája tehát e' czímnek nehezen van 's talán nem egyéb, mint értelemtől üres különböztető jel, melly nincs ugyan egészen példa nélkül a' mint a' külföldi könyvek mutatják, de az illy példák valamint gyenge elméjű íróktól származtak, úgy követésre is nem méltók. Az minden kérdésen kivül van, hogy a' melly jussal SAS nevet visel e' folyóírás, szinte azon jussal viselhetné ezeket is: szárcsa, sár, köszvény, láb. A' czímnek is van bizonyos, az izlésen és józan észben alapodott theoriája, mellyet által hágni czéltalan különködés, 's néha nevetség is. REC. azt hiszi, hogy az jó czím, mellynek jelentése van a' véle megjegyzett munkára, a' nélkül, hogy a' munka' tartalmából valamit elárulna. Az első feltétel a' rationabilitás' feltétele, a' második pedig egy olly okos fortély, mellynél fogva a' gondos író olvasója' figyelmét felfüggesztve mind végiglen foglalatosságban tartja. A' correct és szorgalmas író illyenek ellen soha sem fog vétení.

IV. Ez — a' folyóírás t. i. — mindent a' mi a' hazában 's külföldön irásra 's olvasásra méltó, fog magában foglal-

ni 's tárháza leszen minden szépnek jónak hasznosnak, mindennek a' mi az életet művészséget literaturát 's tudományt illeti nem csak magyar országra hanem az egész mivelt világra kiterjesztve. REC. e' sorokat így írta volna:

„E' folyóírásban mindennek, a' mi a' mesterség' tudomány' 's művészet' határai közé tartozik, hely fog engedtetni, legyen bár az hazánkat, vagy a' külföldet érdeklő tárgy." E' néhány szó valóban meríti-ki a' czélt, mint ama' hazánkban 's külföldön írásra 's olvasásra méltó, mert sok írásra 's olvasásra méltó van a' külföldön 's hazánkban, a' mi folyóírásban helyet nem foghat. Például: Schweitz' historiája Müller Jánostól, vagy a' de l'Esprit des lois Montesquieu-tól. Hibás ezen felosztás is: élet, művészség, literatura és tudomány. Minden, a' mi az életet érdekli vagy a' mesterség, vagy tudomány vagy művészet czímek alá foglalható; a' literatura pedig már a' tudományban értetik, 's tb. Illy apró foltocskák a' logicai rend és praecisióhoz szokott szemet igen bántják.

V. A' kinek munkája akar értekezés, akar kivonás, akar fordítás, akar könyvvisgálás vagy esmertetés, akar jelentés vagy tudósítás 's tb. az egy-

más után kijövő 12 kötetben az előfizetők által legjobbnak fog esmertetni annak jutalmúl 400 frtot V. Cz. fog a' kiadó kifizetni. RECt ezen nyilatkoztatás leginkább bántotta. Az olvasó közönség' ítéletét valamelly egyes munka felől megtudni, felette nehéz, vagy épen lehetetlen. Levél által fog e megkérdeztetni minden előfizető egyenként mit ítélt legjobbnak? Illy correspondentiát nehezen fog a' szerkeztető magára vállalhatni. Vagy ha ezt feltennők is, százféle munka közül 3—400 előfizető hogyan választhatja-ki a' legjobbat. Valahányszor a' választás egy nagyobb szám közül történik, a' candidátio elkerülhetetlen, különben a' választás nem igazságos 's megtörténhetik, hogy 200 voks közül valaki 15-tel is többséget nyer. De különben is mélyebb jelentésű munkákra nézve a' publicum competens bíró e? Jaj akkor nektek gőthei, uhlandi igénytelen, szerény Grátiák, soha sem fogtok méltó tiszteletet nyerni! Tanácsosb volna a' 400 ft. jutalom' elitélését néhány a' kiadó által választott íróra bízni. REC. ezen igért jutalmat nagy ösztönrúgónak tartja az írókra nézve ugyan azért kivánná, hogy annak elitéltetése igazságos, józan, nem illy ingadozó birák által történnék.

VI. Csak e czélt kivívni kevély vagyok. REC. ezt így írta volna: csak e' czélt

vagyok kevély kivívni. A' született magyar 's az, ki syntaxist jól tanult, érteni fogja miért.

Mind ezek hirtelenkedő kéz' hibáji voltanak 's REC. reményli, hogy az úgy nevezett SAS' érdemes kiadóji még egy második jelentést bocsátnak közönség' elébe, hol ezek a' tévedések ki lesznek jobbítva, a' czím megváltoztatva, és a' 400 forinti jutalom' elitélése competens bírákra bízva. Jobb a' hibákat kiigazgatni, mint kárt szenvedni. Egyéb iránt ohajtja REC. hogy e' folyóírás az olvasókban minél több pártfogókra találjon. Pest, Dec. 4d. 1830.

Jám.....y

VIII.

Jegyzetek a' Kazinczy által fordított pindarusi odajara.*)

Midőn valamelly köz csudálást érdemlett classicust fordítunk, elmúlhatatlanúl szükséges, hogy annak való szellemét igyekezzünk fordításunkban visszaadni. E' való szellem kétség kivűl nem a' tárgyban 's a' gondolatok' egymás után következésében fog kirekesztőleg állani; mert a' classicus' érdemének egyik igen nagy részét a' stylus teszi. A' stylust kell tehát a' maga teljes erejében és szépségében az eredeti nyelvből által hozni. Ez által hozás nem eshetik-meg máskép, hanemha szorosan a' szerző' szavaihoz, fordúlataihoz szóval minden charakteri sajátságaihoz tartjuk magunkat. Az, ki a' quae desperat tractata nitescere posse, relinquit, maximához tartja magát, örökös paraphrasta fog maradni, 's bár melly csínos legyen

*) Lásd Hebe 1826. I. 84—92. — A' Kritikai Lapokban fognak közöltetni egész gyüjteményekből kivett egyes darabok' birálatai is. Ez a' könyv' czéljával nem ellenkezik. — Bajza.

is paraphrasisa, abból az eredetire ítéletet nem hozhatunk. Ha tehát az illyen paraphrasisnak érdemei vagynak, ezen érdemek bizonyosan a' tulajdonképpen való fordítói érdemtől különböznek; melly abban áll, hogy a' classicai mívet a' maga legsajátabb alakjában, szépségeivel és hibájival együtt tüntessük-fel. E' principium nem idegen Kazinczy előtt, mint ezt Sallustja' elébe írt beszédében maga bizonyítja; méltán történik tehát, ha Pindarus' ódáján (Olymp. VI.) véghez vitt munkáját e' principiumnál fogva vizsgáljuk-meg.

Már Longin megjegyezte, hogy Pindarus majd felséges, majd egészen mindennapi alacsony kitételekkel él. Ennél fogva Pindarusnak nyelve egyenetlen; most száraz és nemtelen 's poetai szellem nélkül; majd bujálkodó szinte napkeleti pompával, melly ollykor (Heyne is jegyezett-meg illy helyeket) valóságos pöffeszkedéssé válik; most bőven áradoz, majd egészen homályt terjesztő rövidségbe 's ellipsisekbe vonja öszve gondolatait, most erőtlen, majd megrázó hatalommal kap-meg bennünket, Mit várhatunk már most a' fordítótól méltábban mint azt, hogy a' gyenge helyeket szépítő ecset nélkül, az erőseket pedig teljes ragyogásokban állítsa előnkbe? Kazinczytól ezt annyival inkább kívánhatjuk, mivel Pindarus' versmértéke alól felszabadította magát 's ön

kénye szerint vers forma nélkül következteti egymásra sorait; ámbár itt mingyárt az eredetinek egész külsőjét elveszti a' magyar olvasó. Egy valóban nem csekély veszteség, mellynek kipótolásában a' derék Hermann' tanításai után (De metris Pindari) biztosan lehetett volna fáradozni. De mennél könnyebbé tette magának Kazinczy a' mérték' elvetése által a' fordítást, annál kevésbbé lehet megfogni, miért tartá szükségeseknek azon sok változtatásokat. mellyeket az eredetinek stylusán véghez vitt? Az óda' tizenegy elől álló sorai szó szerint ezt teszik:

„Arany oszlopokat állítunk a' szoba' jól rakott tornácza alá, midőn tekintetre méltó házat alkotunk; 's a' munkát kezdőknek szükség messze ragyogó arczot csinálni, (θεμεν, ponere) Legyen pedig az olympiagyőző Pisában Zevsz' jóslő oltárának papja (ταμιας) 's a' híres Syrakusának egyik alkotója: melly hymnust kerüljönel e' férfiú beleszállván (επικυρσαις, incidens) nem irígy polgár társainak kellemes énekeikbe?"

Ki fog e' nyugodalmas beszédre Kazinczynál emez ossiani lepelben ráismerni?

Arany oszlopok vonuljanak-el
A' pompás csarnok' szépen elkerített
Tornácza körül, de kivált
Palotánk' homlokfala

Ragyogjon messze messze ki!
Olympia lát e győzedelmest?
Zevsznek oltára lát e Pisában
Hű tisztelőt? Sürakusa
Látja é egyik alkotóját?
Mint kerülhetné ki az
Irígyet nem irígylő polgár-
Társai' hála-hymnusait?

Ez nem pindarusi hang,'s a' hang' elrontása mellett, az értelem sincs tiszteletben tartva. A' *hű tisztelő* mindenkire rá illik; itt pedig a' költő' nyilván kitetsző czélja, azt jelenteni, hogy a' győző a' Jamidák' nemzetségéhez tartozik, 's e' nemzetség örökségül bírá a' pisai orakulum mellett a' religiói szolgálatot. E' kitétel: „irígyet nem irígylő" általán fogva érthetetlen 's az eredetiben hol *αφθονων* áll, nem fundáltatik. A' szépítni akarás az egész helyen keresztül kitetszik; a' tonus felemeltetett, a' képek megnagyobbíttattak; csarnokká nevekedett a' *θαλαμος*, a' *τηλαυγες προσωπον* emphasist kereső paraphrasisban adatott vissza 's tb.

Hasonló szépítés történt e' sorokban:
E' szép szerencse
Lőn tiéd is, Sostratosnak
Boldogabb fija.

E' hely az eredetiben azok közé tartozik, mellyeket Longín alacsonyaknak tart: Mert tudja-me Sostratosnak fija, hogy e saruban tartja boldog lábát.

A' 15. versben a' παρ ανδρασιν kitételnek ez felel-meg Kazinczynál: „szárazon győző vitéz.“ Valóságos paraphrasis 's a' győző szépítés.

Vers 46. παρ Ευρωτα πορον az az Eurotas' mentében. Ezen egyszerű kitétel Kazinczynál illy pompában zeng:

A' merre Eurotas' csapongva tölti habjait.

Vers 123. τεκμαιρει χρημ' εκαστον bizonyságot a' tett ádd mindenkiről. Kazinczynál:

Mindenike saját tettének
Fénye között csillog.

Vers 160. ezen szó αμφεπει (prosequitur) Kazinczy' paraphrasisában szent innepeket ád.

Vers 164. μη θραυσοι χρονος ολβον εφερπων (non frangat tempus subrepens felicitatem.)

Az ő boldogságát
Az időnek semmi hulláma
Ki ne dönthesse soha.

Nem egészen különböző beszéd e ez az eredetitől? De még messzebb vitetett e' szépítés által történt különbözés (hogy több apró példákat elmellőzzek) az utolsó sorokban. Az eredeti ezt mondja: Tengeren uralkodó király (Δεσποτα, úr)

egyenes hajózást, bajokon kivűl valót adj, Férje az aranyorsójú Amphitritának 's az én hymnusaimnak neveld gyönyörű virágait. Kazinczynál:

Te pedig tengereken uralkodó istenek' királya,
Amphitritának férje, ki aranyorsókat perget,
Engedj nekik csendes mentet
A' szirtek' örvények' vészei között!
De ápold énnekem is
Énekeim' kedves virágait.

Érdeme e' szépítés? Bizonyosan nem. Pindarusnak erre szüksége nincs 's e' fáradságot a' pindari való pompa' általhozására kelle vala tartani, mert a' mi a' felhozott helyeken több, nem pótolja-ki azt, a' mi a' következőkben kevesebb.

Vers 61. 's köv. az eredetiben ezt teszik: De ő Pythonban éles gonddal mondhatatlan haragot szorítva szivében indult menvén jósolatot kérendő (μαντευσομενος) e' türhetetlen szenvedésekről. Kazinczynál:

Pythonba ment hogy az istent
Megkérdené e' bús eset felől.

Ez valóságos extractus.

Vers 95. Az eredetinek szavai után: minekutána a' gyönyörű aranykoszorús ifjuságnak gyümölcsét elvevé. Kazinczynál:

Midőn az aranykoszorús
Ifjuság' szép korát eléré.

Hol van itt a' pindarusi metaphora?

Vers 104. Az eredeti szerint: ellenébe hangzott az igazmondó atyai szózat. Kazinczynál

Akkor harsogott isten-atyjának szózatja.

Kevesebb erővel.

Vers 154. Az eredetiből szorosan: édes kelyhe a' hangos énekeknek. Kazynczynál a' metaphora egészen elvész:

— kinek ajkairól
Édesen ömlik az ének.

Vers 162. Az Aitnai Zevsnek hatalma, Kazinczynál egyszerűen az Aitnai Zevs 's tb. illyenek. De egyéb iránt is rész szerint hibás értés, rész szerint változtatás által az eredetin sok erőszak történt. V ἑπτα δέπειτα πυρᾶν νεκρον τελεσθεντων minekutána a' halottak' hét mágláji elkeszültek, mert hét máglába rakattak a' hét seregnek halottai. Kazinczynál:

Megrakva álltanak a' máglyák
A' hét elhullottakért.

Ez azt teszi, hogy az egész híres veszedelem Theba alatt hét halottból állott.

V. 34. και μεγαν ὁρκον 's tb. szó szerint: nagy esket esküvén, ezt ő felőle nyilván bizonyítom, 's a' mézhangu Musák parancsolják. Kazinczynál elhagyással homályosabban:

Itt eskem neki nagy eskemet,
Azt úgy hagyja lantosának

A' mézszavú kilencz leány.

Vers 119. a' χρηστηριον (oraculum) helyett templom áll, 's felebb V. 112. μαντοσυνας (jósolat) kimaradt, 's így az isteni kettős ajándék' miben állta homályos.

Vers 138. szóról szóra: a' kemény hangu atyával (cum gravisono patre sc. Neptuno) teljesíti boldogságodat. Kazinczynál:

Atyáddal a' hullámforgató Poseidonnal
Végre hajtja a' mit fogadott.

Poseidon atyja volt e a' győzödelmesnek? Pindar itt úgy nevezi Neptunt atyának, mint Homernál Zevs atya mondatik minden relatio nélkül. *Végre hajtja a' mit fogadott* ez homályos, mert fogadott e valamit? A' 140—143. az eredetinek homályossága miatt nem említem; a' nyomban követők ezt teszik: avia mea materna est stymphalis florens Metope quae — Thebam genuit. Kazinczynál:

Anyámnak stymphalisnak őse virágos Metope
Ki — — Thebát szülé.

Pindar itt Thebát nevezi anyjának mint hazáját, Thebának anyja Metope, és így Metopét itt nagyanyjának mondja 's a' stymphalis, Metopéra vitetik.

Vers 169. μητηρ 's tb. anyja a' juhokkal bőv Arkádiának, Kazinczynál Arkadia' legelőjével adatik vissza. 'S tb. effélék.

Pindarust tökéletes színben 's nem-változó vonásokkal adni vissza bizonyosan nehezebb, mint Homért, talán épen lehetetlen; legalább még nem ismerek fordítót, ki Heynének erre nézve kimondott ítéletét a' maga példájával megczáfolta volna.

F.

IX.

Néhai Galantai Balogh János' több Vármegyék' főfő (sic!) táblabirája 's nyolcz ogszággyűlési híres (!!) követ' életrajza. Írta Ponori Thewrewk József Bars Vármegye' táblabírája. Esztergamban 1830. 21. lap.

Nem érezve mi volt, nem értve miért volt, nem álmodva mint lehete, kinek képét festeni akará, az a' mi volt, sovány periphrasisokkal tolt-be itt 21 lapot egyike a' legszerencsétlenebb biographusoknak, kiket valaha a' magyar literatura ismert. Azon szemrehányást, mellyel az életírók közönségesen váldoltatnak, hogy hőseiket szerfelett idealizálják, ez legkevésbbé sem érdemli: sőt unalmas, erőtlenűl bugyborékoló előadásával elfojtja azon jó képzeletet is, mellynek a' Balogh név' említésénél nem lehet nem támadnia mind azokban, kik e' jeles férfiu' tetteit tudják, ismerik. Egy nyolcz országgyűlésen nagy fénnyel ragyogott polgárról, kinek rendületlen, néha szinte gyengeségig makacs charaktere, mindenhol olly szembetünőkép, olly eredetileg saját vonásokban jelenik-meg, kinek minden tetteiből egy nemes, jóért, szépért buzgó szív sugárzott-ki, kinek hazafiusága, őstörvények, ősszokáshoz ragaszkodása

nyelveken forog 's például emlegettetik; szóval, egy Balogh Jánosról semmit sem tuda mást ez az elet-mázoló mondani, minthogy Podrecsányban született, Váczon, Nagyszombatban, Budán tanult, Szentiványi itélőmesternél királyi táblai jegyző, Ernyei ügyvédnél segéd volt, 's végtére főjegyző, táblabiró, alispán 's követ? Semmit sem elméje' kifejlődéséről, egy ismertető vonást sem lelki physiognomiájából, például 's tanulságúl, kivált az ifjabb, a' polgári pályára készülő olvasóknak? Árnyéka te a' nagy dicsőültnek! csak azt érdemletted e, hogy emlékezeted kontár kezektől profanáltassék? Negyven öt esztendei fáradságos, 's a' legszentebb hazafiúi buzgalommal futott pályádnak csak ennyi leve jutalma? — Fájdalom; fájdalom! hogy az emberek ennyire hálátlanok! Meddig a' haza' atyáji között polgár társaid' javáért izzadt homlokod, javaló tekintet 's örömtaps követte lépteidet, most midőn nem vagy többé, író; lelketlenség által kell bitangoltatnia tiszteletes nevednek.

'S ó szégyen! Vannak köztünk emberek, kik e' savatlan irkálásokat újságbeli enkomionokban világ' hallatára magasztalni eléggé szolgalelkűek.

Kinek a' természet elmét mostoha kézzel ada, ne vegyen kezébe tollat: szántson és vessen! Polgári koszorút érdemleni illy úton is lehet.

Bajza.

FIGYELMEZTETÉSEK.

1.

A' „Hitel" czímű munka' taglalatja. Írta gróf Dezsewffy József. Kassán 1830. 260. lap.

Azt állítani, hogy a' jelen könyvnek nincs becse, igaztalan dolog volna, de viszont azt, hogy az a' magyar literaturának egy valami különös tünemé-nye, csak értetlen hizelkedők fogják mondani. Van-nak itt néhány gondolatok, mellyekkel a' magyar olvasók' ismeretei gazdagulni 's nevekedni fognak, de vannak ellenben ollyanok is 's nem kis szám-mal, mellyek csupán és egyedül azért írattak, hogy általok a' könyv szélesüljön és telemed-jék. A' Hitel czímű munkának lelkét a' szerző nem látszik megfogni, gyakorta visszásan, vagy épen nem érti, mit miért monda a' Hitel' írója, azt pedig a' mit néhány helyt csak értetni akart 's nem monda, homályos sejtésekben is alig tudja gya-nítani. Azon írói hibák, mellyeket az előadási rendre nézve olly örömest hány a' Hitel' szerzőjének szemére, nagyobb mértékben vétkei ön ma-

gának, mint gróf Széchenyinek. Általában azt lehet mondani e' Taglalat felől, hogy azon jó gondolatok is, mellyek benne foglaltatnak, elmondva nagyobb részint roszúl vannak 's a' szerző azon írók' számába tartozik, kik igen sokat tanultakel a' világ' nagy írójitól 's fejeik a' gondolatoknak egy egész súlyos tömegével (massa) vannak megrakodva, de beszélni nem tanultak 's nem tudnak; 's így ez a' gondolatok' nagy serege az olvasóra nézve nem egyéb, mint föld alatt heverő kincs, mellynek ott léte bizonyos jelekből tudatik ugyan, de világosságra hozni 's haszonra fordítani nem lehet. Tárgyait a' Taglalat' írója sehol sem birta-meg, mindenütt azok győzödelmeskedtek rajta, mindenhol azok viszik őt, ő azokat soha, vagy igen ritkán. A' Figyelmeztetőnek nincs kedve, a' tudományok' ezen nemében, hová a' jelen könyv tartozik, vitákat támasztani, ha volna, észrevételei e' helyt ívekre terjednének: megtörténhetik azonban, hogy a' miket most itt általányosan 's csak figyelmeztetésül mond, egykor specificumokra fogja visszavinni 's egyszersmind azt tanácslani, hogy a' Taglalat' szerzője még egyszer adja-ki munkáját 's akkor a' könyvnek mintegy három negyedrészét törűlje-el, mert az széles és haszonvehetetlen, parlag és sovány, mint a' kecskeméti homoksíkok, 's csak itt - ott látni benne egykét szál szomorú virágocskát. A' többit dolgozza még

egyszer, de világosabban és praecisióval 's jobban tisztelve a' logika' törvényeit mint most, 's ekkor a' Taglalat omne tulit punctum.

A' Fgytő felette megütközött azon, mit a' könyv' elején nyilatkoztat-ki a' szerző, hogy t. i. az ortographiára nézve nem követte saját meggyőződését. Talán a' kritikát reménylette ez által lefegyverkeztetni? Különös egy mód! Fgytő ohajtaná tudni a' szerzőtől, mire volna az olly ember használható, ki meggyőződést nem szokta követni? —

Komjáti.

2.

Észrevételek a' Múzárion' III. és IV. Kötetéről. Írta Szalay László. Pesten (1830) 54. l.

A' szép reményű fiatal szerző, miként itt az előszóban vallja, egy köz tiszteletű költő' felszólítására készíté ezen észrevételeket. A' Fgytő örömmel tekinti azt, ha valamelly fiatal elme önnön tüzétől felbátorodva bírószékbe ül 's itéletét nemes őszinteséggel hallatja, örömmel tekinti még akkor is, midőn az a' maga itéleteiben botlik, mert ez a' bátorság a' természeténél fogva szerény és félénk fiatal korban erő és tehetség' szikrája: de azon gondolattal, hogy az ifju írókat más 's talán tekintetben álló férfiak szólítsák-

fel 's kénytessék tribunal mellé ülni, megbarátkozni nem tud. Nem mintha a' fiatal kor' itéleteit kárhoztatná. (ezek néha jobbak az ősz atyákéjinál) hanem azért, mert kényszerített ugrást 's erőszakot a' természetben nem szeret, az-az nem szereti, ha a' tanulóból idegen befolyásnak erejével tanító leszen. Az illy dolog nem kevésbbé izetlen mint a' mesterség' üvegei által érlelt gyümölcs. A' fiatal szellemben egy kényes húr van, mellyet auctoritás' kezével megillenteni nem kell. Tiszta és zavartalan hangot az ifjú szellemi lant később csak ugy fog adni, ha benne ez a' kényes húr magától zendült-meg.

A' mi magát a' könyvecskét illeti, ez sok részeiben jó, de mint egész hiányos. Az ifju szerző t. i. megitélte a' Muzárion' egyes darabjait, de annak egészét felfogni nem tudta. Tendentiáját és czéljait, a' benne uralkodó szellemet kellett volna az olvasó előtt kifejtenie, czéljait megitélni, kimutatni a' helyet, mellyet az a' magyar literatura' egészéhez mérve betölt 's megmagyarázni hasznait, igy lettek volna az itt elmondottak észrevételek a' Muzárionra, holott most csak észrevételek a' Muzárionban foglaltató munkákra De ez a' szerzőben nem fej' hanem kor' hibája, mellyet az idő minden bizonnyal orvosland. Illy problemák nehezebbek, minthogy az egyetlenegy tárgyon sokáig függni nem tudó fiatal elme megfejteni

birhatná. A' munkákra tett külön észrevételek részint jók, részint nem. A' nem jók között vannak ollyanok, mellyek ugyan magokban véve valók és megállnak, de más okokból, mint a' mellyekkel a' szerző támogatja. A' jók között a' Fgytő talált néhányra, mellyek meglepték, mellyekből az itélő tehetségnek idomai csillámlanak 's just adnak arra, hogy az ifju szerzőt a' kritikai pályán üdvezlő szóval köszöntse.

H... my.

3.

Toldalék-észrevételek gróf Széchenyi István' Hitel czímű munkájához. Egy Hazafitól. Második kiadás. Pesten 1831. 61. lap.

A' politicai tudományoknak általában, de kivált az úgy nevezett nationalis oeconomiának baráti, ezen aphoristicai észrevételeket nagy gyönyörűséggel fogják olvashatni. Miket a' Hitel' írója, vagy homályosan, vagy nem eléggé kimerítőleg érdeklett, azok itt röviden 's mély politicai belátással fejtegettetnek 's pótoltatnak-ki. Folytanak legyen ezen rövid észrevételek bár kinek tollából — mert a' szerző magát nem nevezi-meg — bennök az éles itélet 's valódi tudomány' jelei világos vonásokban mutatkoznak 's méltán lehet

sajnálni, hogy az illy érett ész' termékei nem a' magyar földön fakadnak-ki, hanem ügyetlen kezeknek kell őket idegen mezőkről hozzánk által ültetniök.

Örömmel láttuk, hogy a' könyvecske már második kiadást ért 's ohajtjuk, érjen egy harmadikat is, de akkor a' kiadó a' fordítást gyakorlottabb kezekre bízza: mert ez előttünk fekvő kiadásban majd minden lapon mutatkoznak tűrhetetlen beszéd-formák és balúl fordított műszavak, mellyek világos tanúságúl szolgálnak, hogy a' fordítónak a' magyar nyelv nem volt első nyelve, 's benne még csak járni tanúló gyermek, kinek minden tizedik lépése botlás; azonban, úgy látszik, jó úton van 's tanúlás és szorgalom által, ha a' szép nyelvűségig nem is, legalább a' hibátlanságig felvergődhetik.

4.

Bucsú-dal.

A' szán csikorg, a' szán szalad,
És benne ülök én;
Ah, véle víg kedvem halad
Reményem' reggelén.
Isten veled, te szép leány!
Vedd búcsu-csókomat,
Hidd, nem felejtlek téged el,
Téged galambomat!

A' tél midőn hozzád hozott
Csak akkor kedvezett:
De szán utat hogy jót adott,
Már abba' vétkezett.
Inkább boritna vízözön
Erdőt, hegyet, mezőt;
Vagy fergeteg dühödne, hogy
Ne látnál könnyezőt.

A' hó csikorg, a' szán halad
Tőled visz engemet;
Hagyd már, epessze bús keserv
Érted hü keblemet.
Hajh, szebb virágra érdemes
Lett volna életem!
De bús vihar csatáz velem —
Légy boldog, édesem!

Fogarasi János.
(Aglája II. k. 1. 160.)

Lyrai költésünk még mind eddig szegény, kivált dalokban felette szegény, a' mi már magában véve is elég baj, mindazonáltal még tűrhető volna, ha gazdagodása iránt kinézeseink lehetnének: de végig tekintvén ifjabb íróink' dolgozásain — mellyeknek az esztergami Urania, erdélyi Aglája, 's a' Tud. Gyüjteményhez kapcsolt Koszorúnak nagy része leve rakhelyévé — fájdalommal kell vallanunk, hogy bennök a' poetai léleknek csak csillámait is alig találhatni.

Illy szegénységben minden virágocskának, melly kelyhébe költői illatot rejt, ha még olly parányi is az, szívből kell örvendenünk. Illy virág a' jelen dal is, melly az Aglájában megjelent munkák közt — ide értve még a' drámaiakat is — legméltóbb jussal érdemel figyelmet. Benne lyrai lélek szól, az ideák logikai folyamattal ajánlkoznak, 's az a' csend a' vesztés' érzelmeiben, az a' könnyűség 's egyszerű csín czifrázatok nélkül, mellyek rajta mutatkoznak, nem lehet nem kedves azok előtt, kik a' művészség' sanctuariumába avatva vannak; szóval, a' dal mind alkatjára, mind kivitelére nézve jó, csupán azt kell ohajtanunk, hogy némelly apró hibáktól tisztíttassék-meg, mellyeket most már, hosszabb idő' elfolyta után, a' dal' éneklője ön maga is minden bizonnyal észre fog venni, 's hasznosabb leszen reá nézve, ha magától veendi észre, mintha mi jelelnők-ki.

Fogarasi János több versezeteket is ada az Aglájában és máshol; mellyeknek nagyobb része bennünket azon reménnyel biztat, hogy ha az ifju költő magát rosz tanács, de leginkább rosz példányok által elszédíttetni nem hagyja, ha őrizkedni fog azon üresen csillogó szógőztől, mellyet nálunk a' romlott ízlés, 's a' német' mysticismus' lelketlen utánazása szült 's néhány év óta gyakorlásba veve, 's melly ifjainkra olly könnyen

ragad-el; ha mind inkább igyekszik azon út felé közeledni, mellyen a' németeknél Gőthe járt 's mellyen nálunk Kölcsey örök zöldeletű koszorúkat fűz a' Dal-Musa' fejére, egykor törekedéseinek szép következetét fogja láthatni. A' pálma ki van tűzve számára, de felette messze 's felette síkos és meredek hozzá az út, illő hogy ifju kebleʼ szép lángjaiban elnyeréséért megküzdjön.

Bajza.

TÖREDÉKEK.

Kritikusnak szorosabb kötelessége a' műv' hibájit mint szépségeit felfedezni. Amaz az írókat inkább neveli és tanítja, mint ez. A' szépet a' genie természetes vonzódásainál fogva is érzendi, azért a' műbíró csak az igen fínom 's elrejtett szépségeket jeleli-ki, mellyek talán a' genie' figyelmét is elkerülhették volna; a' hibáknak ellenben mindenikét a' legsanyarúbb módon számítja-fel. Olly munkákban kivált, mellyekben sok a' jó és szép, kötelessége a' vétket, ha még olly parányi is az, keményen megróni. *Herder.*

Az ember mindég ember marad, az íróban, a' kritikusban, az olvasóban egyformán. Ha reményled, hogy az író a' kritikus által megtérítessék, hogy a' kritikus a' maga csalhatatlanságát szerény kétség alá vegye 's hogy az olvasó a' kettőről részrehajlás és előítélet nélkül hozzon ítéletet, úgy lehetetlenséget reménlltél. És még is ezen három rendbeli embernek kell az összeérés' pontjainál fogva előbb utóbb egymást köl-

csönösen előbbre vinni, midőn vagy világos reflexiók, vagy homályos reminiscentiák által egymásnak principiumikat így vagy amúgy, magokba szívják 's az önszeretetnek azon biztatgatásai mellett, hogy egyedűl saját fejeik után indulnak, kölcsönös egymás után idulásnál fogva emelkednek. *Kölcsey.*

Midőn a' megzaklatott író kritikusának többé semmit sem tud felelni, ezt szokta mondani: ten magad sem tudnád jobban. Ez épen annyi, mintha a' dogmaticus philosophus a' skeptikusnak azt vetné szemére, hogy nem tud systemát találni. *Schlegel A.*

Nálunk még maiglan sem szünt-meg a' kritika ellen való panasz. Kezdő literaturában buzdítás kell nem vessző, — mondják. Vessző, mondom én. Olly korban midőn szomszédaink' literaturája fénypontján áll, midőn mi magunk megbarátkoztunk a' külföld' nagy nemű lélek-műveivel; olly korban nem ballagni, hanem szökni kell, hogy a' müvelt olvasó' várásit kielégíthessük. Míg mi ízlés nélkűl költünk, hagymázban fordítunk, míg a' tudatlanság, félszegség tanítói méltóságot usurpál, várhatunk e szebb jövendőt? Miért kimélet, sőt buzdítás az illyennek? Hogy soha jobb utra ne térjen, hogy a' roszat szaporítsa,

melly a' legbuzgóbb hazafit is elijessze a' honi literaturától? Én azt hiszem, hogy a' vessző, ha fáj is, azt, kinek talentum juta, gyógyítani fogja; a' többi némuljon-el 's igyekezzék inkább jó olvasó lenni, mint rosz iró. Én számtalan jó olvasót ismerek, ki nem iró; de egy rosz írót sem, ki jó olvasó volna 's azt tapasztaltam azon felül, hogy senki nem rontja-el olvasóinkat inkább, mint a' rosz iró, mert ennek szinte vérében van, mindenütt 's mindenkor kiönteni mérgét arra, kit el nem érthet. — Szűnjünk-meg azt hinni, hogy s o k kell; nem! előbb jó kell! Ez el nem fog avulni 's idővel sok is leszen. Több idegen tanulta-meg a' gael nyelvet az egyetlenegy Ossian miatt, mint a' magyart egy sereg rosz iró miat fogja. Szünjünk-meg azt hinni, hogy nálunk még korán jő a' kritika; sőt valljuk-meg, igen is elkéstünk vele. A' fát addig kell hajtani, míg gyenge. Ha mi kritikaibb lélekkel vittük volna dolgainkat régtől fogva, bizonyosan más színben állana előttünk a' jelenkor, 's jelentéseink örvendetes hangon zengenének: holott most nehéztelés, sőt elkeseredett érzés fakaszt a' szólásra. *Toldy Ferencz.*

A' közember gond nelkül, semmitől el nem fogódva, adja magát által azon kedves érzéseknek, mellyeket benne valamelly műv gerjeszt: a' va-

lódi philosophus ellenben úgy van a' művitélettel mint a' müvész volt, midőn munkáját készíté. Eleinten oda engedi magát az első benyomatok' tüzes, elragadó ingereinek, de meg lévén győződve, hogy a' valódi szép a' vizsgálat által mindég nyer, visszatér 's nyomozza okait a' müv' hatásának 's nyomozás közben eltűnik a' szemfényvesztő, a' hamis érdeklet 's megmarad a' való 's ezen taglalat által azon helyezetbe jut a' vizsgáló, hogy tetszését és érzéseit okokra tudja állítani, 's a' művről valódi 's józan itéletet mondhat. *D' Alembert.*

Olly dolgozásokban, mellyekhez inkább ész és itélet, inkább hideg megfontolás, mint képzeleti erő kivántatik, a' fiatal férfi elmék bizonyos asszonyi charakter' bélyegével szoktak megjelenni. T. i. az asszonyi elmék' munkáji többnyire csak részekben jók, az egészben hijányosak. Az a' ponere totum, melly az érett férfi ész' sajátja nekik nincs adva. Erejök egyes gondolatokba, egyes észrevételekbe ömlik-ki, valami nagy egészet felfogni, bizonyos meghatározott czélokhoz vinni nem képesek. Pichler Carolínától egész Staelig, a' nagy hírű franczia Staelig példákban látszik ez bebizonyodva lenni. A' fiatal férfi elmék' művein szinte ez látható, csakhogy nem olly mértékben, mert az asszonyi elme' reflexiói fínomságát, pa-

rányi 's az ő körébe tartozó dolgok felett, gyakorta a' legélesebb férfi elme sem képes utólérni. Vannak azonban a' fiatal elmék között, kik ezen általányos észrevételtől kivételt tesznek, azok t. i. kik eléggé szerencsétlenek voltak korán megérni. Mi legyen ezen hasonlatnak kútfeje, kitalálni nem nehéz. A' fiatal elmék, valamint az asszonyiak, elveket (principia) nem követnek, őket szenvedelem és vérhabzat, képzelet és homályos sejtések ingatják, tetteiknek nem ész hanem érzések vezérei. Ezer nemű ideák kerengenek ezerképen egy fiatal lélekben, czél és szorosan meghatározott rend nélkül; az a' világ, melly bennök él, nagyobb részint csak chaosa az anyagoknak 's később lesz egy istenség eljövendő, melly száraz földet és tengert ezen chaosban egymástól elválasztand 's elrendeli a' természet' nagy systemáját. Meddig ez nem történik, a' fiatal' elme' ismeretei nincsenek rubricákba osztva, nincsenek elvekre alapítva 's habzás és bizonytalanság mutatkoznak rajtok. *Bajza.*

Hizelkedni egy müvésznek én csak azzal tudok, ha mondom, hogy távol van minden hiú sértődéstől, hogy a' müvészet előtte minden, hogy örömest hallja magáról az itéletet 's inkább kiván néha balúl is, mint ritkán megitéltetni Ki ezen hizelkedést nem érti, jó véleményt maga iránt

bennem nem gerjeszthet 's nem is méltó, hogy művei tanultassanak. A' valódi virtuóz, bár milly zajt támasszunk felőle, el nem fogja hinni, hogy tökélyeit látjuk és érezzük, meddig nem sejti, hogy mi az ő gyengeségeit is észre tudjuk venni. Nevet és gúnyol bennünket titkon, ha látja, hogy határ nélkül csudáljuk 's egyedül azoknak dicséretei csiklandják, kik felől tudja, hogy gáncsolatra is van bennök szív és erő. *Lessing.*

A' milly mértékben tudunk, szinte abban tudjuk, hogy nem tudunk: és így a' legnagyobb tudomány 's legnagyobb tudatlanság együtt járnak. Boldog, ki e' tudatlanságnak birtokába juthatott, az nem lehet nem szerény. *Bajza.*

Ki csak erősen fűszerezett 's olly étkeket kedvel, mellyeknek készítésekor a' mesterség' minden fortélyai munkába vétettek, hogy általok az érzékek erőszakkal ingereltessenek, annak **érzéki ízlete** romlott. Ki a' messzéről öszvehordott erőszakos czifrázatokat kedveli, a' feszült, öszvebonyolodott szépségeket, csillogó piperét vadássza 's a' természet' magas egyszerűségét érzeni nem tudja, annak **értelmi ízlete** romlott, lelke beteg. *Voltaire.*

Író, ki a' sokaság' tetszését vadássza, szolgai lélek; soha alacsonysága' porából felküzdeni nem fog. Ki senki' ítéletével nem gondol, magahitt esztelen 's betegségeiből örökre gyógyíthatatlan. Legbölcsebben tettél, ha ama' könnyelmű vetőként az evangeliumban szorgalmasan elszórtad a' magot, nem tekintvén hová hultak, nem kérdvén mi leszen majdan belőlök. Ki ezt nem képes, jobb ha az írói pályáról vissza vonúl és soha a' publicumi ingadozó ítéletekkel nem vesződik. *Bajza.*

KRITIKAI PÁLYA-ÁGAK.

1. Tud. Gy. 1817. III. Köt. l. 88.

Sok nálunk az író, örvendj haza! mennyire törtél!
Egy megye hatvant ad: mennyi tud írni, csodáld!
A' ki tekintetes úr az méltán bölcs nevet óhajt,
Tudja mi a' szép, jó: ló, pipa, puska, — — ó.

2. Ossianisták.

Nagy feszesen neki áll a' majomsereg és a' vak ősznek
Vészben uszó leplét lopva nyakába veti;
'S nem birván kobzát prosában pengeti hőseit
Míg orrára bukik nagy buzogánya alatt.

3. A' hazafiak.

Kértek 's a' *haza kér*, firkáltok 's a' *haza buzdít*;
Csizmátok nincsen 's a' *haza álljon elő*.
Áldoztok bogarat 's azt a' *haza nézze tuloknak*
Szándéktok jó volt 's a' *haza áldjon ezért*.
Vesztegetők, szentségtelenek! mi düh szálla belétek?
Mit keres a' szent szó szenttelen ajkitokon?
Szűtökben legyen a' haza, és ha kimondani szükség
Tetteitek zengjék nagy, diadalmi nevét.
Akkor lesz neve a' bűn' 's baj' szörnyeinek ölője
'S nép és isten előtt becsben az áldozatok.

4. Az országgyűlési Pindarosnak.

Akarni 's nem tudni írni
Egek, minő gyötrelem!
Izzadni 's képet nem lelni
O kába szenvedelem!
De ha nem tudsz, mért küzködöl?
Véled, hogy hazádnak élsz?
O ne hidd, bár gőggel tele
Dolgozol még is henyélsz.
Kiben versgyártás' szomja ég
És lelkében nincs ügyesség,
Annak élte szomorú,
Bére tövis koszorú.

---

5. Náray Himfyhez.

Állj-meg, Himfy, szemlélgessük
Kedves Máréváromnak
Kellemeit 's fejtegessük
Érdemét románomnak.
A' tetemes román-szerző
Himfyhez illy kérést tett,
Himfy megsajnálva szegényt
Neki imígy versezett:
„Munkád olly bő kellemekben
'S gazdag a' szép erkölcsben,
Mint a' zordon tél füvekben
'S a' száraz fa gyümölcsben.
Bája elűz mindeneket
Könnyűsége huz, von, ránt,
Ha lelni is benn köveket
Másoké a' szép gyémánt.

A' munkának intézete,
A' tárgynak felfogása,
A' stilusnak gördülete,
Tartása és folyása;
A' néhány vers' lebegése,
Melly versenyg a' prózával,
A' személyek' bélyegzése
Minden jobb ízlést megcsal.
Milly zokogó érzeménye!
Indulati hidegek,
Régi újság leleménye,
Rendelési ridegek;
Hőse csupa sympathia,
Vakon ugrik érzése;
Szava csupa melodia,
Ittas bakter' zengése.
A' sok panasz pityergéssel
Ölelkezik képében,
A' betyárság gyöngédséggel
Egymást váltja e' mívben.
O szép román! kedves román!
Szegény elme' sugára!
Ennél felebb nem is megy tán
A' rosz költés' határa.
Készülete hideglelős
Múzsának az ihlése;
Tanúsága egy érzelgős
Vén dada' csevegése.
Bajnokinak leírása
Parókás' máz' festése;
A' beszédnek lágy folyása
Társzekérnek pörgése.

Olvasása ásítozást
És unalmat osztogat,
Minden kedvet és andalgást,
A' szívben elfojtogat.
A' mit a' szem a' munkán lát
'S a' mit benne az ész lel,
Illy rémítő illy vad csodát
Más bajjal tűntetné-fel.
Mély álomba varázsland
A' legvígabb szíveket,
Jéggé faggyá változtatná
Az ifjúi hevéket,
A' recensenst engesztelné,
Ha gőgös előszava
Fen héjazva nem hirdetné,
Millyen dicsőt alkota. —"

6. Regék.

Sallangos machinák hősid sors-csípvé kidőlnek
'S hamvaikon czifrán pöfledez a' szerelem.

7. Alkalmi versek.

Megholt, Musa, zokogj. De külömb jön utána, mosolygj
Tűzre koboz! van már kis hivatalra remény. (már

8. Magyar Müllner.

A' tüzelő sorsot nyakon öntéd prosa-vizeddel
Még te a' sorsot is így mostoha sorsra hozád.

9. Szöszvár.

Szűzvárból Szöszvárt gyaratott a' parlagi költő;
A' szöszt elrontá 's csak csöpü-vára maradt.

10.

A' szösz gyúlékony tűz 's lángtól óvni okosság:
Óvá a' költő 's bő vizet öntöze rá.

11. A' hős' árnyékához.

Bátori, mért győztél? Epikus most 's opera-gyártó
Piszkolják nevedet: jobb vala, Bátori, vessz.

12. Hires magyar németköltő.

Merre van a' te hazád, vendég szózatnak irója?
Kedves e áldozatod és kik az isteneid?
Bujdosol és nem fogsz, boldogtalan, érni hazába;
A' kit imádsz bálvány, füstbe megy áldozatod.

13. Draper Elíza.

Ki háborít-fel sírom' éjjeléből
Hol évekig nyugvám bántatlanúl?
Ki tépi koszorúm' szép fűzetéből
Rózsáimat olly irgalmatlanúl?
Mi édes indulatban ömle-ki,
Azt D.... i rút hangokban zörgeti;
Keblem reája „megrázkódtatódik"
'S Elíza új halálával vivódik.

14. Bústelki.

Hát te magadka vagy itt illat 's szín nélkül az ormon?
Hervadj-el, nem kér senki is, árva virág!

15. .....váry.

Marczonglod fejedet 's bámulsz, bogy semmire sem mégy?
„A' hol nincs ne keress" régi 's mi drága tanács.

16. M és N Szegeden.

Vígjátékot irál 's szomorú a' Musa felette;
Mást ütnél 's botorúl, kába, velődet ütöd.

17. Sz.....sy.

Kezdve hatál, mi sokat váránk, de te vissza felé szállsz;
Így pillangódban szinte ten élted' irád.

18. Hegedeu zooban zeep meseet ielentec.

Pusztáról jövök én ízlést terjesztni közöttünk:
Tükröt adok, Musám, nála zsirozta haját.

19. Pörkezdő.

Híres nagy pörnek te valál kezdője H.....y.
Tudnillik magas a' tölgyfa 's te makkja valál.

20. Hunyadi László.

Lábod alatt vágsz fát, te igen vigyáztalan író,
Blanka ugrik 's Gyéned szegte miatta nyakát.

21. Se.....k.

Szólj, mit akarsz? „Nagy hírt." Igen is, léssz példa bizonnyal
Melly csunya 's émelgő képzet hijával a' vers.

22. Máré-vára.

Oh Máré, Máré! tetemes bűn, szörnye korunknak!
Gőg szüle, ámbátor életed árva, sovány.
Mátra nem olly sziklás mint stilusod; és mi szövésed?
Mostani kor pityereg hajdani pletyka miatt.

23. Dráma-enyvező.

Drámád érzelgő ha vig és ha komoly csupa könny-ár;
Víz, melly ürge gyanánt végre kiönti hired.

24. Jatro-grammatikoshoz.

Tanultad Révait, de meg nem tanultad;
Nyelveddel törvényit 's sírcsendét feldúltad;
Azt kiáltád neki: „nyugodjON békével!"
Verseghy sem merte döfni illy epével.

25. D.....G.....ra.

Ködben emelkedtél 's a' köd nimbus vala fődnek:
Szállj-le, verőfény van — 's hajdani nimbus oszolj!

F-V. T-K.

TOLDALÉK.

Észrevételek

a' Conversations-lexikoni pörhöz

gróf Dezsewffy József

ellen.

„Despoten in den Wissenschaften, und offenbare Hasser der Wahrheit, müssen und sollen zu Boden getreten werden, oder es ist mit dem Geschmack, der Freyheit zu denken, und den nützlichsten und menschlichsten Wissenschaften geschehen.“

Ismét lexikographusi zajgás, 's ismét Döbrentei szóban! Tehát még sem elég, a' mi felőle publicumnak mondatott? Kényszerít, hogy újra szóljak, 's elmondjam, a' mi még eddig elhallgatva volt? — Azt reménylette talán ez a' csudálatos elméjű író, hogy ha méltóság' és tekintet' aegise alá vonúl, 's tőle koldúl menedéket, pártfogást, védelmet, megszabadítja magát? Azt hitte e, hogy én a' polgári világ' magnását tudományok' világában is magnásnak fogom ismerni, 's mihelyt ő lép-fel, én arczra borúlok, mihelyt ő hallatja szavát, én végkép elhallgatok? — Megtanultam igen is a' társasági élet' viszonyait tisztelni; tudom, hogy ott herczeg és gróf, báró és nemes, polgár és paraszt van; mivel tartozom mindeniknek, egyenként és együtt, értem; de értem vi-

szont azt is, 's igen jól, hogy ezen tartozás, ezen kötelékek, csak a' polgári kör' határaig nyulnak, 's ott, hol az irói respublica kezdődik, hol a' tudományok' országába léptünk, hol a' társalkodási conventióknak vége, ezek is megszakadtak. Itt nem érdem, nem születés, nem hivatal többé, egyedűl okok, egyedűl ész adnak elsőséget; 's én ezeknek szoktam, ezeknek tudok térdet és fejet hajtani, nem semmi auctoritásnak, nem semmi grófi méltóságnak. Jaj akkor a' magyar literaturának, jaj az ész' cultúrájának egész egyetemleg, ha felette magnási kény dictátorkodik, ha az igazság' őszinte szavát hatalomszó harsoghatja le! Ez volna a' Döbrenteiek' diadalma, ez a' józan ész' veszedelme! Azért minekutána ezen lexikoni pörbe magát egy gróf Dezsewffy József avatta, 's ok nélkűl avatta, 's ellenem, ki őt soha és sehol bántólag nem érdeklettem, olly kifejezésekre vetemedik, mellyekre just, neki kivált, tetteimnek egyike sem adhata, engedje-meg 's tulajdonítsa magának, ha itt a' grófot az írótól benne elválasztom; 's úgy szólok vele, mint silány védőjével egy magához hasonló silány magyar írónak. Mert egyébként, ha az érdemes gróf felől polgári tekintetben kellene

szólnom, akkor a' legőszintébb tisztelettel, legméltóbb hálával emlékezném azon érdemekről, mellyekkel egykor polgári pályája fénylett.

A' magyar íróknak talán egész seregében, senki még olly jól be nem bizonyította lelki szegénységét mint Döbrentei, midőn védeni hagyja magát gróf Dezsewffy által. Tehát nem mert maga előlépni, állításaimat tagadni, okaimat megczáfolni, felhivásomat elfogadni? Tehát megszenvedi magán a' rágalmazása által nyert czímet? Tehát tettével bizonyítja-be, hogy reá érdemes volt? Íme, a' gőgös mivé leve! Íme, a' kérkedő campei nagy ész mint türpűlt-el, mint hunnyászkodott-meg az igazság' bátor szava előtt! Kiben lélek és tehetség van, ki ügyét igaznak érzi, az bátran mérközik-meg ellenségével, 's büszkébb feláldozni magát, hogysem más' védelmét koldulva bujkáljon, hogysem másnak engedje víni a' bajt, mellyet kivínia ön magának illett volna. Igen, az erős, a' bátor, kiben lélek és tehetség, ki ügyét igaznak érzi, az bizonyára így teszen, az így tett volna; de Döbrentei . . .? O sajnálatra méltó író! O szerencsétlen lexikographus! Sic enim jam de ipso loqui decet, non ut odio permotus esse videar, quo debeo, sed ut miseri-

cordia, quae ipsi nulla debetur. Én gyáva lélekkel, ki szemembe tekinteni nem mer, veszödni nem akarok, nem fogok, szégyenlek. Ez oka, hogy jelen észrevételimet, az ő bajában, nem hozzá, hanem gróf Dezsewffyhez intézem. Gróf Dezsewffyhez, ki eléggé kegyes vala szegény társa' ügyében megszóllalni, kinek jámbor szándékáért Döbrentei sokkal tartozik, habár olly védelmező is, millyet csak ellenségünknek kívánnánk. Ő nem csak meg nem szabadítja védenczét, sőt, fájdalom, ön maga is sebzi. Azonban jámbor szándékát dicsérni kell; mindent megteve, a' mit csak tenni tudott; hogy többre ereje nem volt, azt vétkelleni nem, egyedül csak sajnálni lehet. Et voluisse sat est.

Én barátja vagyok a' tollcsatáknak: de csak azoknak, mellyek ésszel, hasznos tárgyak felett, 's nemesen folynak. Ezek a' lexikographusi nyavalygások a' csata' nevét nem érdemlik; 's még kevésbbé a' hasznos tárgyak felett 's nemesen folyt tollcsata' nevét, 's a' sors engem mostoha kézzel vert-meg, midőn Döbrenteit, a' Tudom. Gyüjtemény' nyugalomba tett redactorát, 's gróf Dezsewffy Józsefet ellenkezőimmé tevé. Az elsőnek az baja,

hogy semmit sem tud; a' másodiknak, hogy igen keveset, igen roszúl; a' harmadiknak, hogy szerfelett sokat tud. Az első, érezvén szegénységét, csak akkor beszél, ha kénytelen, ha el nem kerülheti, 's akkor — o Musák és Gratiák! — micsoda beszédek azok! micsoda förtelmei a' magyar stilistikának! E' dagály és pöffedség, ez az ideák' feszengése, ezek a' logikátlan következtetések, ezek az összekuszált periodusok! Soha illyenekről Quinctilian nem álmodhatott. — A' második, ez a' tribus Anticyris insanabile caput, az elme' szükét csárdákban szedett epithetonokkal pótolgatja 's úgy rohan-elő, mint a' fegyverneki tanyák' dorongos vitéze. — A' harmadik, kiben a' sok meg nem emésztett tanulmánynak egész chaosa kereng; kinek fejébe, az elmeáradás miatt, többé semmi sem fér, 's ez a' lexikoni pör sem férhetett, 's azt sem tudja valóban micsoda ügyet védelmez, 's még is replicáz. De minek is azt neki tudni? ő a' nélkül is replicáz; leirja, tudniillik, a' Választ újra, megtoldván itt-ott egykét iskolamesteri penészes phrasissal, melly tele fejéből gyakran akaratja ellen is kicsöppen. Mert könnyebb azon czímet elviselni, habár gyalázat is, mellyel az

imitatorokat a' Pisókhoz írt levél megtiszteli, mint fejünkből egykét eredeti gondolatocskát kifacsarni. Mi gyönyörű triumviratus ez! Felette kár, hogy nincs literatori invalidus ház, — oda kellene őket nyúgalomra tenni. De a' dologhoz!

Gróf Dezsewffy örvend, hogy Válaszomra válaszolni tudott. Ennek szivemből örvendek én is; de még inkább örvendettem volna, ha a' gróf egyszersmind jól is válaszolt volna. Mert így, midőn látnám, mint igyekszik és küzd, vív és forr, csakhogy elméskedhessék, 's elméskedése végtére is nem elmésség, hanem tompa neveletlenség, mellyet a' sok érdemű gróf, ki „eddig a' nyájasságot és szelídséget kedvellette" most tanult vala, ősz korában, mióta a' lexikographusi czéhbe méltóztatott állani; midőn látnám, hogy a' lexikoni pörnek komolyabb részeiből is tréfákat űz, apróságokkal bibelődik, 's „mint kis méhe, csak ott a' vizerek körül düngécsel;" 's hogy ezen öt-hat ívnyi lexikoni pört sem volt képes megtanulni, 's történeteket mondogat belőle, mellyek meg nem történtek, dolgokat bizonyítgat-be, mellyeket kérdésbe senki sem veve; 's végtére, hogy Válaszomra írt válasza, nem csak unalom nélkül nem olvastatik (mint a' grófot

jámbor álmai csalják), hanem sokak által csömörlet miatt épen nem is olvastatik; mind ezeket látván, mondom, csekély örömemet elfojtotta azon szomorú gondolat, hogy a' gróf illy szegényűl, illy nyomorúan válaszolt 's válaszából nekem ismét azon parányi vigasztalásom sem lehet, hogy erős, ép elméjű, éles itéletű ellenkezővel kelle mérköznöm. Mert higye a' jó gróf, én inkább kívánok meggyőzetni egy spartai nevendéktől, mint egész sybarita seregen győzödelmet venni.

Felette kellemetlen dolog, 's én olvasóimat jobban tisztelem, mint hogy magamnak volna kedvem, gróf Dezsewffy' izetlen főzeményeit itt újra feltálalnom: de felebaráti 's igazságszeretet parancsolják, hogy a' tévelygőt igyekezzünk jó útra vezetni, 's ez legyen mentségem, hogy a' lexikoni pörnek gróf Dezsewffy által elgyermekesített, elalacsonyított tárgyait ismét szóba veszem.

Gróf Dezsewffy engemet jelszavában *irígységgel*, válaszának több helyein pedig *kajánsággal* vádol. Az olvasó ezen két epithetont az unalomig hallotta; mert a' lexikon' védőji annyiszor használták, hogy végtére már minden élök elkopik. Annyi zaj, annyi lárma után, nem lesz te-

hát szükségtelen kérdeni, valljon mit irígyelhetek én ezen jámbor lexikon-író urakon? — Döbrentei' campei nevét? Írói nagy tetteit, mellyekkel Brockhaus' Conversations-lexikona' VI. kiadásában ön maga dicsérgeti magát? Írói érdemeit, mellyekkel a' derék férfiu Bowringot maga iránt tévedésbe hozta? Szóval, Döbrentei' nevét, Döbrentei' hirét irígylem-e? Ez a' kérkedésekből, önmagasztalásokból szőtt gőzfátyol, már eddig is nagyobb részint el van tépve az igazság' szava által, 's kevés idő mulva egészen semmivé foszland. Döbrentei' tudományát? Ez kevesebb mint hogy érte esdekleni, fonákabb mint hogy irígyleni, csekélyebb mint hogy miatta harczolni lehetne. Vagy talán épen Döbrentei' nyelvismereteit, mellyekkel *Shakspeare' Macbethjét* elbitangolta, *Müllnernek* általa úgynevezett *Vétek-súlyát*, *Moliere' Fösvényét*, *Yorick' leveleit* a' stilistikai jozanság' és izlés' pasquilusaivá tette? Valóban méltó tárgyai az irígylésnek!

Nyugalomba tett redactor úr semmit sem teve még, következőleg semmiét irígyleni nem lehet, mert a' *Scott Walter'* igen középszerű fordításáért, 's azon sok halljuk és éljenért, mellyek által a' Tud. Gyüjteményben re-

dactiói lételét észrevehetővé tette, ha igazságos tud lenni, ön maga sem fog érdemre számot tartani, 's még kevésbbé a' magyarírói czimet bitangolni.

Azonban lehet, gróf Dezsewffy hizelkedik magának azzal, hogy ő irígylésem' tárgya, el kell tehát mondanom őszinte itéletemet dolgozásai felől. Gróf Dezsewffy egyike azon magyar íróknak, kiket a' horatiusi *fama mendax* vak kedvezésből veve szárnyaira. Ő biographus, poeta, grammatikus, aesthetikus, meg' minden; 's végtére semmi sem, 's épen azért semmi, mert minden. A' pankratiasták rendszerint így járnak. A' sok miatt elmulasztják az egyet, 's mert mindenek akartak lenni, jók semmiben sem lehettek, vagy legalább igen kevésben. Szerencsétlen emberek, kik fő figyelmet az emlékező, nem az itélő tehetség' kifejtésére fordítottak. Emlékezetük ugyan nagy leve, szerteleníl sokat tanulhattakmeg, de mi nyereség benne? Az emlékezés' virágainak az itélet' mezején kell kifejleniök, hogy hasznos gyümölcsöt hozzanak, különben nem érdemlették, hogy őket a' kertész' szorgalma ápolta. Fájdalom, gróf Dezsewffynél épen ez a' baj. Nála az itélet' mezeje annyira elsoványult, el-

parlagodott, hogy rajta egyéb mint páfrány *) és bogács többé nem teremhet. Ő emlékező tehetségét, széles olvasását, mindenhol örömest mutogatja: de az itélet itt, amott 's mindenütt olly tompán, olly vakúl botorkál, hogy kérdeni csaknem mindég lehetne: nem pirúl e gróf Dezsewffy olly dolgokat írni, mellyeket az ép elme olvasni is pirúlhat?

Előttem fekszik az 1818. Tud. Gyüjtemény' II. kötete, hol gróf Dezsewffynek egy értekezésére nyitok. Benne a' nagy érdemű gróf magyar orthographiára tanítja „csuhadárját." Hasznos dolog, ha az olvasó a' maga írójit ismerni tanulja; 's ez az értekezés olly festői vonásokat ad a' gróf' írói charakteréhez, hogy azokat köz nézés' tárgyául ki nem tenni vétek volna. Belőlük következést vonni a' gróf' egyéb munkájira is nem leszen nehéz. Kinek itélete olly könnyű tárgyban, mint a' magyar orthographia, ennyire tévedhet, annak dolgozásai felől egyéb, talán nehezebb tárgyakban, sokat feltenni nem lehet. Ez a' kitérés itt épen nincs helyén kivűl; practice fogja bizonyítani, a' mi felőle felebb mondatott.

*) Szabolcsban ismeretes növevény.

Értekezése' elején azt állítja a' gróf, hogy a' magyar szókat a' szerint kell leírnunk, mikép en kimondatnak, következőleg az ígeragasztékokban y-nal, például: *kinállya*. Ki a' magyar nyelvtudománynak csak küszöbéig haladott is, észre kellett vennie, hogy az ígeragasztékokban az orthoepia homlokegyenest ellenkezik az etymologiával, következőleg az, ki a' kettőt egymás mellett megférhetőnek állítja, képtelenséget enged-meg 's vastag logikai absurdumba téved. 'S íme, gróf Dezsewffy, ki értekezése' elején azt állítá, hogy az orthoepia szerint *kinállyá*-t kell írni, alább azt mondja, *kinálja* is (etymologice) jól íratik, a' mi annyit teszen, mint simul esse et non esse. Principiuma lévén gróf Dezsewffy' orthographiájának az orthoepia és etymologia együtt, könnyű képzelni, minémű értekezést épithete e' logikai absurdumon. 'S valóban, olly sok nevetséges dolgot egy csoportban, mennyit ez az értekezés magában foglal, alig találhatni; 's ha a' gróf' *csuhadárja* innen tanult volna magyarúl írni (a' mit nem hiszek), fejének az inconsequentiak' ezredétől nem lehetne nem szédelgenie. Itt taníttatik egyebek között a' gróf által, hogy *tartománnya*, *attya*, *kinállya* és *tarto-*

mánja, atja, kinálja; ahoz, a' hoz, azhoz, ahhoz; szivesen és *szivessen; Horatzius, Horatius, Horátz, Horácz, Horaczius* mind jól iratnak, legjobban *Horász.* Itt állíttatik, hogy a' gróf nem látja által, miért kelljen a' helyek' országok' nemzetek' személyek' neveit nagy betűvel írni, még is nyilván mondja, hogy ő azokat nagy betűvel *szokta*, nagy betűvel *fogja* írni. Igen helyesen! mutassa-meg a' gróf, hogy határtalan úr. Mi vakmerőség volna kívánni, hogy ő még okoknak is engedjen! Hiszen ez ellenkeznék, az ő ideája szerint, a' magyarnemesi cardinalis praerogativákkal! — Itt mondatik továbbá, hogy a' gróf csak rövid szókat szokott egybeírni, mert „ha hosszúkat is egybeírna, azok hosszúk volnának." O csuhadár! melly tanúság számodra! — Három mássalhangzót soha sem ír a' gróf együvé, nem írja, például, *szán Tszándékkal*, hanem *szánszándékkal.* Miért? azt én bizonyára nem tudom, de még a' gróf sem ám! A' gróf *igaSságot* is ír, ámbár tudja, hogy nem így kellene. „Szabad nemzet' nyelvét szoros nyűg alá (okok közé!) szorítani, piomozni, káros volna" mentsen isten! a' gróf ettől irtózik. — A' gróf' „finom illetődésű füle" érzi, hogy a' ts és cs, tz és cz közt kü-

lönség van, és pedig (ismét melly becses felfedezés!) nagyobb különség mint Verseghy' két é-ji közt; és így, mikor a' versben hosszú szótagra van szüksége ts és tz-ét ír, mikor rövidre cs és cz-ét, például, *mulatság* és *mulaCság*. Bizony fínom illetődésű fül! — *Egyjütt* és *edjütt* igen jól vannak a' gróf szerint írva, de nem ám *meCZeni*, hanem *meTZeni*, mert, úgymond — gróf Dezsewffy és ok! ritka találkozás! — „ezt hosszan kell kimondani." Az y-t a' nevek' végén azért szereti a' gróf írni, hogy valakit meg ne bántson. Ki ne dicsérje ez okos előlátást? Az y' kihagyása még vérontást is okozhatna! — — Egyedűl fínom illetődésű fülét kímélem a' grófnak, különben azt mondanám, hogy a' miket itt állít mind rosz, irtóztató rosz! 's a' helyett, hogy csuhadárját tanította, helyesebben tenné, ha tőle tanulna magyarúl írni; a' mit a' grófnak ezennel ajánlok is, feltévén, hogy csuhadárja' elméjét a' rendetlen és szerfeletti olvasás öszve nem kuszálta. De csak *így*, 's egyesegyedűl ezen feltétel alatt ajánlom; különben vakkal vezettetnék világtalant, 's ha együtt mindkettő nyakát szegné, oka én volnék. — Ezen nevezetes értekezéssel egy kis történet is van egybekötve, mellyet az olvasónak mulatságúl, 's

kárpótlék gyanánt ezen orthographiai soványságokért, elmondok. A' történet ez:

Kazinczy az Erdélyi Museumba egy recensiót nyomtattat Pápay' munkájára *) 's nevét nem írja-ki, de hogy az az ő tollából folyt legyen, olly érthetőleg mondja, hogy csak az igen gondatlan olvasó nem veheti észre. Gróf Dezsewffy olvasván e' recensiót, egyik kifejezésben annyira megbotránkozik, hogy tüstént eltökéli magát ellene kikelni. De hogyan? Egy kifejezés miatt egész értekezést írni? Az nem megyen, az viszketegnek látszanék. Nem sokára megjelenik a' csuhadárhoz írt, 's épen most magasztalt orthographiai értekezés, mellyre Jankovich Miklós eléggé vakmerő volt ő méltóságának ellenjegyzéseket tenni. Egy villanat! A' gróf asztalánál ül, 's hevenyében ir egy czáfolatot Jankovich és Szemere ellen. Szemere ellen? kérdi az olvasó. Igen is Szemere ellen. 'S hogyan? miért? kikelt Szemere a' gróf ellen? megbántotta őt? valamelly szavában botránkozott e meg a' gróf valahol? Nem. — Szemere ez egész komoediában legkisebb részt sem veve; ennek egyedül az oka, mivel Kazinczy' recensiója alatt az Erdélyi Mu-

*) A' magyar literatura' esmérete. Veszprém 1808.

seumban ezen jegyzés álla: *Szemere Pál' gyüjteményéből*.... O komikai Musa! Hol van Aristophanesed e' tárgyat felfogni, gróf Dezsewffyt vígjátékban éltetni? Hát a' gróf így olvas, így combinál? kiáltanak olvasóim. Bizonyára ez gonosz combinátio, igen gonosz, de hiában, a' grófnak már természetében fekszik. Ő elolvas egész könyveket, a' nélkül hogy tudná, mi van bennök. Elolvasta Kazinczy' recensióját is, 's megitélni nem volt képes, ki írta legyen, ámbár a' 97. lapon *) olly érthetőleg mondatik, hogy gyermek is megfoghatja. Azonban gróf Dezsewffyt ne csudáljuk, fejében, mint mondám, elmeáradás van 's belé többé semmi sem férhet. **) Íme tehát illy íróktól, kiknek minden mozdulataikban csak a' szegény és sínlődő elme' jelei mutatkoznak, kik legfelebb is csak szánakozás' tárgyai lehetnének, valljon van e irígyleni való? — Én bizonyára, ki ezt tenni képes volna, immoralis embernek tartanám,

*) Erdélyi Museum, IX.

**) Haki azon ellenvetést tenné, hogy igazságtalan dolog gróf Dezsewffy' munkáji közül csak egyet 's talán a' legroszabbat idézni, az jelentse-ki publicum előtt véleményét 's én kész leszek egyéb, 's talán még roszabb munkák' idézetével ellenvetését megczáfolni.

hasonlónak azon gyalázatos fukarhoz, ki a' földhöz ragadt szegénynek utolsó száraz falatja után sovárog.

Hogy olly kiadónak mint Wigand, olly planumú munkába mint e' lexikon, olly társaságba mint az imént magasztalt triumviratus 's még egykét a' lexikon mellett szóval és irásban viaskodó idiota, kivánnék és dicsőségnek tartanám dolgozni; következőleg, hogy irígylésemnek illy valami lehessen alapja, azt az olvasó ön maga sem fogja hinni.

Ennyit a' sok ízben 's egész unalomig kiáltozott két vádra; térek most egyebekre.

Azt állítja gróf Dezsewffy, *hogy én Döbrentei' Yorickját gáncsolom, mert ángol 's nem franczia nyelvből van fordítva; hogy én a' lelkes írók' siklásaikat követésre méltóknak állítom, sive cinoedum sive vestigia ruris redoleant; hogy én csak magasztalóimnak áldozom, a' finnyásat, feszengőt, facsartat dicsérem; hogy az írókat a' redactor' kénye alatt lenni mondom; hogy a' redactor, az én állításom szerint, írótársainak csak nehézségeket előterjesztő személy; hogy én* 2000 *előfizetőt emlegetek, hogy én Döbrentei' Vestáját kikur-*

kázom és sujtom. 's th. efféle. — Ezen vádaknak egy része egészen a' gróf' phantasiájának költeménye; más része pedig állításaimnak általa erőszakkal elforgatott, elfacsart értelméből összekoholt hamis vád. Ezek szerint szabad legyen kérdenem az érdemes gróftól, a' haza' gondjai közt megőszült férfitól, az egykori legislatortól, az igazság' törvényeit tisztelő 's tisztelni tartozó polgártól: mit tart olly ember felől, ki hamis vádakat koholni, ki másnak írva 's egy publicum előtt mondott, következőleg egy egész publicum előtt ismeretes szavait elforgatni, azoknak az író' értelmétől idegen értelmet adni nem irtózik? Hiszi e, hogy illy embernek tiszta szándékai vannak, hogy igaz útakon jár? Felteheti e felőle, hogy az illendőségi, hogy az ember-baráti törvényeket tiszteli, hogy csupán és egyedül 's nemes lelkűleg az igazságnak ügyvéde? Reménylem és várom gróf Dezsewffy' szerénységétől, hogy tagadó kérdéseimre állítólag nem fog felelni: azért egész bizodalommal felszólítom őt, vallja-meg ön maga nyiltszivűleg és őszintén, ha én alacsonyságokra ereszkedni, másnak gúnyneveket, praedicatumokat adni, miképen ő és társai, nem tartanám magamhoz illetlennek, micsoda czimeket

érdemlene 's érdemlett volna a' gróf tőlem, ezen rágalmazó vádakért, ezen ál-költeményekért? Én illy nemtelen fegyverekhez nyulni nem szoktam, 's nem fogok: azonban ne higye a' gróf, hogy, ha én kimélem is, egészen kimélve marad. A' vétkező, büntetését ritkán kerüli-el. Az elhallgatott czímekkel, a' közvélemény fogja a' grófot üldözni, mind addig, míg felebb elmondott vádait be nem bizonyítja.

Az Epigramma' theoriája, gróf úr? Ezzel kár a' grófnak bajlódni. Száraz aesthetikai speculatiók; scylla és charybdis a' csapongó figyelemnek. Félek, hogy rajtok a' gróf elvásott elme-hajója törést fog szenvedni. — Azonban, kénytelen vagyok megvallani, hogy velök a' gróf azon pontra hozott, hol el kell akadnom. Irántok nem ereszkedhetem vitába; magamról kellene szólnom, a' mit tenni nem akarok, nem fogok; mert ha a' büszkeséget — azt a' nemesbet, melly bennünket alacsonyságoktól őriz — becsülni tudom, tudom sokkal inkább a' szerénységet, 's ennek senki nálam nagyobb tisztelője nem lehet: következőleg, hogy magam dolgozásai felől szólhassak, Döbrenteitől kellene előbb orczát kölcsön kérnem. A' gróf' gáncsai mellett tehát szótlan fo-

gok elhaladni, de nem ám a' jelszóúl ajánlott distichon mellett is. Ez a' kímélés az igazságnak rovására történnék, 's illy kiméléseket tőlem a' gróf ne várjon. Az említett distichon új bizonyságát adja annak, hogy a' magyar nemzet csakugyan sokat nyert a' lexikographusi egyesület által. Mióta ez fenn áll, a' nevezetes találmányok, felfedezések egymást érik. Ime, alig tanultuk-meg ezen társaságtól, mi legyen a' redactor, már új találmányt közlenek velünk, azt tudniillik, hogy epigrammák felől csak az itélhet, ki maga is készíte epigrammákat. Melly dicső felfedezés! Nem képzelhetni, hogy ez mástól származott legyen, mint Döbrenteitől, ki feltalálói tehetségének már olly fényes bizonyságát adta. Tömérdek a' haszon, mellyet e' találmány a' világra áraszt. Íme, ezek szerint Herder és Wolf ne itéljenek Homérról, mert nem írtak epost; Richardson és Schlegel *) ne Shakspearről, Jenisch és Aristoteles ne a' görög tragikusokról, Kölcsey ne Körnerről, mert drámát nem írtanak. Meg kell semmítenünk a' Pisókhoz írt levelet,

*) Az Jon talán csak nem ada just Shakspeare' megitélésére.

az csak bohó fecsegés, mert hiszen benne epos és dráma felől egy Horatius ítélget, ki semmi sem egyéb, mint lyricus, mint didacticus költő, kinek drámát 's epost írni még csak eszébe sem juta. Oh ész', oh okosság' istennéje, Pallas Athene! Ne vígy minket kisértetbe, de szabadíts-meg a' gonosztól! — Ásott e valaha gróf Dezsewffy *búzavermeket*, hogy felőlök disserálgatni mer? *) Szerkeztetett e almanachot, hogy Kisfaludy' Aurórája felől azt a' szerencsétlen recensiót a' F. M. O. Minervában **) kiadni nem kételkedett? Nem azt akarom e' helyt említeni, hogy ez a' recensio a' művitélői tehetségnek egy botránkoztató emléke, hanem csak azt, ki ada gróf Dezsewffynek szabadságot almanach-birálásra, minekutána ő almanach' redactora nem volt, minekutána ő Döbrentei barátjával azt hiszi, hogy ítélnie valakinek csak azon pályán lehet és szabad, mellyen maga is fáradott; következőleg, hogy Winckelmann artistai műveket nem birálhat, de igen Thorwaldsennek egy olly avatványa, ki a' márványon tíz nap óta kopácsol? Én istenem, én istenem!

*) Lásd F. M. O. Minerva 1825. I. Negy. l. 87—102.
**) 1825. I. Negy. l. 104—109.

csak a' tudákosoktól szabadíts-meg, egyéb ostoraidat, mellyekkel e' föld' népét látogatni szoktad, nyúgottabb lélekkel tűröm.

Gróf Dezsewffy igen ohajtaná azon írókat név szerint tudni, kik a' Figyelmeztetésemben előszámlált epithetonok által érdekelve vannak. Hogy az érdemes gróf' ohajtásának eleget tegyek, elmondom tehát, hogy az ott szóba vett *alaptalan ismeretű, homályos értelmű, ön állásban szükölködő, lengeteg itéletek közt habzó fejeknek* egyikét gróf Dezsewffyben van szerencsém tisztelni. Társai pedig exredactor úr és Döbrentei. Cserneczky a' magyar literaturát még csak 15 sorral gazdagítá, sajnálni lehet, hogy ezen 15 sorból (a' genie gyakran 15 sorban is megmutatkozik) el nem határozhatni, melly osztálybeli író, mercatorne vagus, cultorne virentis agelli; Colchus an Assyrius, Thebis nutritus an Agris? Szükség ezen urakat e' helyt megneveznem, másként „kisebb rosz' elmulasztásával nagyobbat követnék-el, 's a' logika' törvényeit practice szegném-meg," mint az érdemes gróf igen bölcsen méltóztatott észrevenni.

A' lexikon' védőji több ízben adták jeleit rágalmazó indulatjoknak, több ízben mutatták-

meg, hogy czéljok nem az igaznak védelme; csupán arra törekednek, mint feketíthessék-be azokat, kik ellenök felszólalni bátrak voltak. Szándékjokat azonban sehol annyira el nem árúlták, mint midőn ők, kik torkig ülnek a' neveletlenség', a' mocskosság' vétkében, engem merészlenek *faragatlansággal* vádolni. Hághat e nagyobb pontra a' szerénytelenség? Lehet e rögzöttebb vakmerőséget képzelni is, mint midőn az kiált *tolvajt*, kinek zsebei tele vannak elorzott drágaságokkal? Illy igazságtalan, illy szerénytelen tettet nem vártam, bizonyára, egy gróf Dezsewffytől legalább, nem vártam volna. Vagy talán a' gróf nem is ismer, nem is olvasott egyebet az egész pörből a' Döbrenteihez írt Válasznál? Feleletének csaknem minden helyei ezt kiáltják 's többet nem hagynak feltenni, mint legfelebb azt, hogy a' gróf hallomásból tud valamit. Ha így van, gróf úr, még gonoszabb, hogy olly ügyben akarja magát bírónak és békítőnek tenni, mellyet nem ismer 's nem vizsgált-meg.

Minekelőtte tehát én ezen úgy nevezett faragatlanságok felett a' gróffal szóba ereszkedném, kérem és igazságszereteténél fogva kényszerítem őt, lesse-ki magában azt a' ritka pillantatot, mi-

dőn elmelobbanásai megszüntek; 's ekkor gondolatait, mellyek mindég földfeletti magasságokon, aetheri világokban csaponganak, szállítsa-le ezen kisded planetára, mellyet földnek nevezünk; kösse-meg figyelme' szárnyait, 's olvassa-el olly részrehajlatlan, olly igazságos indulattal, millyet csak egy néhai legislatortól jusunk van kivánni, mind azon iráskákat, mellyeket dicső lexikographus társai, a' magok úgy nevezett megtámadójik ellen publicum' elébe bocsátottak. Nevezetesen: Döbrentei' *részeg vad ráczait*, 's nyugalomba tett redactor úr' *betyári énekét*. Minekutána ezeken általesett, 's bizonyossá tön, hogy a' lexikoni pörből nem csak a' Döbrenteihez írt Választ, hanem egyebet is ismer, egyebet is olvasott; akkor méltónak fogom a' grófot tekinteni arra, hogy kérdjem tőle:

Hol és mivel adtam én, nem mondom just, hanem csak okot is arra, hogy exredactor úr ellenem intézett citatumaiban betyárkodjék, hogy szavakra fakadjon, mellyeket nevelt ember nem hallhat undorodás nélkül; hogy Döbrentei engem a' legalacsonyabb, legundokabb vétekben tántorgó néposztállyal tegyen hasonlatba? Hol és mivel adtam én mindezekre just? Magyarázza-meg a'

gróf' aetheri elméje. Figyelmeztetésemnek egyetlenegy szava sem adhata illy just, Döbrentei és nagy hírű társa igazságtalan úton 's ok nélkül vetemedtek ezen vakmerőségre. Engedje-meg a' gróf kérdenem, minekutána e' *betyári csíny* meg vala téve 's igazságtalanúl megtéve, nem volt volna e nekem jusom a' Válaszban olly otromba fegyverekkel visszavernem ellenkezőimet, millyenekkel ők feltámadtak? Nem volt volna e jusom? 'S használtam e én ezen just? Hol, miként, melly helyén, melly szavában a' Válasznak? Az én hitem az, hogy a' mit publicum elébe bocsátottam, gróf Dezsewffy akármelly társaságban felolvashatja, bátran és tartaléktalan, sérelme nélkül az illendőségnek: de nem fog e megzavarodni, nem fog e elpirulni lexikographus társaiért, ha csárdai pajkossággal teljes feleleteiket tiszteletes személyek előtt kell olvasnia? Reménylem, hogy ha a' gróf ennek utána is velem ellenkezni fog, legalább megfontolja mit mond, mert bizonyára, mostani egész feleletén a' gondolkodó fejnek igen kevés jelei látszanak-meg. Nem ártana a' grófnak még azt, bár későn is, megtanulni, hogy szavai egyedűl azért mert grófi szavak, még nem fognak hitelt nyerni, 's az olvasó, ki látni ki-

ván, szemét nem fogja behúnyni a' gróf' parancsolatjára Ez legyen mondva röviden a' Döbrentei' és társa' faragatlanságira.

De ez a' fen forgó kérdésnek még csak egyik része, hátra van az, a' mi egyenesen a' grófot érdekli. Mit fog az olvasó arra mondani, hogy a' gróf a' faragatlanság' vádjában nem egyedűl csak igazságtalan, hanem ezen felűl még szerénytelen is? Ime, a' gróf veti szememre, hogy ellenkezőimmel faragatlanúl vetekedem! A' gróf? ki minden sértő és alacsonyító praedicatumokat összeveszedett szókönyvéből, csakhogy velök engemet bánthasson. Mondja-meg az igen fínom nevelésű gróf, úgy tanította e valaha nevelője illendőségre, hogy intéseit ocsmány szitkokban mondogatta a' grófhoz. Valóban mesteréhez méltó lett a' tanítvány. Azt, kitől illendőséget kiván, maga *goromba, faragatlan, szüntelen veszekedő, mérges epés nyállal piszkolódó, maró szájú, szívetlen, agyarkodó, kaján, irígy, pulya lelkü, marakodó, sententiákat köpdösö, ádáz* 's a' mit legelől kellett vala mondanom, *fekete lelkü* czímekkel tiszteli-meg. Bizonyára, ezek mind fínom, méltóságos grófhoz illő beszédek, nevelt ember' szájában jól állnak, szóval gróf Dezsewffy' fa-

ragottságai, mellyekkel „literaturáját meglágyította, életét kipuhította." O szégyen! hogy a' gróf eléggé szerénytelen, hogy a' gróf nem pirúl maga vétkét más' szemére vetni. Valóban, ki a' faragatlanság' theoriáját akarná megírni, sehonnan olly jól nem abstrahálhatná azt, mint a' gróf' feleletéből, mellynek hogy faragatlanság' classicus remeke legyen, csak az híja, hogy egy gondolkodó 's ép fej járuljon hozzá 's szedje rendbe ezt a' durva declamátiók' chaosát. — Korán se vélje azonban gróf Dezsewffy, hogy én az ő és társai becstelenítő rágalmazásokat panaszkép említem. Említem egyedűl azért, hogy az olvasó lássa, ki a' faragatlan. Panaszlani nincs szükségem. A' rágalom nem a' rágalmazottat, hanem a' rágalmazót mocskolja-be.

Szükség, hogy kérdjem a' gróftól azt is, mit tesznek feleletében ezen szavak: fekete lelkű? Érti e a' gróf velök mit monda? Megfontolta e midőn őket leírá? Adhatja e a' gróf ezen praedicatumot írónak? Nem az emberre vitetnek e ezek vissza? Nem a' moralis charakter jő e alattok kérdésbe? — 'S micsoda tettemet ismeri, a' gróf, mellyel magát a' fekete lelkű czím iránt legitimálhatja? — — Tanácslom és kérem, hogy

lia aetheri világában másnak illy czímeket osztogatni divatban van is, midőn ömét a' gróf e' földi világba leszáll, jól fontolja-meg miket beszélget, 's más charakterét, kiről egy immoralis tettet sem tud, kimélve hozza kérdésbe, mert az illy lexikographusi petulantiák keserű pohárral fognak visszaméretheti, 's végtére hae nugae seria ducent. Ime, az igazságvédők, a' köz virágzatért buzgó férfiak! Csakhogy hibájikból kivergődhessenek, készek lesznek végtére még a' becsületvédő törvényeket is általhágdosni. Illyenekben keresse aztán a' gróf és famosus társai okát, ha én feleleteimben *élesb*, ha *sanyarúbb* vagyok, mintsem ínyök szeretné. Ki az illendőség' törvényeit akarva nem tiszteli, nem méltó, hogy kiméltessék, sőt nem méltó, hogy ezen törvények csak pártfogolják is.

A' franczia journalistákat igen jól, igen alkalmasan emlegette a' gróf. Idő és történet megmutatták, hogy jövendölések nem volt alaptalan, hogy a' *polignaci* ministeriumot méltán kárhoztatták. Nem bizonyodott e be itt világosan, hogy jóslani is lehet, hogy lehet kárhoztatni olly dolgokat, mellyek meg nem történtek, mellyeket csak a' jövendők fognak kifejleszteni. Tudja e a'

gróf, mint járt a' polignaci ministerium 's mint járt maga Polignac is? Szabad e' végtelen kicsíny, 's ama' nagy, harmincz két millio nép' sorsát elhatárzó történet közt hasonlatot tenni? Polignacra és ministeriumára a' franczia törvények fognak ítéletet mondani; Wigandra pedig és a' lexikonát védő gondatlan írókra a' tudományos tribunal és — a' mi mindeneken felül van — az opinio publica. Büntetésök leszen az írói névre háromló gyalázat, 's a' könyvárosi hitel' csökkenése. Hogy hibáztak ezen jámbor urak, az megengedhető; hibázni emberi dolog, bocsánandó vétek, mellyikünk nem hibáz? de a' hibákban makacsúl, talán egy kis képzelt dicsőség miatt, megmaradni, ez vétek, ez érdemel fenyítéket, 's ez vétkök a' lexikon' kiadójinak.

A' redactor, gróf úr? Ismét és újra szóba jöve a' redactor? — Tegyen, a' gróf, őszinte vallomást, hiszi e mind azt a' mit feleletében a' redactor felől öszvebeszélt? Én a' gróf' ítélő tehetségéről sok fonákságot teszek-fel, valóban igen sokat, de azt még is, hogy illy szertelen chimaerát, mint a' mit a' gróf a' redactor iránt mond, elhihessen, bizonyára fel nem tehetem. Illyet feltennem pasquilusa volna a' józan észnek. Miért,

ugyan miért, ennyire szertelenkedni? Nem volt volna e jobb, ha a' gróf kevesebbet állít vala? Az legalább egykét gyönge fejű előtt hitelt nyerhetett volna a' helyett, hogy most e' szertelenkedés még a' tudatlanok által is nevettetik. A' mit én a' redactorról mondottam, világos axioma, nem kiván vitatást. Redactornak lenni valamelly könyvkiadásnál és bírálni, egyet teszen. Mihelyt a' bírálás jusa megtagadtatik a' redactortól, az többé nem redactor, hanem csak írnok, vagy betűszedő. Ha a' Conversations-lexikon' redactora más jussal nem bir, mint egyedül azzal, hogy a' kidolgozott czikkelyeket betűrendbe szedi, ne neveztessék redactornak, 's akkor a' publicum nem fog kijátszatni; tudni fogja jó előre, hogy a' Conversations-lexikonba minden, ha mingyárt az emberi ész' legformátlanabb szörnye volna is, felvétetik, következőleg, hogy az egész nagy munka nem egyéb, mint ezerféle tárgyak' chaosa, mellyek között igen kevés jó 's számtalan rosz dolgok vannak egybe halmozva. Mert a' gondos 's tanult írók' száma szembetünőleg kisebb mindég a' gondatlanok, a' gyenge fejűekénél, és így a' jó munkáké is a' roszakénál.

Azt állítja a' gróf, hogy olly személyek felől, mint Sup. Kis, Tittel Pál, Bitnicz Lajos, Guzmics Izidor, báró Mednyánszky, gróf Teleki József, gróf Mailáth János, gróf Széchenyi István, gróf Dezsewffy József fel sem lehet tenni, hogy magokat a' redactor' kényе alá vessék, hogy munkájikat elvetni, vagy csonkítani hagyják. Ez ellenvetésből az látszik, hogy vagy nem érte engem a' gróf, vagy — a' mi tisztes korához épen nem illő — gyermekjátékot űz a' szavakkal.

Mást teszen a' munkákat elvetni, mást azokat csonkítani 's a' redactor kényе alatt lenni. E' különbözést értse meg, a' gróf, 's érteni fogja e' szertelen mélységű dolgot. Hogy az írók a' redactor' kényе alatt vannak, hogy munkájikon a' redactor csonkíthat, én sehol sem mondottam. Tekintse-meg a' gróf jobban a' Döbrenteihez írt Választ 's tisztelje publicumát jobban, minthogy ál-költeményekkel lépjen elébe. Ki velem illyet mondat, gyermek-beszédeket teszen, 's várakat ön maga épít magának csakhogy birhasson valamit ledönteni. Bizvást, ha kedve van a' grófnak hozzá! Megengedem azon dicsőséget, hogy kártyavárait lebirta döntögetni. — A' munká-

kat egészen elvetni? Ehhez igen is jusa van minden redactornak, 's e' jus egyenesen a' bírálás' jusából foly. Ezt állítottam én, állítom most is, 's fogom mindég. Miért? épen az imént érdekeltem. — Mi a' gróf által elősámlált írókat illeti, ezeket én (egyet kivéve) olly fejű férfiaknak ismerem, kik értik mi a' redactor, 's igazságosabbak, szerényebbek, minthogy a' redactor' jusaitól kivételt tenni, magok miatt, akarnának. Korán se higye, gróf Dezsewffy, hogy ez a' jus általok ne tiszteltetnék; ők ennek már akkor alávetették magokat, midőn a' lexikonba dolgozást felvállalták; azaz, köztök 's a' lexikoni redactio között szóllan szerződés (contractus tacitus) volt, vagy ha mingyárt írott volt volna is, a' munkák' elvetéséhez való jus olly feltétel, mellyet mondani szükség sem vala, mert önkényt 's a' dolog' természetéből foly. Ha pedig, mint felebb mondatott, a' lexikoni redactortól csakugyan elvétetett e' kérdésben forgó jus, természetesen következik, hogy elvétetett a' redactio is, 's ő nem egyéb olly automatonnál, melly a' czikkelyeket betűrendbe szedi. Mind ez olly világos, hogy a' gróf által nevezett íróknak csak egyike fogja tagadni, de az nem csuda, ő, a' mint feleletéből

látjuk, képes tagadni a' legvilágosabb dolgokat is Illy tagadó hagyján! Tagadása nem használ semmit, de nem is árt.

A' mi Révai 's Verseghyről 's általán fogva a' grammatikáról mondatik, azokat, nem fogok hibázni, ha *elme-sétálásnak* nevezem. Válaszom' szavai ezt mondják: Nem vakmerőség azt állítanom, hogy a' magyar nyelvben Révai' systemája fog megállani, minekutána tapasztaljuk, hogy ma minden jobb fejű, minden gondos író, ezen systemát követi. Gróf Dezsewffy erre azt feleli: „hogy ő ismer olly magyarokat, kik Révai' fejében több philologiát, Verseghyében több philosophiát találtak; hogy a' jövendőség nem fogja kérdezni, ki mellyik grammatika szerint írt, hanem azt, ha eredetiséggel, ha lelkesen e? hogy többnyire nem az vett erőt a' véleményeken, quod maxime rationale; 's végtére hogy legyünk türedelmesek, 's ne boszankodjunk más' sárgaságán, mert az úr isten mundum commisit disputationibus hominum; hogy a' grammatika sem szentírás, sem mathesis, és már Sokrates megvallá, hogy csak tudatlanságát tudja; hogy ....“ De hová andalodik a' gróf' elméje? Álljon-meg, egy kevéssé legalább, hadd kérdjem, mit akar

megczáfolni? mert az én állításom ellen mind ezek közt egy szó sem mondatik. A' helyett, hogy a' gróf szentíráshoz, Sokrateshez, metaphysikához folyamodik, czáfolja-meg csak ezt: *hogy minden jobb fejü és gondos író Revait követi, 's az ebből következtetett hihetöséget, hogy tudniillik, Révai' systemája megáll,* 's ha ezeket megczáfolta, a' kérdés el lesz döntve, a' nélkül, hogy szentírásra, Sokratesre, metaphysikára szükségünk legyen. Miattam lehet Verseghy nagy philosophus; midőn grammatikáról szólok, nekem akkor philologus kell; kérdezzen a' jövendőség bár mit, az bizonyos, hogy írónak grammatice kell a' nyelvet tudnia, 's olly grammatikai crassa ignorantiában szédelgenie, mint a' gróf, írónak szégyen és megbocsáthatatlan vétek; bár mi vett legyen többnyire erőt a' véleményeken, kétséget nem szenved, hogy csak annak kell erőt vennie, quod maxime rationale. (Azért hogy az emberek többnyire vétkeznek, talán nem fogja a' gróf következtetni, hogy vétkezni szép dolog.) A' jövendőség, igen is, azt fogja kérdeni, ki írt lelkesen, ki eredetileg: de mellette azt is, ha a' nyelvet értette e. Ha a' gróf, például, eredetileg és lelkesen tudna írni, ha el nem felednők is,

megbocsátnók legalább nyelvhibájit, grammatikai inconsequentiájit. Épen azért, mert a' grammatika nem mathaesis, az az nincs 's nem lehet benne mathematikai bizonyosság, vetekednünk kell felette. Egyedül azért, mert Sokrates tudatlanságát tudta, 's az ég' ura mundum disputationibus hominum commisit, nem szükség türedelmeseknek lennünk. A' gróf messze, felette messze megyen, egy úttal mondhatta volna, hogy kár egymással vetekednünk, mivel végtére úgy is mindnyájan meghalunk. Difficile est satyram non scribere!

Már a' Döbrenteihez írt Válaszban mondatott, hogy ha a' lexikographus társaság csalhatatlan okokkal fogja is bebizonyítani az ellenem felhordott hibák' valóságát, abból egyéb nem következik, mint egyedül az, hogy én gondatlan, hogy én rosz író vagyok, 's ennek mi köze a' Conversations-lexikonnal azt az én logikám megfogni nem tudja. Azon hypothesist talán támaszthatja, hogy én mint rosz író a' Conversations-lexikon ellen sem írhattam jól, hogy talán argumentumokkal éltem, mellyek nem valók. De ha a' dolog így van, miért nem teszik a' lexikon' írói ezen hypothesist thesissé? Miért nem mu-

togatják-meg, hogy argumentumaim hamisak? Miért nem döntögetnek-le mindent a' mit én a' lexikon ellen felállítottam? Miért igyekeznek mindég csak azt mutogatni, hogy én hibákat követek-el írásaimban? Melly félszegség, melly szánakozásra méltó félszegség! Dühökben és boszújokban azt sem képesek látni, hogy olly helyheztetés közt állnak, mellyben az is csak ön szégyenökre válik, ha én rosz író vagyok, 's rosz író létemre ollyakat birtam ellenök építeni, mellyeket ők, az erős bajnokok, ledönteni nem birnak.

De illő, hogy egyszer legalább, az ellenem idézett hibák iránt szót tegyek, 's tudtokra adjam, hacsak távolról is, ezen bárgyú lexikographus uraknak, hogy korántsem fegyverek azok, mellyeket ők fegyvereknek lenni vélnek. A' *kritika* csak k-val iratik jól, mert görög eredetű, a' *praedicál* pedig csak ae-val és c-vel, mert római eredetű szó. A' *constitutio* c-vel és t-vel jól iratik, de a' *criminalis*-t k-val írni ugyan azon írónak, ki *ConstituTiót* ír, a' szó' eredete ellen van és ezen felül még inconsequentia is; és így kettős hiba. Az *éppen* szóba honnét jöhetne két p, gróf Dezsewffy soha sem fogja feledezni; csupán különböztetés miatt pedig a' vi-

lágos etymologiát sértegetni, 's a' magyar nyelvben sértegetni, hol az etymologia' sérthetetlensége olly becses dolog, csak az tarthatja jónak, ki a' magyar nyelvet egyedül csak anyjától tanulta, 's felőle mélyebben soha nem gondolkodott. Miért nem írja a' *napot* (sol) gróf Dezsewffy két p-vel, a' *napot* (dies) pedig eggyel, ha olly nagyon irtózik az érthetetlenségtől? Ki a' maga tárgyát jól érti, annak írása illy apró kétértelműségek miatt érthetetlen még nem lesz. *Próbájit* jól íratik, 's én ezt kérdésbe nem vettem. *Önkint* a' grófnak jobban hangzik mint *önkényt*? Úgy van, jobban hangzik az nekem is: de azért még nem írok *önkéntet*, mert szeretem, sőt kötelességnek tartom az etymologiát (hol csak lehet) sértetlenül hagyni. A' *Mihál* is etymologice íratik y nélkül, azonban a' gróf ezt szükségtelenül hozta-fel ellenem, mert én a' *Mihályt* még eddig y nélkül nem írtam. Hogy a' *Mihál* tótos legyen, kétlem. A' mi a' *méltóztassék* iránt mondatik, az mutatja, hogy a' gróf kész volna a' magyar nyelvnek kétségbe nem vehető törvényeit is öszvegázolni, csakhogy a' maga és társai' botlásait törvényszerűekké tegye. *Méltóztassék az olvasónak*, ezen beszédet a' gróf sem írás sem

élő beszéd által sanctionálva nem találja. *Bajza ezt tenni sem átallotta*; tehát ez csakugyan jól íratott? 'S azért jól, mert jól hangzik? Ez a' **jól hangzás** a' grófnál, 's általában nem-grammatikusainknál, olly universale argumentum, mellyel mindég előállnak, valahányszor kibát követtek-el. Kinek jutna eszébe syntaktikai törvényeket jól hangzásnak feláldozni? Jobban szereti e a' gróf lexikographus társait, mint a' magyar nyelvet, hogy ennek törvényeit rontani nem irtózik azért, csakhogy amazokat hibátlanoknak tehesse? Únom e' praeceptori, e' tanuló gyermekeknek való magyarázatokat, tekintsen a' gróf az általa magasztalt Verseghy' nyelvmunkájiba, 's ha ott e' kérdésre törvényt talál, kezemet nyujtom a' grófnak, 's azt mondom, hogy igaza van.

A' *se* és *sem* között a' grófnak nincs különbség? Sőt igen nagy. Mivel a' gróf nem tudja, mikor kelljen ezzel, mikor amazzal élnie, megtanítom tehát, hogy valahányszor a' mondás **tilalmat** foglal magában, mindég *se*-vel, valahányszor **tagadást**, mindég *sem*-mel kell élnie. Például: *ha gróf Dezsewffy sem grammatikát, sem aesthetikát nem tanult, se ne grammatikázzon, se ne aesthetikázzon.* Ez nem szé-

pen, de jól van mondva; törvényei szerint a' magyar nyelvnek. Mondhatná e a' gróf így is: Sem nem grammatikázzon, sem nem aesthetikázzon? — *De ez nem megyen neki.* Ohajtanám tudni a' gróftól, mi hiba van ezen mondásban? Ez a' grófnak idegen nyelvi neologismus? Ki fogja elhatározni mi idegen, mi magyar? Hány idegen nyelvből kölcsönözött szólás formákkal gazdagult már a' magyar nyelv, mellyeket többé meg sem ismerni! 'S ki fogja e, gróf Dezsewffy, mind azokat tiltani, mellyek, hogy több példát ne említsek, csak a' Káldi' fordított Bibliája által köztünk meghonosodtak? A' jót csak azért, mert új és szokatlan, el fogjuk e vetni? Legyünk józanok, 's ne tegyük magunkat nevetség' tárgyává. Én azt hiszem, hogy mióta a' világ tudományos vetekedéseket ismer, olly sok paradoxumokat senki öszve nem beszélt, mint a' nyelvbeli újítások' ellenségei. Ők a' jámborok ohajtják a' czélt, 's a' czél' eszközeit meg akarnák tagadni.

Azt kívánja a' gróf, hogy én Döbrenteit a' neologismus' tárgyában specificumra szorítsam? Erre nincs szükség. Elég specifice kifejtette ő irásaiban azt, hogy a' neologismus iránt maga sem tudja mit akar, maga sem érti magát. Egy felől

a' neologismus' barátit vádolja, más felől olly neologismusokkal él, mellyekben a' szerfelett merészek is megbotránkoznak; törvényeket állít-fel, mellyek ellen ön maga legvétkesebben vét; a' mit ma javal, holnap kárhoztatja, és viszont. Szóval, practice és tettben mutatja-meg, hogy principiumai nincsenek, csak sejtései, csak vágyódásai principiumok után, mellyeknek magát birtokába tenni nem volt 's nem leszen soha ereje. Illy fejű emberrel vetekedni valamelly tárgy felett, czéltalan időtöltés fogna lenni. 'S egyéb iránt is lehet e őt specificumra szorítani? Őt, ki mindég bujkál és rejtezik, ki fellépni és megszóllalni nem mer, ki akkor is, midőn *pro aris et focis* kellene vínia, gyáván és félénken mások' védköpönyege megé huzódik, hogy az ellene irányzott nyilak ne őt, hanem védelmezőjit érjék.

Hogy a' gróf a' görögöket ajánlja követésül, magában igen jó. A' görögöktől sokat tanulhatunk, 's bár tanulnánk! De hogy a' gróf akkor ajánlja a' görögöket, mikor a' helyes magyarságról van szó, az felette különös. A' gróf talán a' görögöktől tanult magyarúl írni, azért ír olly fonákúl? Mi boldogtalan tudákosság! mi nyomo-

rú pedantismus! Végtére magyar tánczot is a' görögöktől fogunk tanulni.

Ha a' fiatal kor, mellyet, az érdemes gróf, olly maga hitten tesz ősz korának ellenébe, 's mellyből olly nagy kedve volna nekem szörnyű vétket csinálni, lehet e, nem mondom argumentum valami ellen, hanem csak ok is szemrehányásra, határozza-el, az érdemes gróf, önnön maga. Én azt hiszem, hogy ott, hol igazság' ügye jő kérdésbe, hol okokat kell latolni, az agg kornak semmi elsősége sincs a' fiatalság felett. Általában pedig a' *kor* kérkedés' tárgya soha sem lehet. Az ősz hajakat nem az esztendők' száma, hanem az érdemek' nagysága teszi tiszteletessé; 's a' gróf is ne esztendeinek, mellyeket keresztül élni szerencsés vala, hanem egyedül polgári érdemeinek köszönje, hogy tőlem 's a' jóktól, az igaznak, nemesnek barátitól tiszteltetik.

Minekutána, a' gróf, mindent, a' mi csak távol vagy közel rokonságban állott a' lexikoni pörrel, vagy ha nem állott is, de eszébe juta, czél és rend nélkül öszve hordott volna, végtére barátságos tanácsokra fakad, 's békítővé akarja magát tenni. Szándéka igen nemes; békítőnek lenni szép, dicséretes dolog. Azonban, békítő

csak az lehetne, itéletem szerint, ki békés indulatjának maga is adta jeleit, ki mind a' két vetekedő féllel illendően bánt. Az pedig, ki rágalmazó volt, ki sértő czímekkel illeté a' felekezetek' egyikét, magát világos ellenséggé tette 's megmutatá, hogy a' békítés nem tiszta, hanem csak színlett szándéka volt és így, ha békülés nem következett, tulajdonítsa az illy *ál-békítő* önnön tettének. Különben is a' lexikoni pörben egyedül az szerezhetne békülést, ha a' Conversations-lexikon kiadatnék, 's jó volna, olly jó (a' mint már mondatott) millyent literaturánk' mostani helyheztetése enged; minden egyéb békülés az igazság' rovására történnék. Hogy Döbrenteit 's védő társait jó íróknak tartsam, azt ismét nem békülés által lehet eszközleni, annak egyéb útja van, az tudniillik, ha ezen urak a' magyar olvasókat jó munkákkal fogják megajándékozni. Annak meggondolása, hogy „szerettetni nem fogok békülés nélkül" előttem igen kicsiny ok a' békülésre. Szerettetni szép dolog ugyan, de én mindenektől szerettetni nem akarok. Placere bonis quam plurimis.

Nem lesz szükségtelen, végtére, a' Conversations-lexikon iránt is egykét szót szólni.

Gróf Dezsewffy' feleletében az mondatik, hogy Wigand Conversations-lexikonát hirdetvén, szándékáról nem csak az e' czélra öszve állott, hanem más tudósaink' véleményit is kikérte. Engedjenek-meg a' lexikographus urak, én örömest adnék csínosabb, szelídebb epithetont ezen állításnak, de bizonyára itt elfogy minden szótudományom, 's azt egyébnek világos hazugságnál nem nevezhetem. Én ismerem Wigandnak minden a' Conversations-lexikon iránt kiadott jelentéseit, de az, hogy szándékáról az írók' véleményét kikérte legyen, sehonnan sem bizonyodik-be. Azonban képzeljük a' gróffal megtörténtnek a' mi meg nem történt; akkor azon kérdés támad-fel: Ha Wigand kikérte az írók' véleményét szándékáról 's Fenyéry felszólalván véleményét elmondá, mi oka volt Wigandnak, vagy a' Wigand' neve alá bújt Döbrenteinek, Fenyéry ellen olly sértőleg kikelni? Nem volt e szabad Fenyérynek a' maga véleményét elmondania, 's kivált akkor nem volt e szabad, midőn arra az írók még fel is hívattak? Ime a' gróf mint nyujt ön maga fegyvert ellenkezőji' kezébe. 'S a' gróf bátorkodik még azt is mondani, hogy Fenyéry kezdte a' bántást. Mi vala bántó Fenyéry' kérdéseiben? Az *ephemeri*

becsü munkácskák' írója? Ez a' legszéleseb generalitásban vala mondva, 's kellett e azt Döbrenteinek magára értenie? Ha az útczán, hol egy sereg ember tolong, valaki *gyilkost* kiált, azonnal magamra értsem e, 's a' kiáltóval üstökre, pofra keljek? Ki illyet teszen, ha különben gyanús nem volna is, ön tettével hozza magát gyanúba, 's így hozta Döbrentei is. De azért hogy őt Fenyéry redactori hibájin lepte-meg, mi ada Döbrenteinek just arra, hogy Wigand' és Csernecz̈ky' neveik alatt Fenyéry ellen sértő kifejezésekre fakadjon? Nem lehetett e bántás nélkül is elmondania észrevételeit? Nem Döbrenteiben van e tehát kezdete a' faragatlanságnak? — Concede, quaeso, lector, pudori meo, ut aliquam partem de horum impudentia reticere possim. Kérem ezen lexikographus urakat, ha igazságosak nem akarnak, vagy nem tudnak lenni, legyenek legalább szerények, 's ne mondjanak ollyakat, mellyeket az egész olvasó publicum hamisaknak tud, és vall.

Említtessék e az is, mint viszonoztattak Dr. Bugátnak szelíd, 's a' legnagyobb kíméléssel elmondott észrevételei, az *Ágyvelö* czikkely iránt? Ohajtanám, ha Dr. Balogh a' publicummal tudatná, ezen észrevételeknek mellyik szava hábo-

rította-fel annyira epéjét? Ha a' publicummal tudatná, mondom, mert a' mi engem illet, én igen is jól tudom, mi volt oka ezen éretlen fellobbanásnak. Régóta ismerem, tudniillik, azon nemét az embereknek, kik az önszeretettől elvakítva, a' hibázhatatlanság' bizodalmában, önhitten és megelégedve, mint a' chinai széles birodalom' kevély ura, sétálnak gyarló ember-társaik között.

Hogy a' Conversations-lexikon' planuma közöltetni nem fog, a' mint gróf Dezsewffy fenyegetőzik, az gyaníttatja, hogy planumjok olly fonák lehet, mellyet közleni szégyenlenek, ha pedig planumjok jó, 's makacsságból nem közlik, az mutatja, milly tekintettel, milly tisztelettel vannak a' lexikon írói publicumjok iránt. Ha ezen tiszteletet majd a' publicum azzal fogja viszonzani, hogy a' lexikonra nem praenumeral, ne panaszolja gróf Dezsewffy és társai akkor, hogy a' magyar nemzet az ő Conv. lexikonjokra még nem *ért-meg*, hanem higye csak azt, hogy látatlan portékát vásárlani nem szeret.

A' mi magát a' Conversations-lexikont illeti, ebből, a' Martius' utólján megjelent negyedik jelentés szerint, már két kötetnek kellett volna kiadatnia, mert ott az igértetik, hogy Aprilis'

végén megyen nyomtatás alá és annak utána minden évnegyedben egy kötet jelenik-meg. Az előfizetők, nimium patienter, mind eddig várakoztak, hogy őket Wigand valahára legalább egy kötettel méltóztatik kegyelmesen megajándékozni, 's íme még most, néhány nap előtt hirdeti, hogy a' nyomtatást elkezdte, 's néhány iv kész. Öt holnap lefolyta után még csak néhány ív? Legyen Wigand annyi tisztelettel előfizetői iránt 's vallja-meg, nyolcz esztendő mulva kész lesz e ezen lexikon? Mert ha így megyen, valóban nem tudom mit higyek. Okát sem tudom képzelni ezen késedelemnek. 54 írónál és 1000 előfizetőnél (mint Döbrentei és most grof Dezsewffy vallották) lehet e magyar országban többet kívánni? — A' leglassúbb író is fordíthat hetenként egy ívet, és így 54 író, a' lexikon' első hirdetése óta, készíthetett 1560 ívet; következőleg a' lexikonhoz igért 500 ív kéziratban régóta kész lehet. Mi akadályoztatja tehát a' lexikon' kijövetelét? Vallja-meg Wigand nyiltan és őszintén, minden további tartalék nélkül, hogy készületlenül fogott a' dologhoz, hogy maga sem tudta mit akart, hogy első hirdetésekor még egyéb irója nem volt Döbrenteinél, 's csak akkor szerzette-meg néhánynak

nevét, midőn már a' dolog iránt publicum előtt szó történt. Vallja-meg, hogy íróinak több mint fele, 's ezek között talán a' legjobb fejek, mint báró Mednyánszky, gróf Széchenyi, gróf Teleky, báró Wesselényi, prof. Bitnicz, Tittel Pál 's még egykettő, csak könyörületből, csak kegyelemből engedték-meg, hogy nevök a' lexikon' jelentéseibe nyomtattassék; vallja-meg, hogy előfizetőjivel csak játékot űz, 's mind a' könyv' kijövetele, mind az írók iránt, csak azért terjesztget bizonytalan híreket, hogy előfizetőjit a' béketürés el ne hagyja. Illy szorult állapotban, nem volna e tanácsosb felhagyni szándékával, az előfizetők pénzeiket vissza adni, 's megvallani nyiltszivűleg 's egész egyenességgel, hogy mind írói hibáztak, mind maga, visszajobbíthatatlanúl hibáztak. Ez veszedelmes visszalépés, de kevésbbé veszedelmes, mint a' tovább haladás. Amannak csuszamodás. és esés lehet következése, mellyből újra felvergődhetni, emez csalhatatlanúl nyakszegést fog maga után vonni. Ne higye Wigand, hogy valaki örvendjen szerencsétlenségén, az kegyetlen, az immoralis ember, ki a' szerencsétlent neveti, 's nem érdemel egyebet minthogy embertársai megvessék. Szánakozni, szánakozni kell a'

szerencsétlenen, kivált azon, ki veszedelmét, egy nagy részben, másoknak tulajdoníthatja.

Ezek szolgáljanak feleletül a' Döbrentei' védőjének. Ezek is egyedűl annak megmutatására, hogy előttem a' magnási szónak csak úgy van ereje és tekintete, ha igaz ügyet védelmez, egyébként nincs. Én gyűlölök minden elsikamlásokat, rejtezkedést, részre hajló védelmeket; tisztelni csak azt tudom, barátom csak az lehet, ki az igazság' barátja. Nur wer das Licht nicht scheut der ist mit mir verbrüdert. Hogy én gróf Dezsewffy' gyermekes ellenvetéseire felelek, mutatja, hogy őt tiszteletre méltó embernek tartom, ha nem tartanám, szótlan és megvetve hagytam volna őt magában küzködni. Döbrenteinek és a' lexikonnak más védői is vannak, mint gróf Dezsewffy, de azok ne hizelkedjenek magoknak azzal, hogy pygmaeusi vergődéseik nekem gondot, nekem aggodalmat okoznak. Ők a' jámborok, csak névvágyból zsibonganak. Az illy sovárgó hírbetegeket, kik készek volnának nevöket útczákon koldulni, készek mint Herostratus Diana' temploma alá üszköket hányni, csakhogy a' világ őket valamiért nevezhesse, ezeket a' hiúság' szánandó rabjait, úgy fogom büntetni, mint bün-

tetné a' psychologiával megbarátkozott criminalis bíró — sehol és soha nevöket nem említem. Különben is olly osztálybeli emberek, kik semmi másra érdemet nem tettek, minthogy az ember őket *megvesse*. Mibe kerülne nekem ezen földön csúszó férgeket eltapodnom? De kell e ez? Ki illyenekkel vetekedett, ha rajtok győzödelmet vön is, csak magát mocskolta-be. Pest, October' 25d. 1830.

Bajza.

Nyomatott
Székes-Fehérvárott Számmer Pálnál.